

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER, DR. BELYÓ PÁL (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. FAZEKAS KÁROLY, DR. HARCZA ISTVÁN, DR. JÓZAN PÉTER, DR. KARSAI GÁBOR,
DR. LAKATOS MIKLÓS (főszerkesztő), NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. OBLATH GÁBOR,
DR. RAPPAI GÁBOR, DR. ROÓZ JÓZSEF, DR. SPÉDER ZSOLT,
DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY

88. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

2010. MÁRCIUS

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Lakatos Miklós
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Belyó Pál
2010.035 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: Farkas János (társadalomstatisztika),
dr. Hajdu Ottó (módszertan), Laczka Sándorné dr. (gazdaságstatisztika)
Szerkesztők: Bartha Éva, dr. Kondora Cosette, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes
Internet szerkesztése: Bada Ilona Csilla

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.

Telefón: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadó: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág (1008 Budapest, Orczy tér 1).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 6000 Ft, egy évre 10 800 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Fényes Elek u. 14–18. Telefon: 345-6789

Tartalom

Tanulmányok

A társadalmi haladás mérése – <i>Dr. Pomázi István</i>	221
Új fejlesztések a nemzeti számlákban – <i>Pozsonyi Pál – Szabó Péter</i>	236
Demográfiai eseményeket kísérő magatartási normák változásai – <i>S. Molnár Edit</i>	252
Idősödő társadalom és az oktatási rendszer – <i>Széll Krisztián</i>	273

Műhely

A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről – <i>Joseph E. Stiglitz – Amartya Sen – Jean-Paul Fitoussi</i>	305
--	-----

Fórum

Beszámoló a „Challenges for Analysis of the Economy, the Businesses and Social Progress” című nemzetközi tudományos konferenciáról – <i>Kovács Péter</i>	321
Hírek, események	325

Szakirodalom

Könyvszemle

Inotai András – Juhász Ottó: A változó Kína – I. Kína politikai, társadalmi fejlődésének jelene és jövője – (<i>Holka Gyula</i>)	328
--	-----

Folyóíratszemle

Módszertani ajánlás a kormányzat működésének mérésére, nemzetközi összehasonlítására – (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	335
Hohmeyer, K. – Kopf, E.: Kiket céloz meg az ún. egyeurós állás program? – (<i>Lakatos Judit</i>)	339

Dobkin, C. – Shabani, R.: A katonai szolgálat egészségre gyakorolt hatása, a vietnámi háborúba történő besorozások alapján – (<i>Kálmán Rita</i>)	341
Kiadók ajánlata	344
Társfolyóiratok	346

A társadalmi haladás mérése

Dr. habil. Pomázi István

PhD, a Környezetvédelmi
és Vízügyi Minisztérium
szakmai főtanácsadója

E-mail: pomazi@mail.kvvm.hu

A tanulmány áttekintést ad azokról a szerző által legfontosabbnak tartott nemzetközi és hazai törekvésekről, amelyek a társadalmi haladás GDP-n túli mérésére irányulnak. Egyre több szakértő ugyanis egyetért abban, hogy a gazdasági tevékenység mellett szükséges a társadalmi jóllét, az életminőség és a környezeti szempontok figyelembe vétele a társadalmi haladás és a fenntartható fejlődés számbavételében. A tanulmány ismerteti az előbbire tett magyar kezdeményezést, és javaslatot tesz a környezeti haladás értékeléséhez használható vezérmutatók készletére. A társadalmi haladás mind elméleti, mind módszertani szempontból komoly szakmai kihívást jelent, amely szükségessé teszi a statisztikusok, a környezettudomány, a gazdaság- és társadalomtudomány, valamint a szakpolitika-készítők közötti együttműködést és párbeszédet.

TÁRGYSZÓ:

Társadalmi-gazdasági jellemzők.
GDP.

Az elmúlt néhány esztendőben egyre nagyobb igény fogalmazódott meg a politikusok és a véleményformáló nagyközönség részéről a társadalmi előrehaladást (progressziót) vagy visszafelé haladást (regressziót) mérni képes mutatók kifejlesztése és alkalmazása iránt. Ez különösen a gazdasági és pénzügyi válság elmúlt két-három esztendejében nyilvánult meg, amikor világossá vált, hogy a neoliberais gazdaságpolitika, valamint a hozzá szorosan kötődő mágikus mutató, a bruttó hazai termék (Gross Domestic Product – GDP) önmagában nem alkalmas a társadalmi jólét, jóllét, illetve haladás mérésére, ezért azt más társadalmi és környezeti mutatókkal kell kiegészíteni.¹

1. A haladás (újra)értelmezése

A haladás koncepciójának nyugati civilizációs értelmezése a XVII–XVIII. századi európai felvilágosodás időszakára vezethető vissza. De a fejlődés gondolköre, illetve annak meghatározása természetesen már a görögöket és a rómaiakat is foglalkoztatta.

Platón (Kr. e. 427–347) a haladás fogalmát szakadatlan folyamatnak tekintette, amely a természeti állapotból magasabb kulturális, gazdasági és politikai szint irányába javítja az emberi létfeltételeket (az ideális állam eszméje). Meggyőződése szerint a fejlődés a társadalom növekvő összetettségével és a tudás gyarapításának szükségességével kapcsolódik össze, ami a tudományok és a művészetek fejlődésével érhető el. A folyamat azonban változásokat és konfliktusokat hordoz magában, ezért helyesen kell kormányozni.

Az a megközelítés, hogy az emberi haladást nem csak gazdasági és lélektani oldalról lehet értelmezni, már *Arisztotelésznél* (Kr. e. 384–327) is megjelent. A filozófus világos különbséget tett a boldogsághoz vezető erkölcsi és az alapvető szükségleteket kielégítő anyagi lét között. A jóllétet multidimenzionális fogalomként fogta fel, amelynek materiális és immateriális szegmense egyaránt fontos.

Francis Bacon (1561–1626) a haladás modern eszméje előfutárának tekinthető. Úgy vélte, hogy a tudást az emberi boldogság szolgálatába szükséges állítani. Ilyeténképpen a tudásbeli előrejutásnak jóllétebeli haladáshoz kell vezetnie.

¹ A jólét (welfare) és a jóllét (well-being) a társadalmi haladás kulcsfogalmai közé tartozik. Míg az előbbi inkább az anyagi javak gyarapodásához kötődik, az utóbbi immateriális javakat és szubjektív elemeket (például szeretet, boldogság, elégedettség) foglal magában. E fogalmak a tanulmányban is ebben az értelmezésben szerepelnek.

Auguste Comte (1798–1857) a pozitívizmus és az altruizmus létrehozója egyházi mozgalmat indított, amely azt hirdette, hogy a szeretet és a rend alapelve, a haladás pedig cél.

Voltaire (1694–1778) a haladást nem az emberi cselekedetekre vonatkoztatta, hanem az emberi szellemre (művészetekre és tudományra). *Jeremy Bentham* (1748–1832) a társadalmi jóllét kormány általi támogatását hangsúlyozta olyan törvények megalkotásával, amelyek a személyes gazdasági tulajdont védik. *Stuart Mill* (1806–1873) a hasznosságot minőségileg és dinamikus módon alkalmazta, amely jól társítható az emberi haladással. *Herbert Spencer* (1820–1903) a haladás összetevőinek magyarázatára tett kísérletet, melynek eredményeképpen született meg a szerves fejlődés törvénye. Ez szerinte azon a koncepción alapszik, hogy a folyamat átalakulást jelent a homogénből a heterogén felé.

Simon Kuznets már 1934-ben, a GDP Amerikai Kongresszusnak történő bemutatásakor rámutatott annak korlátaira, és óva intette a hallgatóságát a komplex rendszerek értékelésének túlságos leegyszerűsítésétől (*Costanza et al.* [2009]).

A haladás fogalma megjelenik a különböző vallásokban is. Az 1967-ben VI. Pál pápa által kibocsátott „*Populorum Progressio*” enciklika a katolikus egyház történetének egyik legfontosabb dokumentumának tekinthető, központi kérdése az emberi fejlődés. Ezt választotta közvetlen kiindulópontként XVI. Benedek pápa a néhány évtizeddel később, 2009 júliusában „*Caritas in veritas*” (Szeretet az igazságban) címmel közkinccsá tett szociális körlevelében, amelyet rendkívüli várakozás előzött meg. A *Populorum Progressio*ból átvett gondolat a teljes emberi fejlődés gondolata, amely túlmutat az anyagi javakban való növekedésen, és több mint az evolúció (*Baritz* [2009]).

A 2008-ban bekövetkezett globális gazdasági válság ráirányította a figyelmet a növekedés helyreállítására és egyben a növekedés versus fejlődés (haladás) viszonyának újraértelmezésére. Milyen tényezőktől függ a növekedés? Szükségszerű velejárója-e a haladás? Fontos-e a környezet és a boldogság fogalma, amikor társadalmi haladásról beszélünk? Ezeket a kérdéseket feszegetik felelős tudósok és politikusok az emberiség történetének második legnagyobb gazdasági válsága idején. *Joseph Stiglitz* az OECD Observer 2009. márciusi számában írt cikkében idézi az Egyesült Államok elnökét, *Barack Obama*-t, aki 2008 augusztusában a választási kampányban a következőket mondta: „Mi demokraták teljesen különböző mércét használunk arra, hogy mit jelent a haladás ebben az országban”. *Franklin D. Roosevelt* több mint hét évtizeddel előbb, az 1929–1933 között lezajlott nagy világválság idején mondott „Nemzet állapotáról” szóló beszéde világosan tükrözi, hogy az amerikai elnök teljesen tisztában volt a haladás anyagi javakban történő mérésének hiányosságaival. A beszédben ugyanis arra figyelmeztette hallgatóságát, hogy az emberi jólét nem csupán a materiális javaknak és a luxusnak köszönhetően növekedett és növekszik, hanem az integritáson, az önzetlenségen, a felelősségen és az igazságon keresztül halad előre (*Stiglitz* [2009]).

Amartya Sen, az emberi fejlődés mutatójának (Human Development Index, HDI) egyik kidolgozója a *Le Monde* tekintélyes francia napilapnak 2009 júniusában adott interjújában is a haladás újragondolása mellett teszi le voksát, és a GDP-t kiegészítő mutatók kidolgozása, illetve használata mellett érvel (*Le Monde* [2009]).

A neves amerikai ökológiai közgazdász, *Robert Costanza* szerzőtársaival együtt szintén azt az álláspontot képviseli, hogy szükség van a haladás mérésének új megközelítéseire, és egyetértésre kell jutni ennek fontos társadalmi célként való elismerésében. Olyan indikátorokra van szükség szerintük, amelyek valóban elősegítik az emberi élet minőségét javító és egyúttal a támogató ökoszisztémák teherbíró (eltartó) képességén belül lévő fenntartható fejlődést (*Costanza et al.* [2009]).

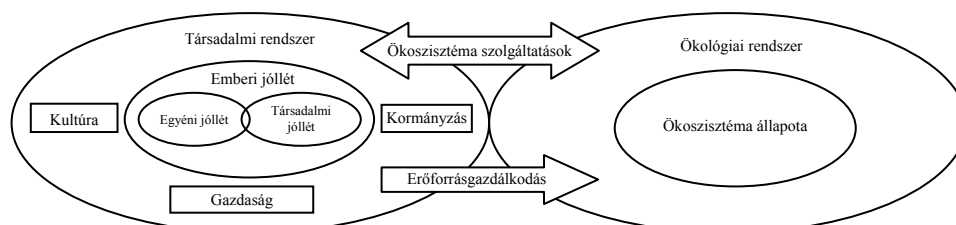
2. Az OECD társadalmi haladás mérése

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet 2007-ben az Isztambulban megrendezett „Statisztika, tudás és politika” második Világfórumon indította útjára „A társadalmi haladás mérése” című projektet. Ennek fő célja, hogy elősegítse olyan gazdasági, társadalmi és környezeti kulcsmutatók fejlesztését, amelyekkel átfogó képet lehet kapni egy adott társadalom jóllétének alakulásáról. A projekt elindításakor az OECD abból a felismerésből indult ki, hogy növekszik a hivatalos statisztika és az emberek érzékelése közötti szakadék saját életkörülményeiket és a gazdaság teljesítményét illetően. Ez az űr már a gazdasági növekedés időszakában, a 2000-es évek elején is érzékelhető volt, és fennáll a kockázata annak, hogy tovább mélyül. Ha az emberek nem hisznek a hivatalosan közzétett számokban és statisztikákban, akkor elvesztik a kormányokba vetett bizalmat, ami negatív hatással lehet a demokratikus folyamatokra.

Az Isztambuli Nyilatkozat az ENSZ 1994-ben elfogadott hivatalos statisztikai alapelveivel összhangban arra ösztönözte a szakmai közösségeket, hogy tekintsék át, mit jelent a XXI. században a haladás, és folyjék nemzetközi vita megbízható statisztikai adatok és mutatók használatával a társadalmi haladás különböző országok és időszakok közötti összevethetőségéről, illetve globális kérdéseiről (*World Forum* [2007]).

A legtöbb szakértő egyetért abban, hogy a haladás multidimenzionális folyamat, mégis számos vélemény létezik e dimenziókról és jellemzésük módjairól. A véleménykülönbségek abból adódnak, hogy sokféle társadalom és szerveződés létezik különböző kulturális, történelmi, környezeti háttérrel. Emiatt nagy szükség van arra, hogy a kiindulási pont és a keretrendszer mindenki számára elfogadható legyen. Az OECD ezért dolgozta ki a társadalmi haladás keretrendszerét, amely modellszerűen mutatja be a humánszféra és az ökológiai rendszer közötti interakciókat.

1. ábra. A társadalmi haladás keretrendszere

Forrás: Saját szerkesztés Giovannini et al. [2009] nyomán.

A társadalmi haladás eszerint összetett és multidimenzionális koncepció, amely egyaránt magában foglalja a jóllét materiális és immateriális szegmenseit. Ugyanakkor dinamikus koncepció is, ami mind múltba való visszatekintést, mind pedig jövőbetekintést is igényel. Emellett figyelembe veszi az emberek szubjektív tapasztalatait, azaz, hogy mit gondolnak fontosnak egyénileg vagy közösségük szempontjából.

Az OECD munkaanyaga szerint „a társadalmi haladás akkor megy végbe, amikor egy társadalom fenntartható és méltányos jóllétében javulás következik be” (Giovannini et al. [2009]).

A társadalmi haladás rendszertana az OECD munkaanyaga alapján a következő szerkezetben mutatható be: 1. Végső célok: a) Az ökológiai rendszerek állapota: föld (geoszféra), édesvíz, óceánok és tengerek (hidroszféra), biológiai sokféleség (bioszféra), levegő (atmoszféra); b) Az emberi jóllét állapota: fizikai és mentális egészség, tudás és megértés, munkavégzés, anyagi jólét, szabadság és önmeghatározás (önmegvalósítás), személyek közötti kapcsolatok;

2. Átmeneti (közbuló célok): a) Gazdaság: nemzeti jövedelem, nemzeti vagyon; b) Kormányzás: emberi jogok, polgári és politikai részvétel, biztonság és erőszak, bizalom, hozzájárulás a szolgáltatásokhoz; c) Kultúra: kulturális örökség, művészetek és kikapcsolódás (pihenés); 3. A két célrendszer közötti kapcsolatok: a) Erőforrágazdálkodás, -használat és -fogyasztás: erőforrás-kitermelés és -fogyasztás, környezetszennyezés, a gazdasági és környezeti értékek védelme, illetve megőrzése; b) Ökoszisztéma-szolgáltatások: a nyújtott erőforrások és folyamatok, a természeti események hatása; c) Harántoló perspektívák (keresztkapcsolatok): nemzedékeken belüli vonatkozások (méltányosság/egyenlőtlenség), nemzedékek közötti vonatkozások (fenntarthatóság/sérülékenység/rugalmasság).

A harmadik Világfórumon – melyet 2009. október végén rendeztek meg a dél-koreai Busanban az OECD és a Koreai Statisztikai Hivatal közös rendezésében – mutatták be az OECD tervét a társadalmi jóllét, illetve haladás mérésére és előmozdítására.

A fenntartható fejlődés mérésére vonatkozó koncepcionális keretek kidolgozására hozták létre az Európai Statisztikusok Konferenciájának kezdeményezésére 2005-

ben az ENSZ EGB, az OECD és az Eurostat közös szakértői csoportját. Ennek az volt a mandátuma, hogy javaslatot tegyen a nemzeti kormányok és a nemzetközi szervezetek által is használható fenntartható fejlődési indikátorok szűkített készletére, ami egyúttal nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tesz. A szakértői csoport 2009-ben közzétett jelentésében a tőkealapú megközelítést alkalmazta, amelynek megfelelően egy társadalom teljes tőkealapja öt különálló szegmensből áll: pénztőke (kötvények és betétek), megtermelt tőke (berendezések, épületek stb.), természeti tőke (természeti erőforrások, ökoszisztémák), emberi tőke (képzett és egészséges népesség), valamint társadalmi tőke (társadalmi hálózatok és intézmények). A beszámoló javaslatot tesz a fenntartható fejlődési indikátorok készletére, amely összhangban van a tőkealapú megközelítéssel, és a legtöbb elemében hasonlóságot mutat a már létező politikaalapú mutatókészletekkel. A 28 indikátorból álló készlet nagy belső koherenciával rendelkezik és a „stock-flow” logikát követi (UNECE [2009]).

3. A GDP-n innen és túl

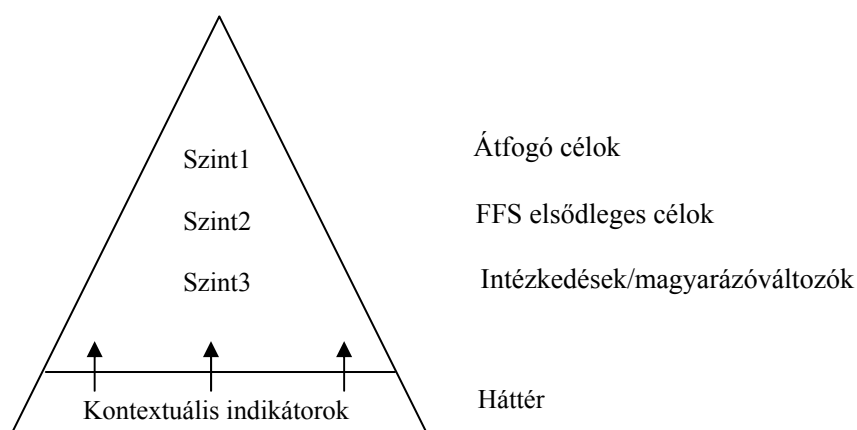
Az elmúlt 10–15 évben a fenntartható fejlődés értelmezésében az ún. „három-pillérű” (gazdaság, környezet, társadalom) megközelítés képezte a keretrendszer alapját. Ennek megfelelően alakították ki a különböző nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, OECD) és országok a fenntartható fejlődési indikátorok rendszerét. Ezek közös sajátossága az, hogy lefedik a fenntartható fejlődés mindhárom dimenzióját, és nem törekednek arra, hogy egyetlen kompozit index fejezze ki a fogalom összetettségét.

Az Európai Unió fenntartható fejlődési indikátorai témák szerint csoportosíthatók, és lényegében a döntéshozókat segíti az EU megújított Fenntartható Fejlődési Stratégiája (FFS) megvalósításának nyomon követésében. A tíz fő téma a következő: társadalmi-gazdasági fejlődés; szegénység és társadalmi kirekesztődés; demográfiai változások; közegészségügy; klímaváltozás és energia; fenntartható termelés és fogyasztás; természeti erőforrások; fenntartható közlekedés; jó kormányzás; globális partnerség. Az EU FFS-ben megfogalmazott átfogó célkitűzések és intézkedések monitorozására fejlesztették ki a mutatók piramisát. (Lásd a 2. ábrát.) Az első mutatókészletet az Európai Bizottság 2005-ben fogadta el, majd 2007-ben vizsgálta felül. Az Eurostat ezt felhasználva készít jelentést két évente az EU Fenntartható Fejlődési Stratégiájának megvalósításáról. A legutóbbit 2009-ben hozták nyilvánosságra (EC [2009]).

Az EU FFS-ének mutatókészlete háromszintű piramisra épül. A szintek a megújított FFS szerkezetét tükrözik, és különböző felhasználói igényeket elégítenek ki. Az átfogó célok megvalósításának mérését szolgálják az ún. vezérmutatók (headline

indicators). A szinteket az ún. kontextuális (értelmezést segítő) indikátorok egészítik ki, amelyek értékes háttérinformációt szolgáltatnak az adott témáról, de közvetlenül nem követik nyomon a FFS céljainak megvalósítását (EC [2009]).

2. ábra. Az EU fenntartható fejlődési indikátorainak hierarchiája

Forrás: EC [2009].

2001 decemberében az Európai Tanács laekeni ülésén határozat született a jövedelmi szegénység és a kirekesztettség mérésére szolgáló 18 közös statisztikai indikátor bevezetéséről. Ezen indikátorok célja, hogy mérjék a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemben elért fejlődést, és tegyék lehetővé az összehasonlíthatóságot. Gerincüket a relatív jövedelmi szegénységet vizsgáló mutatók, fő forrásukat a jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó adatfelvételek (EU SILC – Statistics on Income and Living Conditions) jelenti (KSH [2008b]).

A Lisszaboni Stratégia elfogadását követően, 2000 márciusában kérte fel az Európai Tanács az Európai Bizottságot, hogy statisztikai indikátorok segítségével készítsen évente átfogó jelentést a lisszaboni célok megvalósításáról. E célból alakították ki az ún. strukturális indikátorok rendszerét, amely hat fő területen (általános gazdasági helyzet; foglalkoztatás; innováció és kutatás; gazdasági reform; szociális kohézió; környezet) jelenleg 79 indikátor felhasználásával méri az elért haladást. A mutatókészlet nem statikus, újak is alkalmazhatók, illetve a jelenlegiek jobb indikátorokkal felcserélhetők.

Az Európai Bizottság az OECD-vel, a WWF-fel, az Európai Parlamenttel és a Római Klubbal együtt 2007 novemberében nemzetközi konferenciát szervezett a „GDP-n túl” címmel. A konferencia rávilágított arra, hogy szükség van a GDP-t kiegészítő és a politikai döntéseket jobban megalapozó, teljesebb körű információkat szolgáltató mutatók kifejlesztésére, ezzel is növelve az átláthatóságot. A nemzetközi szervezetek és a

konferencia következtetéseit figyelembe véve az Európai Bizottság 2009 augusztusában közleményt adott ki az Európai Tanács és az Európai Parlament számára „A GDP-n innen és túl. A haladás mérése változó világunkban” címmel (*Európai Bizottság* [2009]). Egy 2008 márciusában végzett Eurobarométer-felmérés szerint az EU állampolgárainak több mint kétharmada úgy véli, hogy a haladás mérésére társadalmi, környezeti és gazdasági mutatókat egyaránt figyelembe kell venni. Különböző tanulmányok azt is feltárták, hogy az átlagpolgárok érzékelése az életükről más, mint amit a száraz statisztikai adatok mutatnak. A GDP növekedése ellenére sokszor úgy érzik, hogy jövedelmük és a közszolgáltatások színvonala csökken. Mindezek alátámasztják, hogy e mutató alakulása önmagában nem képes kielégíteni a társadalom és a döntéshozók sokrétű információigényét, ezért kiegészítése indokolt.

Az Európai Bizottság öt intézkedés végrehajtását javasolja a következő évekre. Az első a GDP környezeti és társadalmi mutatókkal való kiegészítését foglalja magába. A Bizottság 2010-re ígérte egy átfogó környezeti index bemutatását, amely képes lehet arra, hogy komplexebb módon mérje a környezeti haladást. A második intézkedés a közel valós idejű információszolgáltatást célozza meg azzal, hogy erősíti a környezeti és a társadalmi információk időszerűségét (lásd erről bővebben *Szabó* [2009]). A harmadik a javak társadalmi elosztásáról és az egyenlőtlenségekről szóló jelentések pontosabbá tételét irányozza elő, hangsúlyt fektetve a társadalmi egyenlőtlenségek és a környezetminőség kapcsolatának feltárására. A negyedik terület, ahol a Bizottság előrelépést javasol, a fenntartható fejlődés mérésére irányul. Ez egy eredménytábla kidolgozásával valósítható meg, amely méri az EU Fenntartható Fejlődés Stratégiájában szereplő célkitűzések végrehajtása terén elért haladást. Ezzel kapcsolatban a Bizottság célul tűzte ki a környezeti fenntarthatóság küszöbértékeinek meghatározását, ami korai jelzést adhat a döntéshozóknak a környezet tűrőképességének hatáiról mielőtt még visszafordíthatatlan folyamatok következnenek be. Az utolsó intézkedéscsomag az Európai Tanács 2006. júniusi döntése értelmében a nemzeti számlák kiterjesztését tartalmazza a környezeti és a társadalmi kérdésekre. Az Európai Bizottság azt vállalta, hogy a közleményben javasolt intézkedések megvalósításáról legkésőbb 2012-ben jelentést készít (*Európai Bizottság* [2009]).

4. A Stiglitz Bizottság jelentése

A gazdasági és társadalmi haladás pontosabb mérésére irányuló politikai akarat világos megnyilvánulása volt, hogy *Nicolas Sarkozy* francia köztársasági elnök 2008 februárjában egy bizottság létrehozását kezdeményezte. Ez *Joseph Stiglitz* Nobel-díjas közgazdász vezetésével 25 jeles szakértő részvételével alakult meg, de a mun-

kában más jeles személyiségek is részt vettek, mint például az indiai, szintén Nobel-díjas *Amartya Sen*. Az ún. Stiglitz Bizottság azt kapta feladatául, hogy azonosítsa a GDP-nek mint a gazdasági teljesítményt és a társadalmi haladást mérő, szinte kizárólagos eszköznek a korlátait, és javasoljon alternatív mutatókat, hogy teljesebb képet lehessen kapni a társadalmi haladás irányairól.

A Stiglitz Bizottság 2009 júniusára készítette el és bocsátotta széles körű vitára jelentéstervezetét, majd 2009 szeptemberében hozta nyilvánosságra közel 300 oldalas teljes jelentését és annak összefoglalóját (*Stiglitz–Sen–Fitoussi* [2009]). (Lásd jelenszám 305–320. old.) Ebben 12 ajánlásban fogalmazza meg legfontosabb következtetéseit, melyek közül – terjedelmi korlátok miatt – csak néhányat nevezünk meg. Többek között el kell mozdulni a gazdasági termelés mérésétől az emberek jóllétének méréséig; a jövedelmek számbavételét ki kell terjeszteni a nempiaci tevékenységekre (például háztartási munka, szabadidő eltöltése). A Bizottság megállapítása szerint a jóllét multidimenzionális fogalom, amelynek mérésénél legalább a következő fő tényezőket kell figyelembe venni: anyagi javak (jövedelem, fogyasztás, vagyon); egészség; oktatás; személyes tevékenységek (beleértve a munkát); politika és kormányzás; társadalmi kapcsolatok és viszonyok; a környezet jelenlegi és jövőbeni állapota; bizonytalanság (gazdasági és fizikai).

A jóllét megállapításakor tekintetbe kell venni, hogy különbség van az objektív és a szubjektív jóllét között. Szükséges, hogy a statisztikai hivatalok kérdőíves felméréseik során figyelembe vegyék az emberek véleményét és tapasztalatait saját életükről. Az életminőségi mutatóknak minden dimenziót tekintve átfogó módon kell értékelniük az egyenlőtlenségeket. A fenntarthatóság értékelése jól kiválasztott paraméterek rendszerét követeli meg; ebben szerepe van a fenntarthatóság monetáris indexének is, de csak a gazdasági vonatkozások esetében. A környezeti mutatóknak elsősorban olyan fizikai indikátoroknak kell lenniük, amelyek a fenntarthatóság környezeti vetületeit tárják fel. Itt különösen szükség van olyan világos paraméterek kidolgozására, amelyek jelzik a közeledést a környezetkárosodás veszélyes szintjei felé (például éghajlatváltozás, halállomány fogyása). A Bizottság a jelentés közzétételével vitákat szeretne kezdeményezni mind globális, mind nemzeti szinten annak érdekében, hogy az érintett felek egyetértésre tudjanak jutni egy olyan mérőszközrendszer kialakításában, amellyel lehetővé válik a gazdasági és a társadalmi haladás jobb értékelése.

5. Más felfogások és megközelítések (szubjektív jólléti mutatók)

A társadalmi fejlődés mérésekor más keretrendszerben is lehet gondolkodni, mint ahogy tette ezt 1943-ban megjelent „A Theory of Human Motivation” (Az emberi

motiváció egy elmélete) című munkájában a pszichológus *Abraham Maslow*, aki szerint az embereknek először az alapvető fiziológiai szükségleteiket (víz, élelem, alvás stb.) kell kielégíteniük és csak utána olyan igényeiket, mint a szeretet, biztonság, tisztelet és önmegvalósítás (*Maslow* [1943]).

Amartya Sen egy másik keretrendszert dolgozott ki a „Development as Freedom” (A fejlődés mint szabadság) címmel 1999-ben megjelent munkájában. Szerinte öt szabadság különböztethető meg: gazdasági lehetőségek; politikai szabadság; társadalmi lehetőségek; átláthatóság; biztonság (*Sen* [1999]).

Az OECD keretrendszeréhez némi hasonlóságot mutat a Bhutani Királyságban 1972-ben bevezetett és azóta alkalmazott bruttó nemzeti boldogság (BNB) mutatója. Bhutan 4. királya, *Jigme Singye Wangchuck* kezdeményezte e mutató használatát abból kiindulva, hogy az emberek boldogsága a fejlődés fő célja. Az 1970-es években egészen újnak hatott a királynak az a megközelítése, hogy a bruttó nemzeti boldogság fontosabb, mint a bruttó hazai termék. Az BNB kilenc fő területet ölel fel: pszichológiai jóllét; oktatás; időfelhasználás; ökológia; kultúra; közösségek életképessége; egészség; életszínvonal és jó kormányzás. Amíg a hagyományos fejlődési modellek a gazdasági növekedést mint végső célt hangsúlyozzák, a BNB abból indul ki, hogy valódi haladás akkor megy végbe, amikor az anyagi és a szellemi fejlődés párhuzamos. A bhutani kormány azt szeretné elérni, hogy az anyagi gyarapodás az egész társadalmat felölelje, és egyensúlyban legyen a kulturális hagyományok, a környezeti értékek megőrzésével, valamint a szociálisan érzékeny kormányzással. Bár keretrendszerében sok tekintetben hasonló az OECD taxonómiájához, a BNB erőteljesen kötődik a bhutani buddhista kultúrához, és kevésbé alkalmazható más kultúrájú országokban (*The Centre for Bhutan Studies* [2009]).

A brit New Economics Foundation (NEF) radikális javaslatot dolgozott ki arra, hogy a modern társadalmakat és embereket más irányba vezesse, mint ami eddig megszokott volt. A gazdasági mutatók szűk spektrumával ellentétben a kormányokat arra ösztönzi, hogy közvetlenül mérjék a szubjektív jóllétet, az emberek tapasztalatait, érzéseit saját életükről. Ezeket a méréseket rendszeresen és rendszerszerűen kell elvégezni, és közzétenni a Jóllét Nemzeti Számlái címen. A NEF kezdeményezése a brit parlament figyelmét is felkeltette, ahol összpárti, jólléti közgazdaságtannal foglalkozó munkacsoport állt fel a társadalmi haladás és a nemzeti siker értékelésére (*New Economics Foundation* [2009]).

6. Magyarországi kezdeményezések a társadalmi haladás mérésére

Az OECD által lefektetett alapelvek mentén a Magyar Köztársaság Kormánya 2007 novemberében hozott határozatában a Központi Statisztikai Hivatalt bízta meg

a társadalmi haladás mérésére alkalmas komplex mutatószámrendszer kialakításával. (*Határozatok Tára* [2007]). A feladat jelentősége miatt e mérőrendszernek széles társadalmi és szakmai egyetértésen kell nyugodnia, ezért a KSH a kezdetektől együttműködött a Magyar Tudományos Akadémiával, illetve a legfontosabb hazai szakmai szervezetekkel a mutatók kiválasztásában, a fogalmi keretek és a célrendszer meghatározásában.

A társadalmi haladás mérését szolgáló mutatószámrendszer kialakításakor a következő szempontokat szükséges figyelembe venni:

- a rendszer adjon átfogó képet a fejlődési folyamatokról;
- a kiválasztott indikátorok legyenek objektív mérőeszközök (a szubjektív mutatókat kizárták, mert rájuk vonatkozóan nincs általánosan elfogadott mérési módszer);
- az alkalmazott mutatók megalapozott módszertanra támaszkodjanak, melyhez jó minőségű mutatók szükségesek;
- a mutatórendszer legyen alkalmas a nemzeti sajátosságok mérésére;
- a rendszer biztosítsa a nemzetközi összehasonlításokat is;
- a hosszú idősorok 2000-ig visszamenőleg álljanak rendelkezésre;
- a mutatók legyenek időszerűek. Ha lehetséges, az adatok a közzétételt megelőző évre vonatkozzanak (*Bagó* [2008]).

A Központi Statisztikai Hivatal 2009-ben az előző kritériumok figyelembe vételével dolgozta ki és tette közzé a társadalmi haladás mutatószámrendszerének tervezetét (0.2 verzió). Ennek tartalomjegyzéke elérhető a KSH honlapján (<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/thm/tahlak.html>).

Az Európai Unió Fenntartható Fejlődési Stratégiája megvalósításának nyomon követéséhez kidolgozott mutatórendszer alapján jelentette meg a Központi Statisztikai Hivatal 2008-ban a „Fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon” című kiadványt. Ennek néhány fejezete a szintén a KSH gondozásában megjelent „Magyarország környezetterhelési mutatói, 2005” című kötet alapján készült. Az előbbi publikáció az európai indikátorkészlet hierarchiáját követve háromszintű mutatókészletet használ: 10 első, 32 második és 71 harmadik szintű, összesen 113 mutató szemlélteti a legfontosabb gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatokat (*KSH* [2008a]).

7. A környezeti haladás mérése

A környezeti haladás fogalma szervesen illeszkedik a társadalmi haladás átfogó koncepciójához, és a külföldi szakirodalom „environmental progress” néven követ-

kezetesen használja gyakran a környezeti teljesítmény („environmental performance”) szinonimájaként.

A magyar környezetpolitika egyik fontos célja a környezettel, a környezetállapot változásával kapcsolatos információk minél szélesebb érdeklődési körhöz való eljuttatása az Árhusi Egyezmény szellemében, amelyet több mint egy évtizede fogadtak el a Dániában megtartott „Környezetet Európának” páneurópai környezetvédelmi miniszteri konferencián. A környezeti demokrácia három fontos pillérét rögzítő, 2001-ben hatályba lépett egyezményt Magyarország a 2001. évi LXXXI. törvénnyel ²hirdette ki. Az ebben lefektetett elveket és célokat fogalmazták meg korábban az OECD Tanácsának megfelelő ajánlásai (*OECD* [1979], [1991], [1998]), valamint az Európai Tanács irányelve is (*Official Journal of the European Union* [2003]).

A környezettel kapcsolatos információk nemcsak a célok pontosabb meghatározásában és a megvalósítás mérésében játszanak alapvető szerepet a környezetpolitikai tervezés és programalkotás során, hanem fontos eszközként szolgálnak a döntések megalapozásában és a társadalom tájékoztatásában is, elősegítve ezzel az átláthatóságot és a számon kérhetőséget.

A fejlett demokratikus országok döntéshozói és állampolgárai az elmúlt években határozott igényeket fogalmaztak meg a meglévő nagyobb mutatókészletekből kiválasztott, kisszámú mutató közzététele iránt. A környezetelemzéssel foglalkozó szakértők általában 10–15, ún. vezérmutatóból (headline indicator) álló készletet alkalmaznak. Például az Európai Bizottság éves rendszerességgel jelenteti meg a legfontosabb környezeti trendeket feltáró kiadványát, amely alapvetően az Európai Unió 6. Környezetvédelmi Akcióprogramjában megfogalmazott környezetpolitikai célok megvalósítását vizsgálja (*EC* [2008]). A környezeti vezérmutatók használatának célja, hogy egyszerű és világos információt nyújtsanak a döntéshozóknak, illetve a széleskörű nyilvánosságnak a környezetpolitikák megvalósításának előrehaladásáról és a környezetállapotot meghatározó kulcs tényezőkről (*Pomázi–Szabó* [2008]). A környezeti haladás mérésére, a magyar sajátosságokat is figyelembe véve, 14 mutató különíthető el, amelyek alkalmasak lehetnek a fontosabb környezeti trendek feltárására (lásd a táblázatot). A környezetpolitikai teljesítmény értékeléséhez szükséges a nemzeti és a nemzetközi célkitűzésekhez történő viszonyítás, ezért e környezeti mutatók kiválasztásakor a nemzetközi összehasonlíthatóságot is figyelembe kellett venni. Ehhez jól használhatók az OECD kulcsmutatói és az Eurostat, valamint a koppenhágai Európai Környezetvédelmi Ügynökség által kidolgozott és rendszeresen publikált indikátorok.

² 2001. évi LXXXI. törvény a környezeti ügyekben az információhoz való hozzáférésről, a nyilvánosságának a döntéshozatalban történő részvételéről és az igazságszolgáltatáshoz való jog biztosításáról szóló, Aarhusban, 1998. június 25-én elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

Magyarország környezeti vezérmutatói (szakértői javaslat)

Környezeti témák	Mértékegység
<i>Környezetterhelések</i>	
1. Gépjárműállomány	1000 db
2. Szétválás (GDP és szennyezés)	százalék (éves változás)
3. Üvegházhatásúgáz-kibocsátás	százalék (éves változás)
4. Légszennyezőanyag-kibocsátás	kilotonna
<i>Természeti erőforrások használata</i>	
5. Ökológiai gazdálkodás	százalék (művelés alatt álló területhez képest)
6. Anyag- és energiaintenzitás	százalék (éves változás)
7. Erdőterület	százalék (az ország teljes területéhez viszonyítva)
8. Védett területek	százalék (az ország teljes területéhez viszonyítva)
9. Megújuló energiaforrások	százalék (a teljes energiamérlegben)
<i>Települési környezet</i>	
10. Fogyasztás (tartós fogyasztási cikkek (például hűtőgép, mosogatógép, TV, kerékpár stb.))	darab
11. Egészség (például allergének okozta megbetegedések)	1000 fő
12. Közhasználatú városi zöldterület	m ² /fő
13. Közműöllő	százalék (éves változás)
14. Települési hulladék	millió m ³

Forrás: Pomázi-Szabó [2008].

8. Következtetések

Az utóbbi években több kezdeményezés született a társadalmi haladás és a jóllét ke-retrendszerének, illetve mérésének kialakítására nemzetközi, nemzeti és közösségi szinten egyaránt. Bár az alulról-felfelé építkezés fontos a fogalmi keretek tisztázásá-hoz, a döntéshozóknak szintén meg kell fogalmazniuk elképzeléseiket a társadalmi ha-ladás mérésével kapcsolatban. Ehhez természetesen politikai akaratra is szükség van.

A haladás, és általában a teljesítmény mérésével kapcsolatos legnagyobb akadály a változással szembeni társadalmi és intézményi ellenállás. Leginkább az az uralkodó felfogás megváltoztathatatlan, hogy a gazdasági növekedés az egyedüli „üdvözítő” cél. A döntéshozók körében ugyanis még általános az a nézet, hogy a gazdasági te-vékenység növekedése mindenható orvosság a szegénység és a munkanélküliség el-len, valamint a társadalmi jólét egyetlen mérőeszköze a GDP. Az utóbbi években

azonban egyre több nemzetközi és hazai kezdeményezés történt a GDP-t kiegészítő társadalmi és környezeti mutatók kidolgozására, illetve alkalmazására.

Nyilvánvaló az is, hogy a sokféle szubjektív megközelítés miatt nehéz az egyetértés a különböző szakterületek képviselői között a társadalmi haladás mérésében. Mindezek ellenére az ilyen irányú törekvések elengedhetetlenek a modern demokrácia működésének javításához és a kiegyensúlyozott közpolitika-készítéshez. A koncepcionális keretek megfelelő és szakszerű kialakításához, valamint az indikátorok fejlesztéséhez együttműködésre és párbeszédre van szükség a statisztikusok, a gazdaság- és társadalomtudomány, valamint a környezettudomány képviselői között.

Irodalom

- BAGÓ, E. [2008]: *Establishing Indicators for Measuring Social Progress in Hungary*. Forum on Measuring and Fostering the Progress of Societies: A New Approach for CIS and Eastern European Countries. Szeptember 29–30. Moszkva.
- BARITZ S. L. OP [2009]: A „Caritas in veritate” pápai enciklika tartalmi ismertetése. Kézirat.
- COSTANZA, R. ET AL. [2009]: *Beyond GDP: The Need for New Measures of Progress*. Pardee Papers. No. 4. Boston University. Boston.
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2008]: *EU Environment-Related Indicators 2008*. Brüsszel.
- EC (EUROPEAN COMMISSION) [2009]: *Measuring Progress toward a More Sustainable Europe. 2009 Monitoring Report of the EU Sustainable Development Strategy*. Eurostat Statistical Books. Luxembourg.
- EURÓPAI BIZOTTSÁG [2009]: *A Bizottság Közleménye a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek. „A GDP-n innen és túl. A haladás mérése változó világunkban”*. Brüsszel. 2009. 08. 20. COM(2009) 433 végleges.
- EUROSTAT [2009]: *Structural Indicators*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/structural_indicators/indicators (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- GIOVANNINI, E. ET AL. [2009]: *A Framework to Measure the Progress of Societies*. OECD Munkanyag. Párizs.
- HATÁROZATOK TÁRA [2007]: *A Kormány 2212/2007. (XI.14.) Korm. határozata az államigazgatási nyilvántartások adatainak statisztikai célra történő felhasználásáról*. 56. sz. 426–427. old.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008a]: *A fenntartható fejlődés indikátorai Magyarországon*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2008b]: *Laekeni indikátorok, 2007. (A társadalmi kirekesztődés nemzetközi összehasonlítására szolgáló jelzőszámok)*. *Statisztikai Tükör*. II. évf. 104. sz. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/laekindikator/laekindikator08.pdf> (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- LE MONDE [2009]: *Amartya Sen: „Nous devons repenser la notion de progrès”*. Június 8. http://www.lemonde.fr/planete/article/2009/06/08/amartya-sen-nous-devons-repenser-la-notion-de-progres_1204007_3244.html (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- MASLOW, A [1943]: *A Theory of Human motivation*. *Psychological Review*. 50. évf. 4. sz. 370–396. old.

- NEW ECONOMICS FOUNDATION [2009]: www.nationalaccountsofwellbeing.org (Elérés dátuma: 2010. január 11.)
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1979]: *Recommendation of the Council on Reporting on the State of the Environment*. C(79)/114.
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1991]: *Recommendation of the Council on Environmental Indicators and Information*. C(91)165.
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [1998]: Recommendation of the Council on Environmental Information C(98)67/FINAL <http://archive.rec.org/e-aarhus/files/legal1998.pdf> (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- OFFICIAL JOURNAL OF THE EUROPEAN UNION [2003]: Directive 2003/4/EC of the European Parliament and of the Council of 28 January 2003 on public access to environmental information and repealing Council / Directive 90/313/EEC. L41. 26–32. old. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:041:0026:0032:EN:PDF> (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- POMÁZI I. – SZABÓ E. [2008]: *Magyarország környezeti vezérmutatói*. Kézirat.
- SEN, A. [1999]: *Development as Freedom*. Oxford University Press. Oxford.
- STIGLITZ, J. – SEN, A. – FITOUSSI, J.-P. [2009]: *Report by the Commission on the Measurement of Economic and Social Progress*. Párizs. http://www.minefe.gouv.fr/presse/dossiers_de_presse/090914mesure_perf_eco_progres_social/synthese_ang.pdf (Elérése dátuma: 2010. január 18.)
- STIGLITZ, J. [2009]: *Progress, what progress?* OECD Observer. 272. sz. March http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/2793/Progress,_what_progress_.html (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- SZABÓ E. [2009]: A környezeti mutatók használatának és a környezeti jelentések időszerűségének kapcsolata. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 6. sz. 608–630. old.
- THE CENTRE FOR BHUTAN STUDIES [2009]: <http://www.grossnationalhappiness.com> (Elérés dátuma: 2010. január 18.)
- UNECE (UNITED NATIONS ECONOMIC COMMISSION FOR EUROPE) [2009]: *Measuring Sustainable Development*. New York, Genf.
- WORLD FORUM [2007]: *Istanbul Declaration Adopted at the World Forum on Statistics, Knowledge and Policy. Measuring the Progress of Societies*. Június 30. Isztambul.

Summary

The article gives an overview on the recent efforts of different international organisations and commissions to measure social progress beyond the Gross Domestic Product. There is an increasing consensus among experts that besides the economic activity, conceptual frameworks and indicators should take into account social well-being and the quality of life as well as environmental aspects in measuring sustainable development and social advance. The paper also touches upon the Hungarian initiative for this and proposes a set of headline indicators to assess environmental development. Measuring social progress both in theoretic and methodological terms represents a professional challenge which requires better co-operation and dialogue between statisticians, experts of environmental and socio-economic sciences as well as policy-makers.

Új fejlesztések a nemzeti számlákban

Pozsonyi Pál,
a KSH főosztályvezetője
E-mail: Pal.Pozsonyi@ksh.hu

Szabó Péter,
a KSH főosztályvezetője
E-mail: Peter.Szabo@ksh.hu

A tanulmány bemutatja a nemzeti számlák területén 2009-ben végrehajtott módszertani fejlesztéseket, azok számítási eredményekre gyakorolt hatását. Ezt követően ismerteti az 1995 és 2007 közötti évek homogén idősorának kialakítása érdekében végzett számításokat, és vizsgálja az idősorra gyakorolt hatásait. Végül áttekintést ad az Eurostat előírásaival harmonizáló revíziós és publikálási rendszerről, továbbá a makrostatisztikák területére vonatkozó középtávú tervek fő vonásairól.

TÁRGYSZÓ:
Nemzeti számlák.
SNA, ESA.
Eurostat.

A nemzeti számlák egy olyan élő statisztikai rendszer, amely a gazdasági változásokra rövidebb-hosszabb idő alatt reflektálva, állandó mozgásban van. Bár a statisztikusok a módszertanok állandóságának is kitüntetett szerepet szánnak, hogy az összehasonlíthatóságot biztosítani tudják, mégis időről időre szükséges azok hozzáigazítása a változásokhoz. Mindez nem csak egy-egy országra igaz; a változtatás igénye, majd maguk a változtatások nemzetközi szinten is megjelennek. Cikkünkben a magyar nemzeti számlák fejlesztésére fókuszálunk.

A magyar nemzeti számlák megújítása az 1990-es évek elején kezdődött. Azóta nagy fejlődési utat járt be a statisztikai terület, elérve az európai uniós színvonalat. 2009 őszén a magyar nemzeti számlák felülvizsgálata óta a tizenötödik publikációt jelentette meg a KSH, amely egyben az elmúlt két évtized fejlesztésének eredményeit is tartalmazó összefoglaló kiadvány (*KSH [2009]*)¹.

Az elmúlt közel két évtized során a nemzetiszámla-számításoknak különböző fejlesztési szakaszai voltak:

- a Nemzeti Számlák Rendszerének (SNA) bevezetése 1989 és 1995 között,
- az EU-csatlakozásra felkészülés jegyében az Európai Számlák Rendszerének (ESA) fejlesztései 1996 és 2003 között,
- a számlarendszer közel teljessé tétele 2004 és 2009 között.

Középtávon a Hivatal előtt álló időszak két kisebb szakaszra bontható:

- a számlarendszer finomhangolása, 2010–2013,
- az új ESA miatti korrekciók, 2014–2015.

Jelen cikk a 2004 és 2009 közötti, harmadik szakaszt lezáró fejlesztésekkel foglalkozik, és bemutatja a következő évek fejlesztési irányait.

1. A 2009-ben bevezetett módszertani változások, fejlesztések a nemzeti számlákban

A KSH 2009-ben is folytatta az EU által előírt módszertani feladatok végrehajtását és azok bevezetését a nemzeti számlákba. Ennek a több évet felölelő feladatsoro-

¹ Az 1995 és 2007 közötti évekre vonatkozóan összehasonlítható adatokat tartalmaz.

zatnak következő lépéseként öt módszertani változtatást vezettünk be, amely lehetővé tette, hogy az adatsorokat 1995-ig visszamenőleg összehasonlítható (homogén) tartalommal közöljük. Ehhez az 1995 és 1999 közötti időszak adatait kellett újraszámítanunk. Természetesen, a most bevezetett fejlesztéseket már a teljes, 1995-től 2008-ig tartó idősoron átvezettük, és a jövőben is ezt a gyakorlatot fogjuk folytatni, hogy megőrizzük az idősor homogenitását.

Az 1. táblázat mutatja a 2009 szeptemberében bevezetett fejlesztések hatását a GDP folyó áras adatára vonatkozóan. Mint a táblázatból is látható a nagyobb változások a 2000. előtti évek esetében következett be, mégpedig azért, mert ezen évek adatai még nem tartalmazták a 2000 és 2008 közötti évek módszertani fejlesztéseinek hatását.

1. táblázat

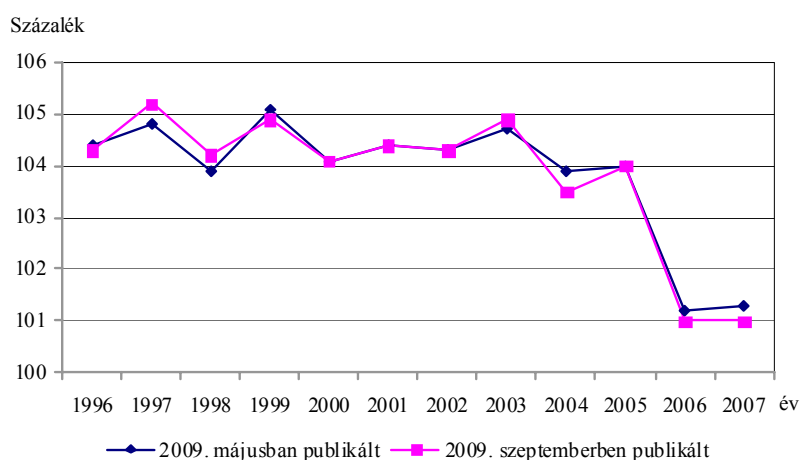
A fejlesztések összesített hatása a bruttó hazai termékre (GDP)

Év	2009. májusban	2009. szeptemberben	Különbség	
	folyó áron publikált GDP (milliárd forint)			százalék
1995	5 614,0	5 755,4	141,4	2,5
1996	6 893,9	7 112,3	218,4	3,2
1997	8 540,7	8 812,9	272,2	3,2
1998	10 087,4	10 451,2	363,8	3,6
1999	11 393,5	11 650,6	257,1	2,3
2000	13 512,3	13 345,3	-167,0	-1,2
2001	15 238,4	15 288,7	50,3	0,3
2002	17 148,4	17 219,4	71,0	0,4
2003	18 914,9	18 815,0	-99,9	-0,5
2004	20 695,5	20 803,8	108,3	0,5
2005	21 993,1	21 988,6	-4,5	0,0
2006	23 775,3	23 755,5	-19,8	-0,1
2007	25 479,4	25 408,1	-71,3	-0,3

A nemzetiszámla-rendszeren végrehajtott, az adatok minőségét és nemzetközi összehasonlíthatóságát javító módszertani fejlesztések mellett a KSH a hazai felhasználói igényekből és a nemzetközi kötelezettségekből eredően a publikálandó adatok mennyiségét és időbeli rendelkezésre állását is folyamatosan fejleszti. Ezzel összhangban 2009 szeptemberétől a Hivatal teljes nem pénzügyi számlasort publikál (a nettó hitelnyújtás/hitelfelvétel bezárólag) a nemzetgazdaság összes szektorára, valamint a külföld szektorra vonatkozóan. Ezeket az adatokat idáig csak a tárgyévét követő 16,5 hónapra állítottuk elő, ezentúl azonban már 9 hónappal a tárgyidőszak után közlünk ún. előzetes sektorszámla-adatokat.

Ez a fejlesztés a nemzetiszámla-adatok közlési és felülvizsgálati rendjének a jelenlegi gyakorlathoz történő hozzáigazítását is kikényszeríti. Az új revíziós politika kialakításakor a KSH a felhasználói szempontok figyelembe vételére törekedett, melynek legfőbb célja az adatrevíziók csökkentése, és ezáltal az adatok átláthatóbbá tétele volt.

A fejlesztések hatása a GDP volumenindexére

2. A 2009-ben bevezetett módszertani változások

Az EU statisztikai hivatala (Eurostat) rendszeresen auditálja a tagországok bruttó hazai termék (GDP) és bruttó nemzeti jövedelem (GNI) adatait. A 2008 és 2009 januárjában végzett ellenőrzése során néhány számítási eljárás módosítását kérte az ESA és más uniós jogszabályokkal való nagyobb konformitás érdekében. A továbbiakban ismertetjük a Hivatal által 2009 szeptemberében bevezetett öt módszertani fejlesztést, valamint a szokásos adatjavítások mellett végrehajtott két egyéb változtatást.

2.1. Készlettartási nyereség/veszteség elszámolása

Készlettartási nyereség/veszteség (reál) alatt az adott készlet értékének az általános árszínvonalon felüli/aluli árváltozása következtében bekövetkező, annak tulajdonosánál megvalósuló változását értjük.

A készletváltozás és a készletértékesítési nyereség számítása a nemzetközi előírásoknak megfelelően negyedéves adatok alapján történik. Ennek során a vállalkozások számviteli adataiból származó negyedév eleji nyitó állományt és a negyedév végi záró állományt állandó, jelenleg előző évi átlagos árszínvonalra hozzuk a megfelelő havi gyakoriságú termelőiár-indexek segítségével, a TEÁOR két számjegyes bontásában. Az azonos árszínvonalra hozott záró és nyitó készlet különbsége adja a változatlan áras készletváltozás értékét. Ezt visszainflálva az adott negyedév átlagos árszínvonalára megkapjuk a folyó áras készletváltozás értékét. A számviteli adatokból származó készletváltozás és az említett módon számított folyó áras készletváltozás különbségeként kapjuk az ún. készletértékesítési nyereség/veszteség értékét. A készletértékesítési nyereség/veszteség kiszűrése csak a folyó áras adatokból történik, a GDP volumenindexét ezen keresztül befolyásolja (mivel a volumenindexek számításánál előző évi bázist és súlyokat alkalmazunk, a számítás során a tárgyév előző évi árakon számított adatait osztjuk a bázisév folyó áras adatával).

Lévé, hogy a készletállományok és a készletváltozás az elmúlt években meglehetősen hektikusan változtak, e tétel bevezetése az éves folyó áras készletváltozás-adatokat (és ezen keresztül a GDP-t) is különböző mértékben és előjellel befolyásolja, többnyire azonban csökkenti. A készletértékesítési nyereség a készleten tartott termékek értékében az árszínvonal emelkedése következtében bekövetkező növekedés, ezért annak a készletállományhoz viszonyított relatív nagysága szoros kapcsolatban áll az árszínvonal növekedési ütemével. Ez a korrekció a folyó áras vásárolt és saját termelésű készlet adatait és ez által a GDP értékét 2–215 milliárd forint értékben csökkentette.

2.2. Az eszköztartási nyereség/veszteség kiszűrése a biztosítástechnikai tartalékokból a pénzügyi vállalatoknál

A biztosítási szolgáltatások elszámolásakor az ESA95 szerint a megszolgált díjakon és a tárgyidőszakra jutó kárkifizetéseken kívül számbavételre kerül a biztosítástechnikai tartalékok befektetéséből származó és a kötvénytulajdonosoknak visszajuttatandó tulajdonosi jövedelem, valamint ezen tartalékoknak a tárgyévben bekövetkezett változása is. Mind a befektetések hozama, mind a tartalékváltozás esetében kiszűrtük az eszköztartási nyereséget/veszteséget.

A változásokat e tétel esetében nem tervezzük visszavezetni a 2002 előtti időszakra, tekintve, hogy a biztosítási törvény ezt megelőzően olyan konzervatív befektetési politikát engedélyezett a biztosítók számára, amelynek következtében a befektetéseken csak minimális – a milliárdos nagyságrendet el nem érő – eszköztartási nyereség/veszteség keletkezett.

Ez a fejlesztés néhány évben elhanyagolható hatással van a GDP szintjére, három évben azonban 22–25 milliárd forinttal növeli a folyó áras GDP-t.

Az eszköztartási nyereség/veszteség kiszűrése megváltoztatta a bruttó kibocsátás értékét is. Mivel a biztosítók kibocsátását kell elszámolni a felhasználóknál, ez a módosítás hatással volt a háztartások fogyasztási kiadásaira is. A forrás-felhasználás táblák összeállításának tapasztalatait felhasználva egyes években adatjavítást is végeztünk a fogyasztás számításánál, összhangba hozva így a kibocsátás és felhasználás oldali adatokat.

2.3. A saját számlás beruházások esetében a működési eredmény imputálása

A fejlesztés célja, hogy a saját számlás beruházásokat is piaci árszínvonalon értékeljük a jelenlegi – a számvitelnek megfelelő – költségszinten történő értékelés helyett. Ehhez a költségáron végzett becslést meg kellett emelni a hasonló piaci beruházások átlagos működési eredményével. Szakágazati (TEÁOR négy számjegy) szinten átlagos üzemi bevétel/összes üzemi költség mutatókat számítottunk gazdaságstatikai adatgyűjtések és a társasági adóbevallás alapján és ilyen arányban megemeltük a jelenlegi adatokat. E fejlesztés bevezetése emeli a GDP folyó áras szintjét, de a GDP volumenindexét jelentősen nem befolyásolja.

2.4. A irodalmi és művészeti eredeti példányok létrehozásának számbavétele a számlákban (termelés, beruházás)

A szórakoztató, irodalmi és művészeti alkotások eredeti példányainak (a továbbiakban: eredeti példányok) létrehozását a nemzetiszámla-rendszerben saját számlás beruházásként kell elszámolni. Ez a tétel a GDP termelési oldalán a kibocsátás, a felhasználási oldalon pedig a bruttó állóeszköz-felhalmozás részeként jelenik meg. Ezeket a művészeti tevékenységeket a termelési oldalon egyáltalán nem számoltuk el, a felhasználási oldalon pedig a bruttó állóeszköz-felhalmozás adata tartalmazta az adatszolgáltatók által jelentett nem teljes körű adatokat, azaz a módosítás nem egyforma összeggel változtatta a GDP két oldalát. Az eredeti példányok értékét a következő csoportokra határoztuk meg: TV-műsorok, rádióműsorok, filmek, zeneművek, könyvek. Minden csoport esetében meg kellett határozni az értékelés módszerét (termelési költség alapú értékelés vagy a mű hasznosítása során befolyt jövedelmek értéke) a szerzői jogdíjak elszámolására vonatkozó Eurostat-ajánlás alapján. A módszertan kidolgozása során más EU-tagországok tapasztalatait is felhasználtuk.

A TV- és rádióműsorok esetében az eredeti példányok értékét a termelési költségek szintjén, egy becsült működési eredménnyel végrehajtott korrekció után kapjuk meg. Az adatok forrása az OSAP 1174 és 1175 kérdőívek a televízió- és rádióműsor-szolgáltatásról.

A filmek értékét a magyar filmek mozik által jelentett látogatottsági és bevétel-adatok alapján becsültük. Az adatok forrása az OSAP 1454 kérdőív a magyarországi mozik által jelentett látogatottsági és bevételadatakról.

A zeneművek esetében a becslés a Magyar Hanglemezkiadók Szövetsége (MAHASZ) forgalmi adatai alapján készült, felhasználva a szintén MAHASZ által készített becslést a hanghordozók árának jogdíjtartalmára vonatkozóan. A könyvek esetében az eredeti példányok értékének becslése az alkotóknak járó jogdíjak alapján történt, a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Országos Egyesületének éves jelentései alapján, felhasználva a KSH-adatgyűjtésből rendelkezésre álló forgalmi adatokat is.

2.5. Az üdülők és garázsok imputált bérleti díjának számbavétele

A tulajdonosok által lakott ingatlanok esetében az ún. költségmódszer alapján számított imputált lakásszolgáltatás összegét mint bruttó kibocsátást a termelési oldalon az Ingatlanügyletek ágazatban számoljuk el, és a folyó termelőfelhasználással csökkentve kapjuk a saját lakásszolgáltatás bruttó hozzáadott értékét. A felhasználási oldalon a teljes bruttó kibocsátást a háztartások fogyasztási kiadásaként számoljuk el. Ehhez a lakások értékcsökkenését, a fenntartásra fordított kiadásokat (közüzemi díjak nélkül, biztosítással), valamint a nettó lakásállomány és egy becsült megtérülési ráta felhasználásával számított működési eredményt vesszünk figyelembe. Az eddig elszámolt imputált lakásszolgáltatásban a garázsok már közvetetten elszámolásra kerültek. Ezek értékét leválasztottuk és a népszámlálás, illetve a lakásstatisztika adatai alapján hozzábecsültük az üdülők és külön a garázsok értékét is. Az állományadatok és az értékcsökkenés értéke az állóeszközállomány-adatokban már rendelkezésre álltak, így azokat közvetlenül fel tudtuk használni. A fenntartásra fordított kiadásokat eddig is teljes mértékben figyelembe vettük, habár ezek tartalmazták az üdülőkre fordított kiadásokat is. Ezeket most leválasztottuk, és a költségmódszer szerinti működési eredményt még hozzábecsültük. Így jutottunk el az üdülők, garázsok imputált lakbérének becsléséhez, ami 7–29 milliárd forinttal növelte a GDP folyó áras értékét.

2.6. Egyéb változások

Mezőgazdaságikészlet-adatok módosítása. A nemzeti számláknak a mezőgazdasági számlákhoz (MSZR) való igazítása jegyében a mezőgazdasági saját termelésű készletre korábban számolt adatokat lecseréltük az MSZR adataival. A termelési oldali számításokba az MSZR-ből származó adatokat már korábban beépítettük, ezért a módosítás a GDP-t nem érinti, csak a termelési és felhasználási oldal közötti statisztikai eltérést csökkenti.

Korrekciók. A szokásos adatjavítások mellett, a forrás és felhasználás táblák integrálási folyamata egyik eredményeként a vállalati könyvviteli adatok alapján folyó költségként elszámolt bányajáradékot az ESA95 szabályainak megfelelően átminősítettük tulajdonosi jövedelem befizetésnek az államháztartás felé. Továbbá – kisebb nagyságrendben – a vállalati könyvviteli adatok alapján egyéb ráfordításként elszámolt, kötelezően fizetendő kőolaj és kőolajtermékek készletezési hozzájárulási díját az ESA95 szabályainak megfelelően átminősítettük folyó költségnek. A korrekciók együttes hatásaként a GDP folyó áras értéke évente eltérő mértékben, 11–111 milliárd forinttal nőtt. A 2. táblázatban bemutatjuk az említett fejlesztések számszerű hatását a folyó áras GDP-adatokra vonatkozóan.

2. táblázat

A fejlesztések hatása a GDP-re a termelési oldalon
(folyó áron, millió forint)

Év	Készlet-tartási nyereség	Eszköztartási nyereség a biztositástechnikai tartalékokon	Saját számolás beruházások	Eredeti példányok létrehozása	Üdülők, garázsok imputált bérleti díja	Egyéb korrekciók	Összesen
1995	-173 312	0	4 570	4 835	6 969	16 583	-140 355
1996	-154 944	0	5 835	5 959	8 939	17 156	-117 055
1997	-131 369	0	7 599	7 290	11 010	16 709	-88 761
1998	-66 908	0	9 516	13 209	12 339	11 323	-20 521
1999	-146 075	0	9 341	14 171	14 572	11 313	-96 678
2000	-224 021	0	10 426	14 414	18 688	13 516	-166 977
2001	-13 163	0	9 503	20 278	20 367	13 394	50 379
2002	-2 062	2 298	6 739	27 988	21 652	14 375	70 990
2003	-184 596	2 377	8 842	23 153	22 941	27 333	-99 950
2004	-51 133	22 670	6 826	22 029	24 027	83 845	108 264
2005	-140 332	24 685	5 758	21 072	25 142	59 180	-4 495
2006	-214 879	24 709	6 888	24 844	27 267	111 389	-19 782
2007	-212 929	-471	5 870	16 417	29 272	90 516	-71 325

3. A nemzeti számlák homogén idősorának előállítása 1995-ig visszamenőleg

A nemzeti számlák összeállítása során alkalmazott módszertan a hazai gyakorlatban az elmúlt tíz évben folyamatos fejlődésen ment keresztül, elsősorban a – szintén válto-

zó, fejlődő – európai uniós előírások teljesítése érdekében. Az ezredforduló óta eltelt években végrehajtott legtöbb módszertani fejlesztés azonban nem került visszavezetésre a teljes nemzeti számla idősorban, hanem csupán a legutolsó bázisévig, 2000-ig történt meg a visszaszámítás. A hazai felhasználói igényeknek és az európai uniós követelményeknek megfelelően a KSH módszertanilag összehasonlítható idősort dolgozott ki, valamint összeállította a nem pénzügyi számlasort 1995-ig visszamenőleg.

Összesen harmincegyféle, 2008-ig bevezetett módszertani fejlesztés eredményét vezettük vissza 1995-ig. Ezek közül tizenöt a GDP termelési oldalát, tíz a felhasználási oldalt, négy a jövedelemoldalt módosította, kettő pedig a változatlan áras adatokat érintette. Ezen kívül kisebb adatjavítások is történtek.

A visszavezetett módszertani változások közül három jelentősen befolyásolta a számítások konzisztenciáját, a GDP szintjét, illetve volumenváltozását. A GDP szintjét elsősorban az illegális tevékenységek beépítése emelte lényegesen, valamint a pénzügyi közvetítők közvetetten mért szolgáltatásdíj (FISIM)-számítás új módszertanának alkalmazása. Ez utóbbi a számítások konzisztenciájára is hatással volt, 2000–2005 számításaihoz hasonlóan. A volumenindexek változását az említetteken túl a bázisindexekről a láncindexek alkalmazására történő átállás is befolyásolta.

A 3. táblázat a visszavezetett módszertani fejlesztések összesített hatását mutatja be a GNI-ra vonatkozóan.

3. táblázat

A visszavezetés hatása a GNI-ra 1995 és 1999 között

Év	Visszavezetés előtt	Visszavezetés után	Különbség		Visszavezetés előtt	Visszavezetés után	Különbség
	folyó áron, milliárd forint		az eredeti százalékában		volumenindex, előző év=100,0 százalék		
1995	5 401,7	5 708,9	307,2	5,7			
1996	6 597,2	6 964,1	366,9	5,6	100,8	100,8	0,0
1997	8 045,9	8 445,0	399,1	5,0	102,9	102,8	-0,1
1998	9 467,6	9 921,0	453,4	4,8	104,5	104,7	0,2
1999	10 725,1	11 117,8	392,7	3,7	104,5	103,8	-0,7

3.1. A visszavezetés részletes bemutatása

Termelési oldalról a visszavezetés előtti és a visszavezetett bruttó hozzáadott érték közötti különbség leginkább a háztartási szektorban bekövetkező növekedés-

nek köszönhető, amit a pénzügyi és a nem pénzügyi vállalati szektor és (1997-től a kormányzat) bruttó hozzáadott értékének együttes csökkenése részben ellensúlyozott.

A háztartási szektorban az illegális tevékenységek beemelése és a mezőgazdasági számlák nemzeti számlákba való integrálása volt szignifikáns hatással a bruttó hozzáadott érték alakulására.

A nem pénzügyi vállalatokat érintő módszertani változtatások közül az 1997 előtt a társasági adó (TÁSA) alá bejelentkezett egyéni vállalkozók háztartási szektorba való átsorolása, a FISIM új módszertanának bevezetése és a borraavaló elszámolása módosította kisebb mértékben a szektor bruttó hozzáadott értékét. Ellenben a többi tétel (az alvállalkozói teljesítmények értéke, a bér munka bruttó sítás, a külső gyártás, a vendéglátásban fogyasztott étel és ital, és a mezőgazdasági számlák nemzeti számlákba való integrálása) a bruttó hozzáadott érték alakulására nem volt hatással, mivel a kibocsátáson és a folyó termelőfelhasználáson végrehajtott azonos összegű módosítások kiegyenlítették egymást. Utóbbi tételek azonban – a kettős deflálas módszertanából adódóan – hatással vannak a hozzáadott érték volumenindexére.

A háztartásokat segítő nonprofit intézmények kibocsátását költségalapon számítjuk. A változás egyrészt az értékcsökkenés számításának megváltozása, másrészt a FISIM felosztása miatt következett be. Az értékcsökkenés esetében a korábbi számvitelből származó adatokat az állóeszköz-állományból a PIM-módszerrel számított értékcsökkenés váltotta fel. Ez a változás hatással van a bruttó hozzáadott értékre is. A FISIM esetében a bruttó kibocsátást és a folyó termelőfelhasználást ugyanazzal az értékkel növeltük, így ennek a bruttó hozzáadott értékre nincs hatása.

A kormányzati szektor termelési adatainak változásában több tényező játszott szerepet: a FISIM-adatok korrekciója, az értékcsökkenés elszámolásának változása, valamint egyéb tranzakciók (dologi kiadások, katonai eszközök elszámolása, a BKV támogatásának átsorolása, a munkavállalói jövedelem egyes tételeinek korrigálása) elszámolásának felülvizsgálata.

A pénzügyi vállalatok szektorában három jelentős módosítást hajtottunk végre. Ezek a következők:

1. A pénzügyi közvetítők közvetetten mért szolgáltatási díjának (FISIM) számítása az Európai Unió 448/98. sz. tanácsi rendelete és az 1889/02. sz. bizottsági határozata alapján történik. A rendelet értelmében egyrészt megváltozott magának a közvetetten mért szolgáltatási díjnak a számítási módszertana, másrészt az új módszerrel meghatározott FISIM-et a korábbi gyakorlattól eltérően fel kellett osztani felhasználói szektorokra/ágazatokra, ami változást okozott az egyes szek-

torok folyó termelőfelhasználásában, illetve végső fogyasztásában. További módosítást jelentett az ESA95-ben leírtakhoz képest, hogy a jegybank kibocsátását költségszinten kell mérni, és nem a kereskedelmi bankok analógiájára.

2. A biztosítók kibocsátásának számításakor a befektetésekből származó tulajdonosi jövedelemként 2000-től nemcsak a biztosítástechnikai számlán kimutatott tételeket (kapott mínusz fizetett hozamok egyenlegét) vesszük figyelembe, hanem a nem biztosítástechnikai számlán szereplő befektetési eredményt, majd az így kapott hozamot a saját tőke/(saját tőke+biztosítástechnikai tartalékok) arányában csökkentjük. Ezt a módszertant visszavezettük 1995–1999-re is.

3. A termelési számla összeállításakor a hitelintézetek kapott jutalékát kibocsátásként, a fizetett jutalékokat pedig folyó termelőfelhasználásként számoljuk el, ellentétben a korábbi módszerrel, ahol a jutalék egyenlege szerepelt kibocsátási tételként. Tekintve, hogy a hitelintézeti jutalékok új módszertan szerinti számításánál csak „átcsoportosítás” történt, és a fizetett jutalékokat a továbbiakban már nem mint kibocsátást csökkentő, hanem folyó termelőfelhasználást növelő tényezőt vesszük figyelembe, így ennek a módosításnak a hozzáadott értékre nincs hatása.

A pénzügyi vállalatok esetében kimutatott negatív változás egyértelműen az ún. FISIM-rendeletben leírtak alkalmazásának a következménye.

A *felhasználási oldalon* bevezetett változások közül a következők befolyásolták legnagyobb mértékben a számítások eredményeit.

A *háztartások végső fogyasztási kiadása* tétel növekedését elsősorban az illegális tevékenységek beépítése (80–100 milliárd forinttal), valamint a FISIM új módszertanának bevezetése okozta (szintén 80–100 milliárd forinttal). Hatásában nem ennyire jelentős, de módszertani szempontból fontos változás a saját lakásszolgáltatás (imputált lakbér) új, ún. költségalapú módszerének bevezetése a 2000. év előtti számításokba.

A *kormányzat végső fogyasztási kiadásának* változására egyrészt a FISIM beépítése és a folyó termelőfelhasználás egyéb tételeinek felülvizsgálata (40–60 milliárd forint), másrészt a kormányzati kibocsátásból vásárolt fogyasztás megtisztítása hatott (7 milliárdtól 45 milliárd forintig). Jelentős módosulással járt az értékcsökkenés adatok visszavezetése (–21 és +18 milliárd forint közötti mértékben). Kisebb változásokat okozott a természetbeni társadalmi juttatások felülvizsgálata és az adók/támogatások változásainak visszavezetése.

A *bruttó állóeszköz-felhalmozás* módosulása elsősorban a mezőgazdasági beruházási adatok mezőgazdasági számlákban történt módszertani változása miatt következett be (–5, illetve +12 milliárd forint). Jelentős változást okozott továbbá az állományadatok felülvizsgálata során már korábban végrehajtott változások érvényesítése (+50, illetve –85 milliárd forint).

A *külkereskedelmi forgalom* adatait legnagyobb mértékben az idegenforgalom módosítása érintette. A 2004-ben bevezetett KSH-felmérések alapján az MNB 2000-ig visszamenőleg módosította a valutaátváltáson alapuló idegenforgalmi adatokat 2000 és 2003 között, ezt a módosítást érvényesítettük most 1995-ig visszamenőleg az adatokban (50–100 milliárd forinttal növelve az idegenforgalom két szarát, ami egyenlegben 9–10 milliárd forint növekedést jelent).

A *GNI adatainak* módosulása nagyrészt a GDP-adatok változása miatt következett be. Ezen kívül hatással volt rá a külföldiek Magyarországról, illetve a magyarok külföldről származó munka- és tulajdonosi jövedelem elszámolásának változása is. A munkajövedelmek esetén a 2008 ősztől alkalmazott elszámolási módszert vezettük vissza, ami a fizetési mérlegből származó adatokat a KSH által becsült adatokkal váltotta fel. A tulajdonosi jövedelmek esetében a kamatok elszámolásában (új MNB-kamatmátrix bevezetése) történt változásokat vezettük vissza.

4. A nemzeti számlák új adatközlési és felülvizsgálati rendje

Rendszeres revíziók. Az új adatfelülvizsgálati rend legfőbb célja az adatrevíziók csökkentése és átláthatóbbá tétele. Az új rendben kiiktatjuk a 16,5 hónapra történő revíziót és adatközlést. Ez alól csak a regionális GDP-adatok képeznek kivételt, azonban ez nem jelent újabb revíziót, mivel ekkor a tárgyidőszakot követő 9 hónapra publikált országos szintű adatot közöljük területi bontásban.

Az éves gyakoriságú adatok revíziójára 2009. szeptembertől kezdődően minden év szeptemberében kerül sor. Ez azt jelenti, hogy a t -ik év szeptemberében egyszerre közöljük a $t-1$ -edik év második előzetes éves adatait (az első előzetes éves adatok szektor összesenre valójában már a negyedéves adatokból összeállnak a negyedik negyedéves GDP publikálásakor), a $t-2$ -ik év harmadik előzetes, és a $t-3$ -ik év végleges adatait.

Az új felülvizsgálati politika szerint a visszavezetett negyedéves adatokat továbbra is időben kissé eltolva (negyvenöt nappal később), a harmadik negyedévi GDP gyorsbecslés publikációjakor tudjuk megjelentetni.

4. táblázat

A nemzetiszámla-adatok új felülvizsgálati és tájékoztatási rendje

Tárgy	Határidő	Megjegyzés
Negyedéves és éves gyorsbecslés (GDP-index)	$t+45$ nap	Előző éves adat a négy negyedév összege
Negyedéves és éves (4 negyedév alapján) első előzetes GDP	$t+70$ nap	Előző éves adat a négy negyedév összege
Éves Nemzeti Számlák (NSZ), második előzetes adatok	$t+9$ hó	GDP, GNI és előzetes szektorszámlák
Negyedéves GDP I. felülvizsgálata az éves ($t+9$) adatok alapján	$t+10,5$ hó	3-ik negyedéves flash-GDP-adattal együtt publikálva
Előzetes területi GDP	$t+16,5$ hó	A második előzetes ($t+9$) országos adatokkal összhangban
Éves NSZ-felülvizsgálata, végleges területi GDP	$t+21$ hó	MNB $t+21$ hónapos adatfrissítésével összhangban
Negyedéves GDP II. felülvizsgálata az éves ($t+21$) adatok alapján	$t+22,5$ hó	3-ik negyedéves flash-GDP-adattal együtt publikálva
Éves NSZ opcionális revíziója	$t+33$ hó	
Negyedéves GDP III. opcionális felülvizsgálata az éves ($t+33$) adatok alapján	$t+34,5$ hó	3-ik negyedéves flash-GDP-adattal együtt publikálva

Nagyrevíziók. A rendszeres, ütemezett revíziókon kívül szükség lesz nagyrevíziókra (*benchmark revision*) is, melyek során jelentősebb módszertani, adatforrásban és paraméterekben történő változásokat vezetünk át a nemzeti számlás idősorokon. Elvben a revíziós politikánk ötvenként, lehetőleg nullára és ötre végződő évekre szándékozik tenni ezeket a nagyrevíziókat, de ennek megvalósítása a középtávon várható nagyszámú fejlesztés bevezetése miatt igen nehéz.

A legközelebbi nagyrevíziót 2011 szeptemberében tervezzük. Ennek során kerülhet sor az új NACE bevezetésére, a szakosodott egység szerinti átállásra és a forrásfelhasználás táblák (Source Using Table – SUT) integrálásból eredő fejlesztések egy részének bevezetésére. Az új ESA miatti nagyrevíziót 2014-ben vagy 2015-ben tudjuk végrehajtani, a jövőbeni események függvényében.

5. A következő években várható fejlesztések

A *nemzeti számlák* fejlesztési feladatait az elkövetkező években is a hazai igények mellett, ha nem is teljesen, de alapvetően a nagyszámú EU-s jogszabályok, útmutatók és ajánlások teljesítésének kötelezettsége határozza meg. Ezek közül is ki-

emelkednek: az ESA módszertanát és az ESA-adatok szolgáltatását, a GNI-jelentést, az ún. túlzott hiány eljárással (EDP) kapcsolatos kötelezettségeket előíró jogszabályok, valamint az ár- és volumenmérésről szóló jogszabály. A nemzeti számlákat ugyanakkor látszólag csak közvetve, de valójában nagyon is közvetlenül érintik a szakstatisztikákra vonatkozó rendeletek, módosítások, amilyen például az osztályozási rendszerek változása.

A KSH által 2008 végén publikált középtávú stratégiában, közvetlenül a nemzeti számlákkal kapcsolatban, a következő fejlesztési feladatokat határoztuk meg a 2010–2012-es időszakra vonatkozóan.

- Módszertani fejlesztések a nemzeti számlák EU-jogszabályi követelményeinek teljesítése érdekében a következő témákban:
 - a nemzeti számlákban elszámolt termelésnek megfelelő foglalkoztatottsági adatok becslési módszerének kidolgozása;
 - a nem megfigyelt gazdaság becslési módszerének tökéletesítése;
 - az ESA új változatából és az ehhez kapcsolódó új Adatszolgáltatási Programból eredő feladatok.
- Az Európai Bizottság által előírt GNI módszertani jelentésével kapcsolatos feladatok teljesítése.
 - Az új gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszerére (NACE/TEÁOR) való átállás feladatai.
 - Intézkedések a makrostatisztikák konzisztenciájának javítására és fenntartására:
 - az ún. forrás-felhasználás táblák integrálása a nemzetiszámlaszámításokba;
 - az éves gazdaságstatisztikai adatgyűjtés és a nemzeti számla keretében végzett számítások közös adatbázis működtetése;
 - Az euró bevezetésével összefüggő statisztikai feladatok végrehajtása:
 - a negyedéves szektorszámlák összeállítása az euró övezetbe való csatlakozásig.

Az említett nemzeti számlákat közvetlenül érintő feladatok közül kiemelkedik a *forrás-felhasználás táblák integrálása a nemzetiszámlaszámításokba* című feladat. Ez egy többéves fejlesztő munka folytatását és befejezését jelenti, amely új szemléletmódot visz a nemzetiszámla-rendszerbe, és a többi feladatra is hatással van. Bevezetése nyomán az adatok konzisztenciájának jelentős javulása várható, hosszú távon is számos fejlesztésre ad lehetőséget. E munka első eredményei már a 2009. évi fejlesztésekben megjelentek, a teljes bevezetésre 2011-ben kerül sor.

A 2012. utáni időszak minden bizonnyal legfontosabb mérföldköve az ESA új változatának bevezetése lesz, várhatóan 2014-ben. Az új ESA szövegezése szakértői szinten a végéhez közeledik, a 2014-ig tartó időszak a jogszabályi szintre emeléssel és a változásokra történő felkészüléssel fog telni. Az új ESA-ban bevezetendő változások többsége a GDP-t nem érinti. A legfontosabb GDP-t érintő változások a következők.

- A kutatás-fejlesztés tőkésítése, amely a tagországok előzetes véleménye szerint 1 százalékos körüli GDP és GNI emelkedést okozhat.
- A nem külön szakosodott egység keretében végzett K+F-tevékenységek beruházásként történő elszámolása.
- A (romboló) katonai fegyverek beruházásként történő számbavétele szintén emelni fogja a GDP-t és GNI-t, de kevésbé, mint a K+F.
- A bér munka eddigi bruttó számbavétele helyett a nettó számbavétel, az export és import szintjét változtatja, a GDP/GNI-ra nincs hatása.
- A költségvetésben foglalkoztatottak nem alapszerű nyugdíj alapjai számbavételének változtatása, ahol alternatív lehetőségek közül választhatnak az országok. (Magyarországon nincs ilyen szisztémájú nyugdíjalap.)

Az elmondottakból is látható, hogy az elmúlt évtizedekben a nemzeti számlarendszereken történt fejlesztések ellenére a jövőben is számos változásra lehet számítani, melyek részben a nemzetközi standardok változásából, részben a változó világhoz történő alkalmazkodásból és az adatminőség folyamatos javításából erednek.

Irodalom

- A Tanács 1287/2003/EK Euratom rendelete (2003. július 15.) a piaci áron számított bruttó nemzeti jövedelem összehangolásáról (GNI rendelet). *Európai Unió Hivatalos Lapja*. HL L 181. 2003. 7. 19. 1–3. old. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:181:0001:0003:EN:PDF> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- A Tanács 2103/2005/EK rendelete (2005. december 12.) a 3605/93/EK rendeletnek a túlzott hiány esetén követendő eljárás során felhasználandó statisztikai adatok minőségének tekintetében történő módosításáról. *Európai Unió Hivatalos Lapja*. HL L 337. 2005. 12. 22. 1–6. old. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2005:337:0001:0006:HU:PDF> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- A Tanács 2223/96/EK rendelete (1996. június 25.) a Közösségben a nemzeti és regionális számlák európai rendszeréről. *Európai Közösségek Hivatalos Lapja*. HL L 310. 1996. 11. 30. 1–616. old. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1996R2223:20090610:HU:PDF> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)

- A Tanács 3605/93/EK rendelete (1993. november 22.) az Európai Közösséget létrehozó szerződéshez csatolt, a túlzott hiány esetén követendő eljárásról szóló jegyzőkönyv alkalmazásáról. *Európai Unió Hivatalos Lapja*. HL L 332. 1993. 12. 31. 1–7. old. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1993R3605:20051223:HU:PDF> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- Az Európai Parlament és a Tanács 1392/2007/EK rendelete (2007. november 13.) a 2223/96/EK tanácsi rendeletnek a nemzeti számlákkal kapcsolatos adatszolgáltatás tekintetében történő módosításáról. *Európai Közösségek Hivatalos Lapja*. HL L 324. 2007. 12. 10. 1–78. old. <http://epa.oszk.hu/00800/00878/01295/pdf/> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- EC–IMF–OECD–UN–WB (EUROPEAN COMMISSION – INTERNATIONAL MONETARY FUND – ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT – UNITED NATIONS – WORLD BANK) [2009]: *System of National Accounts 2008*. New York. <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/SNA2008.pdf> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- EC–IMF–OECD–UN–WB (EUROPEAN COMMISSION – INTERNATIONAL MONETARY FUND – ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT – UNITED NATIONS–WORLD BANK) [1993]: *System of National Accounts 1993*. Brussels, Luxembourg, New York, Paris, Washington D.C. <http://unstats.un.org/unsd/sna1993/toctop.asp> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009]: *Magyarország nemzeti számlái, 1995–2007*. Budapest. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/monsz/monsz9507.pdf> (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- Magyarország bruttó nemzeti jövedelmének számítási módszere (GNI Inventory of Hungary)* [2009]: http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/modsz/gni_inventory_ver2.1hun.pdf (Elérés dátuma: 2010. február 16.)
- POZSONYI P. [2007]: A magyar nemzeti számlák fejlesztése, 1996–2007. *Statistikai szemle*. 85. évf. 10–11. sz. 897–932. old.

Summary

This article gives an overview of the 2009 developments related to the Hungarian National Accounts: the methodological improvements introduced in September 2009, the publication of the homogeneous time series for the years 1995–2007 and the simplification of the revision policy. The last chapter of the paper presents the midterm strategic plan for developing the Hungarian National Accounts.

Demográfiai eseményeket kísérő magatartási normák változásai*

S. Molnár Edit,

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet ny. tudományos főmunkatársa

E-mail: smolnar@demografia.hu

A szerző megállapítása szerint a házasodási kedv mérséklődése, az élettársi együttélések számának növekedése, a családalapítás és a gyermekvállalás halogatása, valamint a termékenység csökkenése olyan jelenségek, amelyek alakulásában jelentős szerepe van a közgondolkodásban élő normáknak is. Az elemzésre az adott lehetőséget, hogy a Népeségtudományi Kutatóintézet több évtizede folytat lakossági megkérdezéseket e témákról. A tanulmány három jellegzetes példát mutat be. A házasságkötések tényleges aránya, a termékenység, valamint a későbbre tolódott gyermekvállalás tendenciái „együtt mozognak” a helyeselt párok kapcsolati forma, az ideális gyermekszám és az ideálisnak tartott gyermekvállalási kor normáinak időbeli változásaival.

TÁRGYSZÓ:
Házasságkötés.
Gyermekszám.

* A tanulmány elkészítését az OTKA támogatta. (Témavezető: *Pongrácz Tiborné*, nytsz.: K74909.)

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézetében (NKI) folyó lakossági megkérdezések a különböző népesedési témákról több évtizedes múltra tekintenek vissza. A vizsgálatok egyik része a közvélemény megismerését célozta/célozza arról, milyen a kormányzati népesedéspolitikai célok, intézkedések fogadtatása a lakosság különböző rétegeiben, milyen eltérő vélemények tapasztalhatók, vannak-e a lakosság többségét érintő kritikus állásfoglalások. A vizsgálatok másik része – jóllehet, ez nem különül el éles határokkal a közvéleménytől – a magánélet eseményeiről szóló véleményeket, az ún. közmegítélés megismerését tekintette/tekinti céljának (*Angelusz* [1983]). Felfogásunk szerint a magánélet különböző eseményeit kísérő közmegítélés (ezúttal leszűkítve az eseményeket olyan demográfiai természetűekre, mint például a párkapcsolat létesítése, a családforma megválasztása, a gyermekvállalás) egyfajta társadalmi presszióként működik. Ez „konformálódásra” készítet, vagyis arra ösztönzi az embereket, hogy igazodjanak az „elvárásokhoz”. A környezet, a kisebb-nagyobb kiterjedésű mikroszoptok pozitív kontrollal fogadhatják a közmegítélés szerint helyeselt normák követését, vagy rosszallhatják az attól eltérő, azt elutasító magatartást. Ám az e fajta társadalmi presszió, nem csak utólagosan fejt ki hatását. Az emberek többnyire ismerik a cselekedeteikre várható választ, és így szándékaikban, terveikben, döntéseikben eleve mérlegelik azokat. Vajon olyan családi életformát választanak-e meg, amelyet tudomásuk szerint a legtöbb ember jóvá hagy, vajon annyi gyermek felnevelését célozzák-e meg, amennyi megfelel a „szép család”, „normális család” közmegítélés szerinti képének stb.

A kisebb-nagyobb közösségek, mikroszoptok adott kérdésekben kialakult állásfoglalásait nehéz a reprezentatív mintákon végzett felvételek eszközével feltérképezni. Az azonban feltételezhető és a tapasztalatok is ezt valószínűsítik, hogy a kérdőíves megkérdezések alkalmából a legtöbb ember az általa „többséginek” gondolt magatartási szabályok elfogadásáról igyekszik számot adni (*Angelusz* [2000]). Tudatában vannak annak, hogy szűkebb-tágabb környezetükben milyen családfórmában illendő élni, hány éves korban elfogadott családot alapítani, mikor, milyen korhatárok között elvárt gyermeket vállalni stb., és ezeket a szabályokat – legalábbis megkérdezésük időpontjában – magukra nézve is követhetőnek gondolják.

Spéder Zsolt és Kapitány Balázs [2007] a nemzetközi szakkutatások mérvadó elméleti megállapításaival és konkrét kutatási eredményeivel gazdagon dokumentált tanulmánya arra hívja fel a figyelmet, hogy egyes szerzők szerint az individualizáció, a modernizáció átmenetre jellemző erőteljes térnyerésével a kisebb-nagyobb közösségi normákhoz való alkalmazkodás gyengül. Ezt a látszatot talán az okozza, hogy ezeket a közösségek, mikroszoptok közötti „átjárás”, mobilitás ma jóval gyakoribb,

szabadabb, mint a régebbi, ún. „történelmi időkben”. A mikrocsoporthoz való személyes kapcsolódás napjainkban egyáltalán nem örökkévaló. Az egyének életük sorsfordulóin révén más és más preferenciákkal rendelkező csoportokba (sőt a modernizálódó világra egyre inkább jellemző anonim környezetekbe is) kerülhetnek, s ily módon magatartásuk, véleményeik kontroll-lehetőségei is korlátozottabbá válnak. Más oldalról ez a fejlemény a kisebb-nagyobb közösségeket, mikrocsoportokat lazább ellenőrzésre, és a korábbi generációkhoz képest nagyobb fokú megértésre, toleranciára – más szóval –, a közmegítélés lassú irányváltására, a normák tartalmának megújulására indítja. Ez azonban semmiképpen sem jelenti azt, hogy manapság az egyének, a párok lehetőségeik és saját értékrendjük alapján egyedül, csupán maguk döntenek családi életformájukról, gyermekeik számáról és nem követnek semmiféle társadalmi szabályokat. A normák termékenységet befolyásoló szerepének fontosságáról szólva *Andorka Rudolf* például joggal fordítja figyelmünket az ún. kívülről irányított ember Riesman-i kifejtésére, arra, hogy az ember tevékenységeit, döntéseit, értékítéleteit a modern világban is a közvélekedés, a munkatársak, szomszédok, barátok véleménye, helyeslése vagy rosszallása irányítja (*Andorka* [1987], *Riesman* [1986]).

Az ún. termékenységi és családtervezési vizsgálatok rendre szembe találják magukat azzal, hogy jóllehet, a válaszadó személyek állásfoglalásai, véleménynyilvánításai nagyon is racionálisnak tűnnek, amikor a követendőnek tartott értékeikről adnak számot, mégis, azok gyakorlati megvalósulását e szempontból irracionálisnak nevezhető, egyéni szempontok téríthetik más irányokba. Helyeselheti valaki, hogy a családokban 2–3 gyermeknek kell nevelkednie, de ő maga valamiért legfeljebb egy gyermekre (vagy még annyira sem) vállalkozik, „alapvető emberi jognak” tarthatja a művi abortusz választását, de mivel nem akarja megszakíttatni véletlen terhességét, szándékán kívül felülmúlja saját gyermekszám-ideálját. Mindig kérdés, hogy ilyenkor az egyén által preferált értékek, normák megváltozásáról vagy pedig a véletlenbe beletörődés sokszor frusztráltságot előidéző fordulatáról van-e szó. Mindazonáltal a hazai szakkutatásokban határozottan jelentős és újszerű *Spéder Zsolt* és *Kapitány Balázs* ([2007] 163–195. old.) kutatásának az az eredménye, hogy valószínűsíti: bizonyos fajta értékek és normák elfogadása nem hatástalan a magánélet tényleges eseményeire nézve. Adataik szerint az ideális gyermekvállalási életkorról, a kívánatos gyermekszámról, a helyeselt párkapcsolati formáról meglévő egyéni vélekedések többé-kevésbé kapcsolatba hozhatók a vizsgált személyek privát gyermekvállalási szándékaival.

Az NKI „Életünk fordulópontjai” című panelvizsgálata, amelynek keretében a gyermekvállalási szándékok kutatása is folyt/folyik, lehetővé teszi, hogy ugyanezen kérdésekről a felnőtt lakosság széles körének (a 18 és 75 év közöttieknek) a véleményeit is megismerjük, pontosabban azt, hogy az említett témákról milyen normák a legelfogadottabbak a mai magyar társadalomban. Indokolt ugyanis feltételezni, hogy

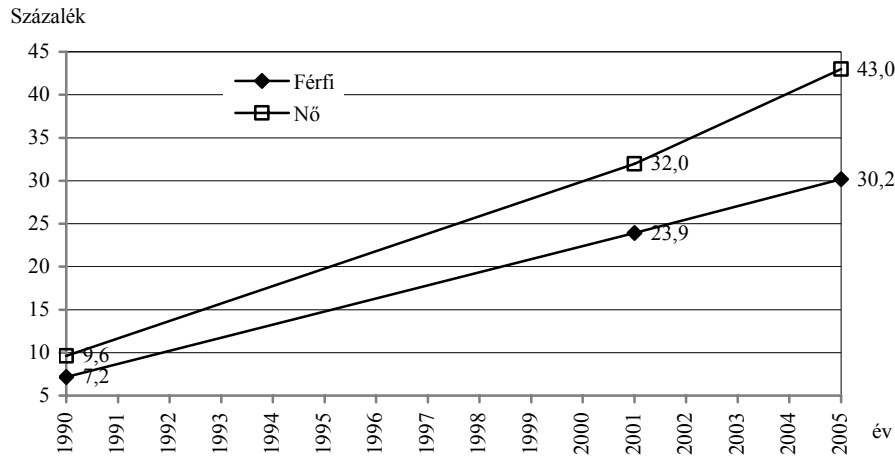
a szóbanforgó normák alakulásának/alakításának nem csupán az ún. kompetens népesség, hanem – szocializációs hatások, illetve korábbi tapasztalataik révén, és mint a kompetensek kisebb-nagyobb környezetének, mikrocsoportjainak résztvevői – a „még nem”, illetve „már nem” kompetens generációk is részesei, hordozói. Az ideális gyermekszámról, a párkapcsolati formákról és valamelyest az életkor-normatívákról szóló „közmevitelések” alakulása korábbi lakossági megkérdezéseknek is témája volt. Ez, ha kissé hézagosan is, de módot ad a normák időbeli változásának követésére. Megfigyelhető, hogy a közmevitelés által kialakított normák némi késlekedéssel, hosszabb távon követik a tényleges, statisztikailag mérhető demográfiai trendeket, amelyeket rövid távon meghatározó módon az egyének gazdasági helyzete, társadalmi struktúrában betöltött helye, magatartása szab meg. (Például a házasságkötés előtti hosszabb-rövidebb élettársi együttélést választó párok magatartása némi késleltetéssel válik elfogadottá a kisebb-nagyobb közösségekben, mikrocsoportokban, és válik a házassági mozgalmat egyre inkább meghatározó magatartási normává.)

1. példa. Az első tartós párkapcsolat

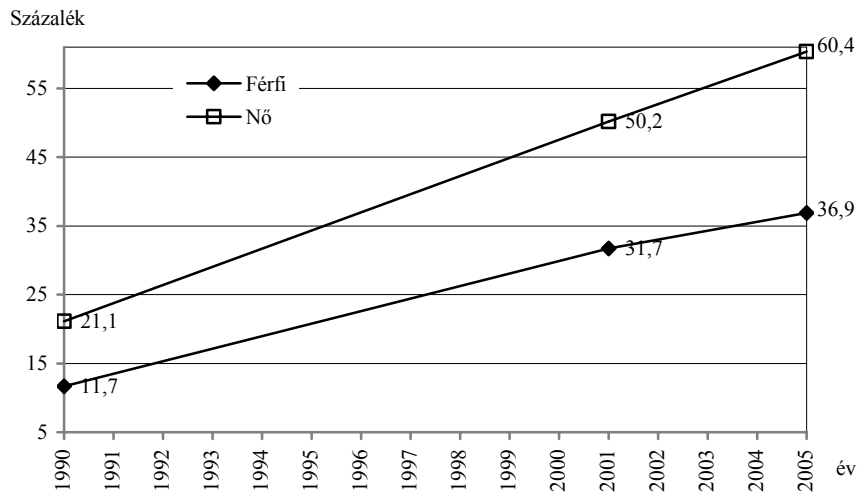
A mögöttünk álló évszázad második felében a családok szerkezetében és működésében bekövetkezett egyik leglényegesebb változás a házasság visszaszorulása és az élettársi kapcsolatok térhódítása volt. Az 1990. évi népszámlálás idején a lakosságnak még csak 3 százaléka, a 2005. évi mikrocenzus idején már közel 10 százaléka élt élettársi kapcsolatban, ami e 15 esztendőben végbement dinamikus emelkedés eredménye. A népszámlálások (1990, 2001), valamint a 2005. évi mikrocenzus adatai alapján két jellegzetes tendencia tűnik ki. Egyik a fiatalodás: 1990 és 2005 között észrevehetően növekedett az élettársi kapcsolatban élők között a 30 évesnél fiatalabbak hányada. A másik a családi állapot szerinti eltolódás: egyre több köztük a nőtlen és a hajadon.

A két tendencia mögött egyértelműen a házasságkötési szokások megváltozása érhető tetten, az, hogy a fiatal korosztályokhoz tartozó hajadonok és nőtlének között mind többen vannak, akik első családalapításukat élettársi együttélésként indítják el. Az „Életünk fordulópontjai” című panelvizsgálat alapján erről pontosabb képet is kapunk. Azok körében, akik 1960 és 2004 között valaha is éltek párkapcsolatban, sikerült tisztázni és rögzíteni, hogy első tartós párkapcsolatuk élettársi együttélés vagy pedig törvényes házasság formájában valósult-e meg. Az élettársi együttélést mint első párkapcsolati formát választók aránya a 40 esztendő alatt rohamosan, a kezdeti 10 százalékos aránytól 70 százalékig nőtt.

1. ábra. A 15–29 éves férfiak és nők aránya az élettársi kapcsolatban élők körében, 1990., 2001. és 2005. évben

2. ábra. A nőtlen, hajadon családi állapotúak aránya a 30 év alatti élettársi kapcsolatban élők körében, 1990., 2001. és 2005. évben

Spéder Zsolt és Kapitány Balázs kutatása részletesen foglalkozik az első párok kapcsolat tartásával (például azzal, hogy fennmaradtak-e a kapcsolatok a létrejöttük követő 60 hónap után), továbbá hogy származott-e gyermek a kapcsolatból stb. Mi egyelőre megelégszünk azzal, hogy jól tudjuk: a fiatal korban létesülő élettársi együttélések egy jelentős hányada ún. próbaházasság. A fiatalok később (többnyire

még a nő terhessége előtt vagy az alatt) házasságra lépnek. Más részük véglegesen ebben a formában marad fenn, vagy házasságkötés nélkül felbomlik. Ezúttal azt vizsgálom, mennyire fogadja el, mennyire támogatja a közmegítélés a mindennapi gyakorlatban tapasztalt tendenciaváltozást, vajon már-már norma-e manapság, hogy a fiataloknak kifejezetten nem célszerű azonnal „fejést ugraniuk” a házasságba. Amennyiben ez utóbbiról van szó, igazolást nyer, hogy a kisebb-nagyobb közösségek, mikrocsoportok normája egyre inkább alkalmazkodik a tényleges gyakorlathoz. Más oldalról viszont a fiatalok választása is egyre magabiztosabbá válik, mivel az egymást választó párok „konfliktusmentesen” az újonnan kikristályosodó normához igazíthatják magatartásukat.

1. táblázat

Az első párkapcsolati formák megoszlása a párkapcsolatok létrejöttének időpontja szerint

Az első párkapcsolat létrejöttének időszaka	Házasság	Élettársi kapcsolat	Összesen 100% (N)
	százalék		
1960–1964	96,9	3,1	873
1965–1969	94,3	5,7	1163
1970–1974	92,5	7,5	1294
1975–1979	88,9	11,1	1301
1980–1984	79,6	20,4	1166
1985–1989	66,6	33,4	1047
1990–1994	55,7	44,3	1054
1995–1999	37,5	62,5	1004
2000–2004	30,0	70,0	793

Forrás: Spéder–Kapitány [2007] 2.9. táblázat, 41. old.

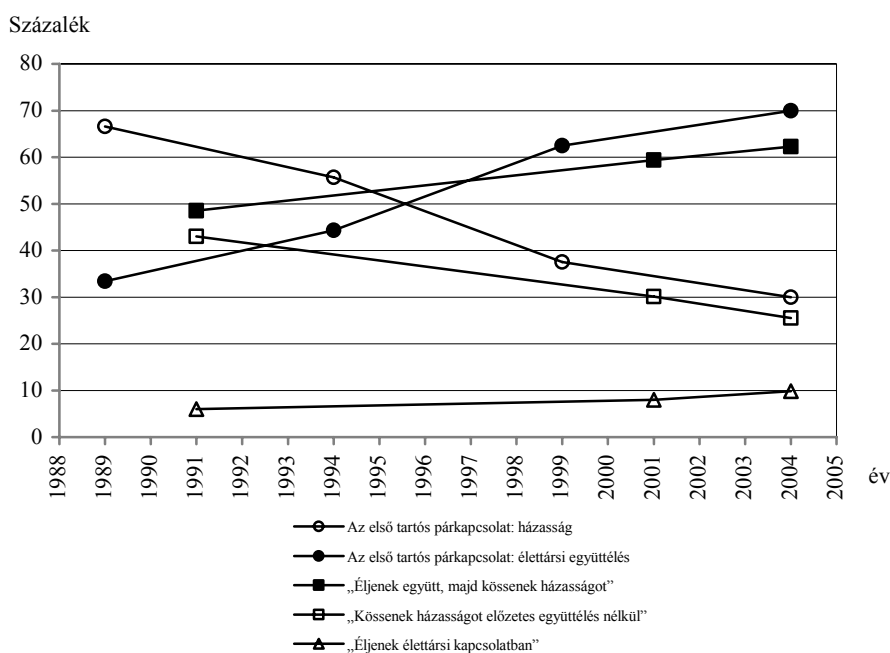
Lakossági megkérdezéseink eredményei szerint a közmegítélés 1991-ben gyakorlatilag már jórészt elfogadta, hogy a törvényes egybekelést megelőzően próbaházasságként együtt kell élni, olyannyira, hogy a felnőtt lakosság csaknem fele (48%) ezt egyenesen így „tanácsolta volna” a fiatalok számára. Igaz, ekkor még közel ugyanekkora (43%) volt azok aránya is, akik a párok együttélését kizárólag törvényes házasság keretei között helyeselték volna. Ám az ezredforduló után a házasságkötés előtti együttélés már határozottan elterjedt, többségi álláspontnak bizonyult, és a házasságkötés hagyományos (előzetes együttélés nélküli) formája feltűnően veszített népszerűségéből. Nem kerülheti el figyelmünket az sem, hogy a közmegítélésben – igaz, csak enyhén növekvő kisebbségi nézetként – helyet kap az élettársi együttélés mint véglegesnek tekinthető életforma helyeslése is.

2. táblázat

Javasolt életforma fiataloknak. (Lakossági vélemények az 1991., 2001. és 2004. évben)
(százalék)

Javasolt életforma	1991.	2001.	2004.
	évben		
Előzetes együttélés, majd házasság	48,5	59,4	62,3
Házasság előzetes együttélés nélkül	43,0	30,1	25,5
Élettársi kapcsolat	6,0	8,0	9,8
Egyedül, önállóan élni	2,5	2,5	2,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Ha megkíséreljük egymásra vetíteni az első tartós párkapcsolati forma *tényleges* tendenciáját és az ezt övező közmegejtélés időbeli változását, szembetűnő a két jelenség együtt mozgása.

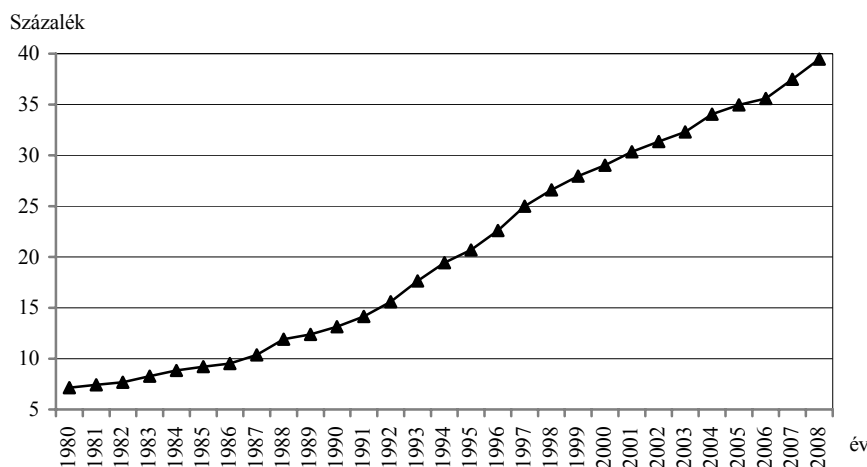
3. ábra. Az első párkapcsolati forma *ténylegesen*, valamint a közmegejtélés szerint helyeselt módon

Forrás: Spéder-Kapitány [2007]. 2.9. táblázat, 41. old., valamint az 1991. évi lakossági megkérdezés; „Életünk fordulópontjai”, 1. és 2. hullám (2000, 2004).

Látható, hogy az együttélésnek, mint első tartós párkapcsolatnak a lendületesen felfelé ívelő trendjét kis lemaradással, de elég szorosan követi a közmegítélés elfogadó, ám a maga módján némiképp „kompromisszumos” állásfoglalása: „helyeseljük az együttélést, ha azt egy idő után valóban követi a házasság törvényes megkötése”. A házasság, mint első párkapcsolati forma tényleges visszaszorulását, kis lemaradással követi az ezt övező vélemény „leszálló vonala”, ami egyértelműen az első párkapcsolat szigorú hagyománytisztelő normájának a közmegítélésben is mérhető irányváltását jelzi.

A házasi életforma előnyben részesítését mindazonáltal valószínűleg az erősíti, hogy „a gyermeknek mindenképpen a szülők házasságából kell megszületnie”-norma, ha csökkenő mértékben is, de elég maradandóan él a társadalomban. Tudvalevő, hogy míg az elmúlt évtizedekben általánosságban a termékenység jelentős csökkenésének lehettünk tanúi, a házasságon kívüli gyermekszülések aránya a mai napig erőteljesen emelkedik. (1980 óta például a nem házasi születések 1980. évi 7,13 százalékos aránya 2008-ig 39,47 százalékra nőtt.)

4. ábra. A házasságon kívüli születések aránya, 1980–2008

Forrás: Demográfiai évkönyvek a megfelelő évek szerint. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.

Ennek a fejleménynek a hatása a közmegítélésben is érzékelhető: a tendenciával való szembeállítás 1991 és 2004 között (erről az időszakról vannak lakossági felméréseink) határozottan mérséklően hatott a gyermek miatt nemrég még úgyszólván kötelezőnek tartott házasságkötés szigorú normájára, és növelte a kérdésben elbizonytalanodó, engedékenyebb vagy teljesen megengedő nézetek intenzitását. Az időről időre készült lakossági megkérdezéseink sajnos, nem standard, hanem különböző kér-

désmegfogalmazásokat alkalmaztak. A „határozottan házasságkötés-párti” állásfoglalásokat azonban biztonságosan azonosíthatjuk, ezek aránya az 1991. évi 77 százalékról 2004-re 37 százalékig csökkent. Az elbizonytalanodó, az élettárs-szülők házasságkötését nem „nagyon”, legfeljebb „eléggé”, „nem különösebben” vagy „egyáltalán nem fontosnak tartó” nézetek különböző intenzitással, de kérdezésről kérdezésre mind gyakrabban jelentek meg a közmegítelésben. Az elbizonytalanodás, a kisebb-nagyobb fokú engedékenység 1991-ben a lakosság alig több mint egyötödére volt jellemző, 2004-re azonban összességében 60 százalék fölé emelkedett.

3. táblázat

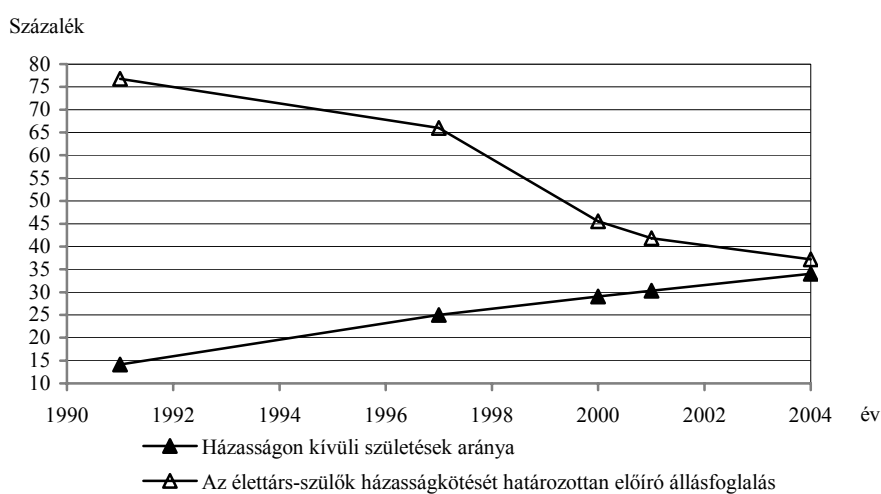
Az élettárs-szülők házasságkötésével kapcsolatos lakossági állásfoglalások mérlege, 1991–2004 (százalék)

Év	A házasságkötést határozottan előíró nézetek	Százalék	Bizonytalan, engedékeny vagy teljesen megengedő nézetek	Százalék
1991	– Amint a nő terhes lesz, kössenek házasságot (62%) – Legalább a gyermek megszületéséig kössenek házasságot (15%)	76,8	Nem fontos házasságot kötni, mind-egy, hogy egy gyermek házasságból vagy élettársi kapcsolatból születik	21,5
1997	„Egyetért” azzal, hogy a gyermek megszületéséig házasságot kell kötni	66,0	A kérdésben „bizonytalan”, vagy „nem ért egyet” vele	34,0
2000	„Egyetért” azzal, hogy „aki gyermeket akar, az kössön házasságot”	45,5	„Nem ért egyet” az állítással	54,4
2001	Terhesség, gyermekvállalás esetén a házasságkötés „nagyon fontos”	41,8	Terhesség, gyermekvállalás esetén a házasságkötés legfeljebb „eléggé”, „nem különösebben”, vagy „egyáltalán nem fontos”	57,9
2004	Terhesség, gyermekvállalás esetén a házasságkötés „nagyon fontos”	37,2	Terhesség, gyermekvállalás esetén a házasságkötés legfeljebb „eléggé”, „nem különösebben”, vagy „egyáltalán nem fontos”	62,7

Első példánk szerint az élettársi együttélések terjedése, valamint a nem házas születések növekvő irányú tendenciája frissítően hat a korábban szinte kötelezőként előírt normákra. A közmegítelés szerint ma kifejezetten helyeselhető, ha a fiatal párok első tartós párkapcsolatukat együttélésként, nem pedig törvényes házasságként indítják el, és a házasságot csak ezt követően kötik meg. A házasságkötés előtti együttélés természetes magatartásként kezelése együtt jár azzal, hogy a közmegítelés szerint ma

már nem ítéendő el egyértelműen, ha a gyermek a szülők házasságkötése előtt világra jön. Ezek a változások kétségkívül buzdítóan hatnak a fiatalok életformaválasztásaira is: az együttélések és a nem házas születések számának további növekedésére és esetleg az élettárs-szülők házasságkötésének elhalasztására vagy annak végleges mellőzésére.

5. ábra. A házasságon kívüli születések aránya és az élettárs-szülők házasságkötését előíró norma alakulása, 1991–2004

Forrás: 1991. és 1997. évi lakossági megkérdezések; PPA (Population Policy Accentuate) Adatfelvétel, 2000; „Életünk fordulópontjai” 1. és 2. hullám (2001, 2004).

2. példa. A gyermekek ideális száma a családban

Több mint 70 éve visszatérő kérdése a lakossági, majd az 1960-as évektől az ún. termékenységi és családtervezési adatfelvételeknek, hogy hány gyermeket találnak az emberek általában jónak, megfelelőnek, „ideálisnak” egy ún. normális, egészséges családban. Tudomásunk szerint első ízben a Gallup Poll egy 1936. évi kérdőívén szerepelt ebben a megfogalmazásban: „What do you consider is the ideal size of a family: husband, wife and how many children?” (Mit tart a család ideális méretének: férj, feleség és hány gyermek?) (Ware [1974]). A kérdőív kérdések megfogalmazásának manapság sokféle változata ismert.

Valamennyi kérdés megfogalmazás hangsúlyozza, hogy nem a válaszadó saját családja számára vágyott, hanem az átlagos, ún. normális családok számára ideá-

lisnak gondolt, helyeselhető, javasolható gyermekszám iránt érdeklődik. A magyar kérdőív kérdése többnyire így hangzik: „Mit mondana, általánosságban hány gyermeket tart Ön jónak, ideálisnak egy mai magyar családban?” A válaszokból számított mutatószámot (az ideálisnak tartott gyermekszám átlagát vagy a 100 családra jutó ideális gyermekszámot) a szakirodalom ma úgy kezeli, mint a társadalmi presszió hatására kialakult gyermekszám-elképzelések legjobb mérőszámát (*Blake* [1966], [1968]).

Az NKI-ban 1974 és 2001 között készített lakossági megkérdezések adataiból számított mutatók, valamint az ugyanezen években mért termékenységi arányszámok egybevetése azt valószínűsíti, hogy az ideális gyermekszám eszménye, normája valamiféle „szabályozó erővel” bír. Jóllehet, a mutató mindig meghaladja a tényleges termékenységet (az adott évben mért teljes termékenységi arányt, Total Fertility Ratio – TFR), és a kettő közötti távolság nemigen változik, ezek „együtt mozognak”. (Más szóval: a TFR emelkedésével/csökkenésével az ideális gyermekszám-átlag is emelkedik/csökken). A kapcsolat közöttük kétoldalú lehet. Az ideális gyermekszám normája „igyekszik” fölfelé húzni, vagy legalábbis szinten tartani a gyermekvállalási szándékokat, ám ez utóbbi csökkenő irányú tendenciája a közmegítélést megértésre, toleranciára készíti, s ez magára a norma szintjének meghatározására nézve is mérseklően hat. A jelenség időbeli alakulását szemlélve elmondható, hogy az ideális gyermekszám átlaga a legkorábbi (1974. évi) vizsgálatunkban bizonyult a legmagasabbnak, megközelítette a 100 családra jutó 3 gyermeket (2,88). Az elmúlt 35 évben ekkor volt legmagasabb a termékenység is (2,30). Az első felméréstől 2001-ig mindkét arányszám kisebb ingadozásokkal, de folyamatosan csökkent. Az „ideák” követék a termékenységet, de lassabb ütemben, s így a közöttük lévő távolság újabban növekedni látszik.

4. táblázat

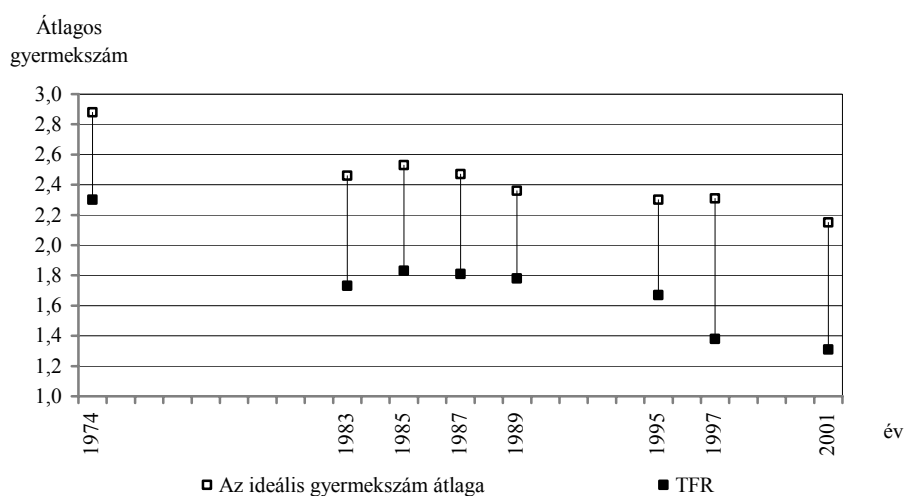
*Az ideális gyermekszám átlaga és a teljes termékenységi arány (TFR)
1974 és 2001 között*

Év	Az ideális gyermekszám átlaga	TFR
1974	2,88	2,30
1983	2,46	1,73
1985	2,53	1,83
1987	2,47	1,81
1989	2,36	1,78
1995	2,30	1,57
1997	2,31	1,38
2001	2,15	1,31

Mínta az fogalmazódna meg a véleményekben, hogy „bár a régebbi időkhöz képest manapság kevesebb gyermekkel is boldog lehet egy család, de azért a jelenleginél több gyermekre kellene vállalkozniuk a fiatal pároknak”.

A normát kifejező átlagok és a termékenység „együttmozgását” szemléletesen mutatja a 6. ábra.

6. ábra. A teljes termékenységi arányszám (TFR) és az ideális gyermekszám átlag alakulása 1974 és 2001 között

Forrás: S. Molnár [2001]. (Az ábrát az „Életünk fordulópontjai” 1. hullámának (2001) adatával és a 2001. évi TFR-rel egészítettem ki.)

Ha 1989 (a rendszerváltozás kezdete) és 2001 között elég jelentősen csökkent is a 100 családra ideálisnak tartott gyermekszám mutatója, a közmegtélés társadalmi mintázata gyakorlatilag nem vagy csak alig-alig változott. Az átlagosnál valamivel mindig több gyermeket helyeselnének a 60 év feletti korosztályok, valamint az egyház tanításait követő, legvallásosabb emberek. Talán nem áll távol a valóságtól az a feltételezés, hogy egyes vallásos közösségekhez, különböző felekezeti mikrocsoportokhoz kötődő emberek az átlagosnál jóval intenzívebben vonzódnak a nagy gyermekszámú család eszményképéhez; ezt sok írott és íratlan vallási, egyházi szabály ma is erősíti. A véleményeket általánosságban is szinte minden kérdésben legjobban befolyásoló iskolai végzettség metszetében egy „kvázi U-alakú” görbe látszik kialakulni: a lakossági átlagot az alacsonyan iskolázottak, más oldalról a diplomások haladják meg. E mögött talán az sejthető, hogy az előbbiekből többen tartoznak az idősebb generációhoz, azokhoz, akik eleve átlag feletti gyermekszámot vélnek ideálisnak. Az utóbbiak, a diplomások pedig talán leginkább érzékelnek fe-

szültséget a gyermekek szépnek, jónak, kívánatosnak gondolt száma mint „vágy-álom” és saját lehetőségeik (hosszú tanulási idő, karrier miatti lemondás) között. Ez azonban egyelőre csak találgatás.

5. táblázat

Az ideális gyermekszám átlaga a válaszadók életkora, vallásossága és iskolai végzettsége szerint, 1989, 2001

Megnevezés	1989	2001
	évben (százalék)	
Korcsoport (éves)		
18–24	2,28	2,05
25–29	2,28	2,04
30–39	2,28	2,07
40–49	2,22	2,06
50–59	2,38	2,15
60 és idősebb	2,51	2,30
Vallásosság		
Az egyház tanításait követi	2,71	2,33
Vallásos a maga módján	2,34	2,12
Bizonytalan	2,35	2,05
Nem vallásos	2,34	2,03
Iskolai végzettség		
8 osztálynál kevesebb	2,42	2,33
8 osztály	2,29	2,16
Szakmunkás iskola	.	2,02
Érettségi	2,35	2,09
Felsőfokú képzettség	2,53	2,29
Átlag	2,36	2,13

Forrás: 1989. évi lakossági felmérés és „Életünk fordulópontjai” 1. hullám (2001).

Az emberek nem mindig kezelik mereven az ideális gyermekszám kérdését. Noha évtizedek óta a kétgyermekes családot tekintik legtöbbször ideálisnak, nem mindig tudnak egyetlen számot megjelölni. Az „egy-két” gyermek ideálisként megjelölése mégis inkább korlátozó attitűdről árulkodik, míg a „két-három gyermek” inkább nyitottságról az iránt, hogy egy igazi, jó családi közösségben akár három gyermek is nevelkedhet. A „három-négy gyermek” preferálása pedig kifejezetten erősen gyermekcentrikus véleményt tükröz. A vélekedések árnyaltságát igyekszik megra-

gadni az a kérdőívkérdés, amely a gyermektelenségtől a négy vagy több gyermekig terjedően külön-külön tudakolja, mennyire tartják „jónak”, „megfelelőnek”, ha egy házaspárnak éppen az adott számú gyermeke van. Az ötfokú skálán megadott válaszok arányai a két kérdezési idő (1989 és 1997) alkalmából, gyakorlatilag megegyeztek és feltevésünk szerint a mai napig is hasonlóak.

6. táblázat

Lakossági vélemények a családban nevelkedő gyermekek számáról, 1997
(százalék)

Kérdés	Jó vagy nagyon jó	Közepes, jó is, rossz is	Rossz vagy nagyon rossz
Mennyire jó, ha egy családban			
nincs gyermek	3,7	13,9	82,4
egy gyermek van	32,2	36,6	32,7
két gyermek van	77,2	18,0	4,8
három gyermek van	61,5	18,9	4,8
négy vagy több gyermek van	27,7	19,6	52,7

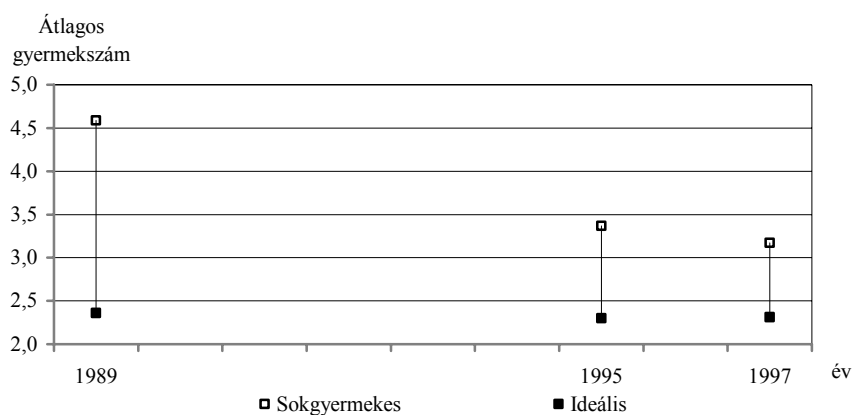
Látható, hogy a vélemények ebben a megközelítésben is a kétgyermekes család ideája köré sűrűsödnek. A többség rossznak vagy nagyon rossznak találja a gyermektelenséget (igaz: „jónak” vagy „nagyon jónak” többen minősítik ezt a helyzetet, mint ahányan „ideálisnak” gondolják – ez utóbbiak aránya 1–2 százalék között van). De többségi vélemény az is, hogy négy vagy több gyermek már nem tekinthető az optimális családlétszám jellemzőjének. Más lakossági megkérdezéseink azt valószínűsítik, hogy az ekkora létszámú családokat az emberek már hajlamosak negatívan, előítéletesen kezelni; a sokgyermekes lét anyagi hátrányai mellett a családtervekre nézve ez a fajta „társadalmi presszió” is visszatartó erejű lehet.

A hetvenes években az emberek többsége a négy-, öt- és hatgyermekes szülőket tartotta „sokgyermekeseknek”. Az ezredfordulón viszont a lakosság több mint 60 százaléka már a három gyermeket, 14 százalék pedig a két gyermeket is „soknak” gondolta. Az ún. sokgyermekes családok vélt gyermekszámának átlaga egy negyedszázad alatt 4,87-ről 3,17-re zuhant. A radikális véleményváltozás 1995-ben következett be. Ekkor már ismert volt a családtámogatások 1996-ra tervezett szűkítése, amely szerint csak a legalább háromgyermekes családok kaphattak állampolgári jogon családi pótlékot és gyest, míg egy vagy két gyermek esetén csak az alacsony jövedelmű családok részesülhettek ebből a támogatásból. A három- és többgyermekesek kiemelt állami kezelése a közvélemény figyelmét a háromgyermekes családok támogatásra szoruló, nehéz helyzetére irányította, és ez a fejlemény a „sokgyermekes” minősítés mércéjét is alacsonyabb szintre helyezte. (Jól példázza ez azt is, hogy a politikai, kormányzati aktu-

sokra reagáló közvélemény és a magánélet eseményeit mérlegelő közmegítélés határai nem mindig különülnek el egymástól éles határokkal.)

Érdekes, hogy a rendszerváltozás kezdetén még nagyon jelentős távolság mutatkozott az ideálisnak tartott gyermekszám és a „sokgyermekesnek” tartott családok gyermekszáma között, de 1995-re és 1997-re ez a távolság összezsugorodott.

7. ábra. Az ideális gyermekszám és a „sokgyermekes családok” vélt gyermekszámának átlaga, 1989, 1995, 1997

Forrás: 1989., 1995., 1997. évi lakossági megkérdezések.

A két fiktív gyermekszám-átlag közeledésének egyik lehetséges magyarázata, hogy az ideálisnak tartott gyermekszámot a közmegítélés maga is „szinte soknak érzi”, olyannak, amelyet a szülők saját életükben elég nehezen, már-már csak a sokgyermekesség státusát vállalva tudnák valóra váltani. Nem zárható ki, hogy ez a megfontolás is szerepet játszik az ideális gyermekszám normájának lejjebb tolódásában.

Második példánkkal a gyermekvállalási gyakorlat és az erre befolyást gyakorló normák közötti szoros kapcsolat meglétét szándékoztunk illusztrálni: jóllehet, a gyermekvállalási gyakorlat valamiképpen „tekintettel van” az általánosnak hitt normára, a közmegítélés együttérzése, toleranciája révén a normák módosulnak: az „ideálisnak vélt helyzet” mércéje is kész idomulni a valóságos tendenciákhoz.

3. példa. A házasságkötés és az első gyermekszülés időzítése

Magyarország hosszú ideig az ún. „korán házasodók országa” közé tartozott. Az 1990-es évek elején (az 1970 után született fiatal korosztályokban) egyfajta

mintaváltás következett be, ami egyrészt a házasságkötések számának csökkenésében, másrészt pedig az első házasságkötések életkorának növekedésében mutatkozott meg. Míg 1990-ben a férfiak átlagosan 24-25 éves korban, a nők 22 éves korban léptek először házasságra, 2006-ban ez az átlag férfiaknál már megközelítette a 30 éves kort (az átlag 29,7 év volt), a nőknél pedig 27 év fölé emelkedett (átlagosan 27,3 évre).

Annak megállapítására, hogy ezt a fejleményt vajon milyen közmegítélés övezte/övezi, lehetőségeink az eddigiekhez képest korlátozottabbak. A korlát ugyanis abban áll, hogy a házasságkötés ideális időpontjáról nincsenek hosszabb távra visszatekintő, lakossági megkérdezéseken alapuló adataink. A „Manapság hány éves korban legjobb házasságot kötni?”-kérdést először 2001-ben fogalmazta meg az „Életünk fordulópontjai” című vizsgálat kérdőíve, majd ugyancsak ennek kereteiben 3 évvel később, a 2. hullám alkalmából, 2004-ben. Ez utóbbi eredményei szerint úgy tűnik, a közvélekedés elég jól követte a „halasztás” jelenségét. 2004-ben a többség (57%) a nők számára a 25–30 év közötti kort tartotta legjobbnak a férjhez menésre (és csak 37 százalék a 24 év alatti életkort). Még inkább áll ez a férfiakra nézve: gyakorlatilag a felnőtt lakosság mintegy háromnegyede (74 százaléka) vélte legjobbnak a nővel való kapcsolat megkezdésére a 25–30 év közötti, további 10 százalék pedig az ennél is későbbi, 30 év fölötti életkort.

7. táblázat

Az első házasságkötés ideálisnak tartott életkora, 2001, 2004

Életkor	2001-ben		2004-ben	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
	számára (százalék)			
24 év alatt	52,6	21,6	39,3	14,0
25 év fölött	44,7	75,8	56,8	74,4
30 év fölött			1,4	9,1
Soha	1,0	1,0	0,8	0,8
Nem tudja	2,0	2,0	0,8	1,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: „Életünk fordulópontjai” 1., 2. hullám (2001, 2004).

Az említett adatfelvétel panel jellegéből következően 2001-ben és 2004-ben gyakorlatilag ugyanazok a személyek válaszoltak a feltett kérdésre. A 7. táblázat arról tanúskodik, hogy a kérdezettek egyénileg is követték a házasságkötési életkor növekedését, és relatíve rövid időn belül módosították erről alkotott korábbi nézetüket.

2001 és 2004 között a férfiak valóságos első házassági életkora átlagosan 1,2 évvel, a nőké 1,3 évvel növekedett (férfiak: 27,8-ről 29,0 évre, nők: 25,2 évről 26,5 évre). Az ideálisnak tartott házassági kor megítélésében ez idő alatt ugyancsak jelentős elmozdulás történt.

A meghatározó többség nemcsak a házasságkötéshez ideálisnak tartott korcsoportok, hanem ezen belül az életkor pontos, évszám szerinti megjelölésével is válaszolt. Az ezekből számolt átlagok arra vallanak, hogy az ideálisnak vélt házassági kor normája kicsit elmarad a tényleges helyzettől, más szóval, a legtöbb ember ma (még?) helyesebbnek tartaná, ha a fiatalok valamivel (körülbelül 1,5–2,0 évvel) korábban szánnák rá magukat a házasságra, mint ahogyan valójában teszik. Az is kitűnik, hogy jóllehet, a közmegítélés 3 év távlatában is „képes volt” megemelni az ideális házasságkötési életkor normáját, a változtatás „üteme” a valóságnál lassúbb (csakúgy, mint ahogyan azt az ideális gyermekszám és a TFR esetében is láttuk). Míg a valóságban 3 esztendő alatt átlagosan 1,2–1,3 évvel növekedett a házasságkötés életkora, a „norma” mind a férfiak, mind a nők vonatkozásában átlagosan csupán csak 0,8 évvel nőtt meg.

8. táblázat

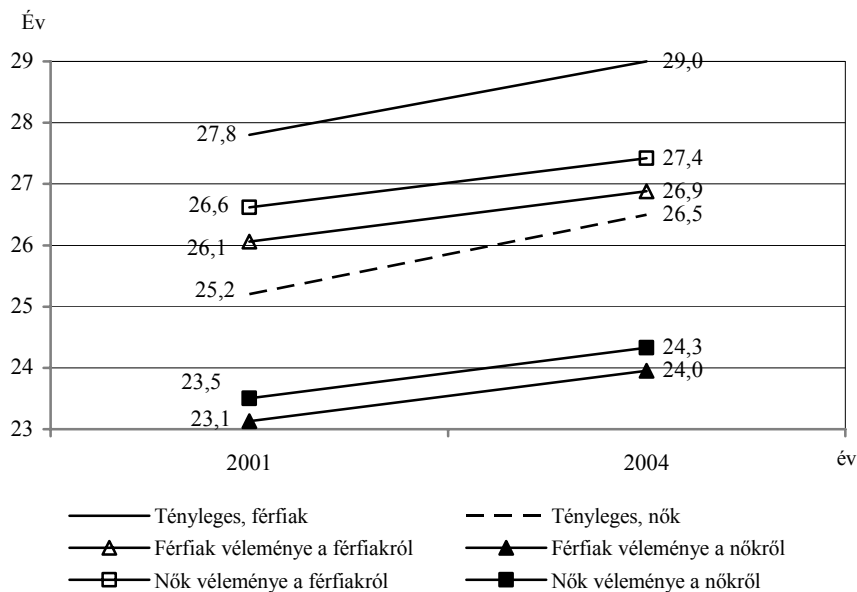
Az első házasságkötés ideális átlagos életkora nemenként, 2001, 2004 (év)

A válaszolók véleménye	Egy nő számára		Egy férfi számára	
	2001	2004	2001	2004
Férfiak	23,13	23,95	26,06	26,88
Nők	23,50	24,33	26,62	27,42
Együtt	23,33	24,16	26,36	27,18

Forrás: Életünk fordulópontjai, 1., 2. hullám (2001, 2004).

Bár a kérdőív kérdése nem a leendő férjek és feleségek közötti ideális korkülönbséget tudakolta, a két nem számára kívánatosnak gondolt házassági kor különbsége arra utal, hogy „a férj legyen idősebb 1–2 évvel” hagyománya nemcsak ténylegesen, hanem a normák szintjén is tartja magát. Érdeemes emellett felfigyelni arra, hogy úgy tűnik, a nők határozottabban „késleltetés pártiak” mint a férfiak. Bár 2001 és 2004 között mind a férfi, mind a női válaszadók növelték az első házasságkötés ideális életkorát, a nők ezt mindkét vizsgálati évben, mind a maguk, mind pedig férfi társaik részére magasabban szabták meg, mint az „erősebbik nem”. Lehetséges – erről empirikus eredmények egyelőre nincsenek –, hogy ez a magánéletben is így van: a házasságkötés halogatását inkább a nők pártfogolják.

8. ábra. Az első házasságkötés tényleges és ideálisnak tartott életkora, 2001, 2004

Forrás: Demográfiai Évkönyvek; Életünk fordulópontjai 1., 2. hullám (2001, 2004).

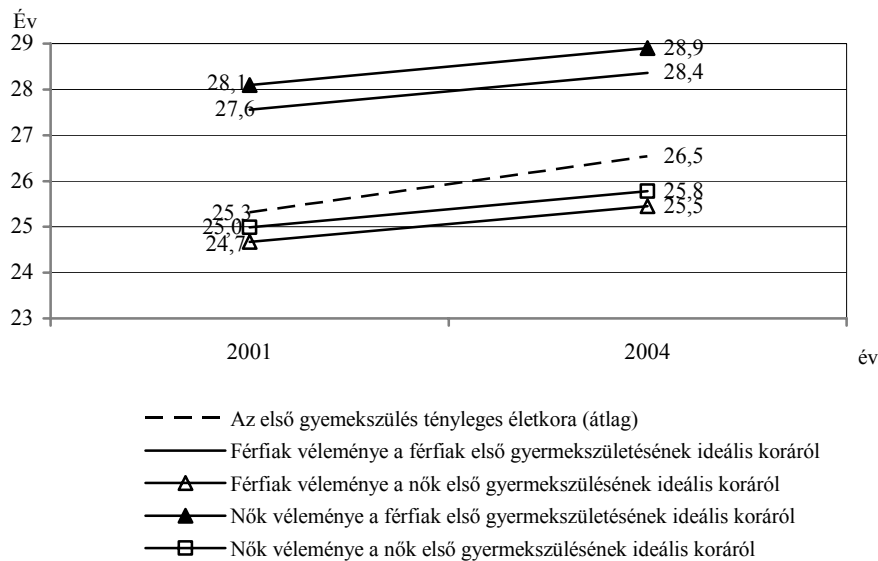
Az élettársi kapcsolatok terjedése és a nem házas születések számának emelkedése arra vall, hogy a házasságkötés (vagy a házas családi állapot) ma már korántsem nevezhető a gyermekvállalás feltételének. A házasságkötés késleltetése azonban mégis „együtt mozog” az első gyermekvállalás későbbre halasztásával is. Közel két évtizeddel ezelőtt, 1990-ben a nők még 23 éves koruk előtt (átlagosan 22,97 éves korban) születték első gyermeküket, de 2005-ben ez a családi esemény már 4 évvel később, átlagosan az anyák 27 éves korában következett be.

Ami a deklarált véleményeket illeti, a lakosság csak kevéssel, nem egészen egy esztendővel maradt le ettől: a többség mindkét vizsgálati évben (2001-ben és 2004-ben) 24–26 év közöttre írta volna elő a nők számára első gyermekük világra hozását. Ám e rövid távon belül is emelkedett az anyává válás „ideális életkorának” átlaga csakúgy, mint ahogyan e három év, 2001–2004 távlatában ez ténylegesen is történt. Más szóval: követve a tényleges változásokat, a második kérdezési hullám idejére a kérdezettek többnyire változtattak 3 évvel korábbi álláspontjukon.

A 9. ábra szerint a nők a férfiakhoz képest kicsit idősebb korban szabnak meg az anyává válást, hasonlóképpen, mint ahogyan a házasságkötés késleltetését vizsgálva is tapasztalhattuk ezt. Ez a „nőies” állásfoglalás az apává válás időzítésének megítélésében is érvényesül. A nők férfitársaiknak is idősebb életkorra írják elő az apává

válást annál, mint ahogyan azt maguk a férfiak gondolják helyesnek a saját nemük számára. Lehetséges, hogy az ún. „postponement” jelenség kibontakozásában a nők jelentették/jelentik az „erősebbik nemet”?

9. ábra. Az anya tényleges életkora első gyermekszüléskor, valamint a férfiak, illetve nők számára ideálisnak tartott első gyermekvállalási kor, 2001, 2004

Forrás: Demográfiai Évkönyvek és Életünk fordulópontjai, 1., 2. hullám (2001, 2004).

A kérdőív direkt módon nem érdeklődött az iránt, hogy van-e valamiféle jóváhagyott szabály, előírás arra, mennyi idő teljen el a házasság megkötése és az első gyermek megszületése között. Arra gondolva, hogy a házasság előtti együttélés (a próbaházasság) mára szinte általános népszerűséget vívott ki, ilyen kérdésnek csekély is lenne a jelentősége. Közvetett módon – az ideális házassági kor és az ideális gyermekszülési kor mechanikus egybevetésével – mégis arra következtethetünk, hogy talán létezik valamiféle hallgatóságos megjegyzés ebben. Mindkét nem álláspontja szerint és mindkét vizsgálati évben (2001-ben és 2004-ben) átlagosan 1,5 évnyi különbség mutatkozik e két kiemelt családi esemény ideálisnak vélt életkora között. Másképp szólva, lehetséges, hogy – legalábbis évtizedünk első felében – a közmegítélés azt látta volna jónak, illendőnek, ha az egybekeltek az esküvőt követő mintegy fél év elteltével kezdenek hozzá családterveik megvalósításához. Nem zárható ki, hogy ez az elv mindenek előtt azon kevesek számára irányadó, akik első tartós párkapcsolatukat házasságkötéssel indítják el.

A harmadik példa arról szól, hogy az ún. „postponement” jelenség sem kizárólag a benne érintettek egyéni, mindenféle társadalmi szabálytól mentes döntéseinek következménye. A párkapcsolatnak és a gyermekvállalásnak az életpálya későbbi szakaszára történő eltolódásához szükség van a szűkebb környezet támogatására, „beletörődésére”, egyetértésére, csakúgy, mint a szélesebb környezet, a kortárs csoportok által nyújtott mintákra. Mindezek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a családalapítás időzítésének hagyományos normája a korábban megszokotthoz, helyeslélthez képest egyértelműen a családalapítás előtt állók későbbi életszakaszára helyeződjön át.

*

Tanulmányunkban három példa segítségével igyekeztük hipotetikusán megfogalmazni, hogy a magunk részéről miként értelmezzük a kiemelkedő családi események, folyamatok és azok közmegítélésben való megjelenése között fennálló kapcsolatokat. Természetesen az itt leírt felvetések vitathatók, és sok másféle magyarázat is lehetséges. Reményeink szerint feltevéseinket megerősítik azok a jelenleg folyamatban levő kutatások (az „Életünk fordulópontjai” 2008. évi 3. hulláma, valamint egy 2009-ben készített lakossági megkérdezés), amelyek lehetővé teszik a közmegítélés idősorainak továbbvezetését és egybevetését az évtized második felében zajló tényleges demográfiai történésekkel. Reménykeltő az is, hogy a „Generation and Gender Program” (GGP), amelynek lakossági adatfelvételi programjához az „Életünk fordulópontjai” adatbázisa illeszkedik, biztosítja feltevéseink nemzetközi adatokon végzett ellenőrzését is.

Irodalom

- ANDORKA R. [1987]: *Gyermekszám a fejlett országokban*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- ANGELUSZ R. [1983]: *Kommunikáló társadalom*. Gondolat Kiadó. Budapest.
- ANGELUSZ R. [2000]: *A láthatóság görbe tükrői*. Új Mandátum Könyvkiadó. Budapest.
- BLAKE, J. [1966]: The Americanization of Catholic Reproductive Ideals. *Population Studies*. 20. évf. 1. sz. 27–49. old.
- BLAKE, J. [1968]: Are Babies Consumer Durables? *Population Studies*. 22. évf. 1. sz. 5–25. old.
- RIESMAN, D. [1968]: *A magányos tömeg*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- S. MOLNÁR E. [2001]: A közvélemény gyermekszám-preferenciái. *Demográfia*. 3–4. sz. 259–280. old.
- SPÉDER ZS. – KAPITÁNY B. [2007]: *Gyermekek – vágyak és tények. Dinamikus termékenység elemzések*. Műhelytanulmányok. 6. sz. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest.
- SPÉDER ZS. (szerk.) [2002]: *Demográfiai folyamatok és társadalmi környezet. Gyorsjelentés*. Műhelytanulmányok. 1. sz. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet. Budapest.
- WARE, H. [1974]: *Ideal Family Size*. Occasional Paper No. 13. World Fertility Survey. London.

Summary

Findings presented in this paper suggest that demographic tendencies such as the declining ratio of marriages, the increasing ratio of cohabitations, the postponement of maternity as well as the decrease of overall fertility are interrelated with social norms. The analyses are based on a series of social surveys carried out by the Demographic Research Institute during the past decades. Three typical examples are presented. Tendencies in nuptiality, fertility and also in the postponement of maternity are shown to correlate with the over-time changes in the corresponding attitudes on the preferred form of cohabitation; the ideal number of children and the preferred age of birth giving.

Idősödő társadalom és az oktatási rendszer*

Szell Krisztián

szociológus, közgazdász,
az ECOSTAT GTI elemzője

E-mail: Krisztian.Szell@ecostat.hu

A népesedési előrejelzések szerint a Föld túlnépesedése fenyeget, mellyel szemben szinte valamennyi európai országban a népesség csökkenésére lehet számítani. Európa – akárcsak a legtöbb fejlett régió – demográfiai helyzetét azonban még jobban jellemzi a korösszetétel erőteljes megváltozása. A népesség egyre idősebbé válik, elsősorban a tartósan alacsony termékenység és a növekvő várható élettartam következtében. Ezáltal a teljes függőségi arány és az öregedési index fokozatosan és – a „baby boom” generációk miatt – ciklikusan növekszik az Európai Unió tagországaiban, köztük Magyarországon is. Az idősödés egyre nagyobb kihívást jelent az egyes országok gazdasági, társadalmi berendezkedésére.

Jelen tanulmány bemutatja Európa és Magyarország várható hosszú távú demográfiai trendjeit, valamint a demográfiai változások fő mutatószámait. Majd elemzi a magyar oktatási rendszer jelenlegi struktúráját és az azt meghatározó tényezőket, összetevőket. További célja, hogy bemutassa a lehetséges jövőbeli tendenciákat és ráirányítsa a döntéshozók figyelmét néhány fontos aspektusra, annak érdekében, hogy az oktatás területén helyes stratégiai döntések születhessenek.

TÁRGYSZÓ:

Oktatási rendszerek.

Öregek.

* A szerző ezúton mond köszönetet *Augusztinovics Máriának*, aki kritikai észrevételeivel, gondolatébresztő megjegyzéseivel segítette munkámat. A tanulmányban ismertetett elemzésekért, következtetésekért és az esetleges hibákért kizárólag a szerzót terheli felelősség.

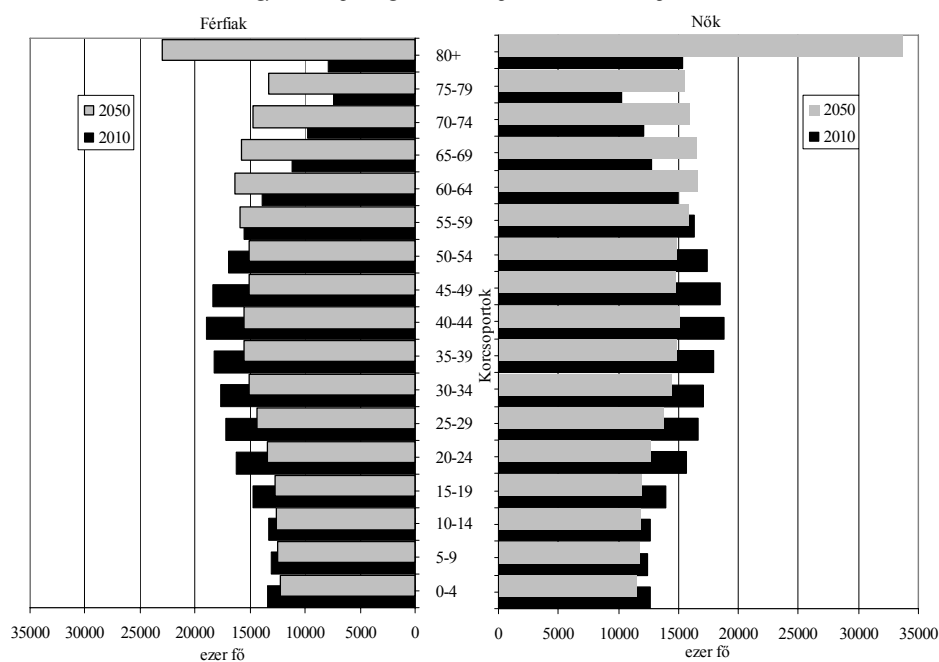
A XXI. sz. első évtizedében világviszonylatban tapasztalható demográfiai folyamatok számos új feladatot állítanak a világ országainak, régióinak gazdasági és társadalmi elé. A Föld túlnépesedése fenyeget, miközben Európában hosszabb távon a népesség csökkenésére és a korstruktúra erőteljes megváltozására, idősödésére lehet számítani. Az ENSZ népesség-előrejelzése alapján, a közepes forgatókönyv szerint, mely az egész világra egyre inkább jellemzővé váló 1,85-ös átlagos gyermekszámmal, a halandóság és a nemzetközi vándorlás eddigiekben tapasztalható irányával és mértékével számol, a Föld lakossága 2050-re meghaladja a kilenc milliárd főt, amely a jelenlegihez képest csaknem 50 százalékos növekedés. Ez a növekedés azonban a fejlődés különböző fokán álló térségekben nem egységesen megy végbe. A népességnövekedés legnagyobb hányada a fejletlen, illetve a kevésbé fejlett régiókra koncentrálódik, míg a gazdasági modernizáció magasabb szintjén levő országok esetében – kiváltképpen Európában – inkább a népesség fogyására és egyben öregeedésére lehet számítani. Ez azt is jelenti, hogy Európa világnépességben betöltött demográfiai súlya a XXI. században folyamatosan mérséklődni fog, azaz 2050-ben az embereknek a jelenlegi 11 százalékhoz képest már csupán 8 százaléka fog Európában élni. Mindezek ellenére Európában a népesség csökkenése – főként a nemzetközi vándorlásnak köszönhetően –, előreláthatólag nem lesz olyan erőteljes mértékű (40 éves távlatban 5-6 százalék körüli), mint azt sokan gondolnák.

1. Az EU27 országainak demográfiai folyamatai

Európában a demográfiai viszonyok kritikussá válását elsősorban nem a népesség fogyása, hanem a népesség öregeedése okozza. Ezáltal az eltartási teher fokozatosan és egyben ciklikusan növekszik, amely ciklikusság a második világháború utáni „baby-boom” generáció nemzedékről nemzedékre történő életút-kifutásaiból adódik. Ezek a népesedési viszonyok egész Európában általánosak, ugyanakkor az öregeedési szintek lényegesen különböznek, de összességében igen magasak az egyes tagállamokban. Az idősödési folyamat lényege a teljes korstruktúra átalakulása, a korösszetétel eltolódása az idősebb korosztályok felé, vagyis a korfa megnyúlása. Ennek következtében az időskori függőségi ráta, vagyis az idős népesség (65–X éves) a 15–64 éves (potenciálisan aktív) népesség százalékában nő, a gyermekkori függőségi ráta, azaz a gyermeknépesség (0–14 éves) a 15–64 éves népesség százalékában pedig csökken. A teljes függőségi arány (a gyermekkori és az időskori függőségi ráták ösz-

szege) és az öregedési index, az idős népesség (65–X) a gyermeknépesség (0–14 éves) százalékában is egyre gyorsabban növekszik. Mindezek alapjaiban rázzák meg az eddig felépített gazdasági, társadalmi, szociális rendszereket. Az előrejedés elsősorban az alacsony termékenység és a javuló életkilátások, azaz a növekvő várható élettartam eredménye. További befolyásoló tényező a globális urbanizációs folyamat hatására is egyre erősödő nemzetközi migráció alakulása, hiszen nagyobb részt a fiatalabb korosztályok tagjai szánják rá magukat külföldi leteleülésre.

1. ábra. Az EU27 együttes népességének korcsoportok szerinti korpiramisa, 2010, 2050

Megjegyzés: Mivel az EU27-re vonatkozóan nem állnak rendelkezésre – sem az elmúlt évek adataiban, sem az előrejelzésekben – a 80 év feletti népességre korévenkénti adatok, így a korfában a 80 év felettiiek csak összeszevontan szerepeltethetők.

Forrás: Saját számítás, Eurostat, Europop 2008 konvergencia-foratókönyv¹ alapján.

Ha az Eurostat előrejelzései alapján az EU27 tagállamait vesszük szemügyre, a népességváltozás a bevándorlásnak köszönhetően, bár egyre lassuló ütemben, a jelenlegi 495 millió főről 2035-re eléri az 521 millió főt, majd 2050-re fokozatosan

¹ Adott év népességszáma január 1-jén. A kidolgozott módszer azon a feltételezésen alapul, hogy az Európai Unió tagállamai között jelenleg meglévő társadalmi-gazdasági és kulturális különbségek hosszú távon feloldódnak. A tagállamok születési és halálozási arányszámái összetartanak és közelítenek a jelenleg „előfutáraknak” számító fejlettebb országokéhoz, valamint a nettó migrációs egyenleg a nulla felé tart.

csökken 515 millió főre. Vagyis az elkövetkező évtizedekben összességében nem jelezhető előre népességcsökkenés az Unióban, viszont a népességben belül a társadalom korstruktúrája és egyben családszerkezete jelentősen átalakul. Az idős korcsoportok száma és aránya az utóbbi években fokozatosan növekszik, 2008-ban az EU27 együttes népességének 17 százaléka volt 65 év feletti, ezen belül a 80 év feletiek aránya meghaladta a 4 százalékot, ezáltal az európai országok lakossága a világ legidősebb népességei közé tartozik. Ez a jövőben sem lesz másképp, a továbbiakban is jelentős időszórással kell számolni.

Az előrejelzések szerint az Unión belüli *gyermekkorú népesség* (0–14 éves) száma 2019-ig több mint 1 millió fővel emelkedik, azonban ezt követően 2050-ig közel 7 millió fővel folyamatosan csökken, amelynek következtében az össznépességben belüli arányuk a jelenlegi 16 százalékról 14 százalékra változik. A legerőteljesebben, néhány éves emelkedő trend után, a *teljes munkaképes korú népesség* száma (15–64 éves) fog csökkenni, 2030-ig 11 milliót meghaladóan, míg 2050-re a csökkenés mértéke csaknem eléri a 40 millió főt. Ennek eredménye lesz a jelenlegi 67 százalékos össznépességben belüli arány 10 százalékpontos csökkenése. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a potenciálisan aktív népességben belül több lesz az idősebb munkavállaló, főként az 55–64 éves korosztály száma növekszik majd. A 65 éven felüliek száma 2050-ig számottevően és lineárisan közel 64 millió fővel emelkedik, ebből kifolyólag 4–5 évtized elteltével már csaknem minden harmadik ember 65 évesnél idősebb lesz. Ezen belül a leggyorsabban növekedő korcsoport a 80 év feletieké lesz, számuk a következő 40 évben 2,5-szeresével nő. A legidősebb korosztályokban a várható élettartamok nemenkénti különbözősége miatt a nők aránya egyre magasabb lesz. Mindezek hatására az európai társadalmakban fokozatosan – a becslések szerint 10 évente csaknem 2 évvel – nő az átlag, valamint a medián életkor. Összességében tehát a demográfiai folyamatok következtében a jelenleg érvényben levő statisztikai fogalmi rendszer szerinti *eltartottak* száma – a „baby-boom” nemzedékek okozta átmenetileg enyhébb, illetve stagnáló időszakok mellett – tendenciózusan nő, míg az *eltartók* száma drasztikusan csökken. Vagyis a teljes eltartottsági ráta, mindenek előtt az idősek egyre növekvő arányának következtében, ugrásszerűen növekszik, 20 év múlva elérheti a 60 százalékot, 2050-re pedig 75 százalékra emelkedhet. Ezen túlmenően az öregedési index túllépheti a 200 százalékot, vagyis száz gyermekkorúra kétszáz 65 éven felüli ember jutna.²

A második világháború utáni „baby-boom” korosztályainak idős korba lépésével, vagyis a 2010-es évet követően az időszórással tovább folytatódik, sőt egyre nagyobb intenzitással éri el az európai államokat, köztük Magyarországot is. Mivel a

² Meg kell jegyezni, hogy a statisztikai korhatárok és számítási alapfogalmak a jövőben valószínűleg többkevesebb változáson mennek majd át, amitől függetlenül a társadalmi-gazdasági rendszer igazodása a fentebb említett folyamatokhoz elengedhetetlen. Az egyes tagországok demográfiai folyamatairól és a regionális különbségekről bővebben: Kovács [2004], Háblicsek [2008], Gábos–Kopasz [2008], Giannakouris [2008].

demográfiai tendenciákból adódó összhatások dinamikája erősödni fog, ezért a közvetett, illetve közvetlen következmények is tovább erősödnek majd. A lakosság átlagos élettartamának növekedése pozitív fejlemény, egy új lehetőség, semmiképpen nem tekinthető káros jelenségnek. Ugyanakkor nem kis adaptációs problémákat is felvet és ennek következtében számos megoldásra váró feladattal kell szembenézni összeurópai szinten, az egyes tagállamok szintjén és regionális szinten egyaránt. Nehezíti a feladatot, hogy a történelem folyamán ilyen határozottan az öregedés irányába mutató demográfiai változásra még nem volt példa.³ Így elsősorban és lényegében elsőként az EU-nak kell megtalálnia az adaptáció megfelelő módjait, hiszen a világ többi állama (Japánt kivéve) csak később találja szembe magát ezzel a ténnyel.⁴

Nem véletlen, hogy az Európai Unióban már az 1980-as és 1990-es évektől kezdve, az ezredfordulót követően pedig egyre határozottabban foglalkoznak a népesség öregedésének költségvetési és társadalmi hatásaival és az ezekből fakadó feladatokkal. Számos EU-közlemény és -jelentés veszi számba az idősödés eredményeként keletkező hosszú távú jövőbeli változásokat, valamint a szükséges mentális és szerkezeti reformokat, alkalmazkodási és fejlődési lehetőségeket, akcióprogramokat. Ezek célkitűzései között szerepel többek között:

- a növekvő gazdasági inaktivitás kezelése,
- a foglalkoztatás további bővítése, a versenyképesség javítása,
- a megfelelő migrációs politika kialakítása,
- a koralapú diszkrimináció mérséklése,
- a szegénység elleni küzdelem,
- a társadalmi és nemzedékek közötti szolidaritás elősegítése,
- az új családpolitikai ösztönzők megtalálása,
- a szociális védelmi rendszerek (például nyugdíj, egészségügy) fenntarthatósága és átalakítása,
- az időskorúak ellátásának biztosítása,
- az életmód és a fogyasztási szerkezet változásából eredő újfajta társadalmi igények és szükségletek hatékony kielégítése, végül, de nem utolsó sorban
- a humán erőforrásba történő befektetés oktatási rendszert érintő kihívásainak kezelése.⁵

³ Az eddigi demográfiai forradalmak a népesség robbanásszerű növekedésével jártak és legfőképpen a gyermeknépesség számának jelentős emelkedését hozták. (Tehát a magas teljes eltartottsági ráta nem új keletű, azonban azt elsősorban a gyermekkori magas aránya idézte elő.)

⁴ Az Egyesült Államokban, a kedvező – elsősorban a fiatalabb generációkat érintő – nemzetközi migrációs folyamatoknak köszönhetően (migrációs többlet), az elkövetkező évtizedekben vélhetően nem jelentkezik az európaihoz hasonló mértékű elöregedési hullám.

⁵ Az idősödő népesség által okozott kihívások kapcsán adott újabb EU-s előrejelzésekről és stratégiai célkitűzésekről bővebben: *EB* [2005], *EB* [2006], *EPC* [2006], *EC* [2007], *EB* [2009].

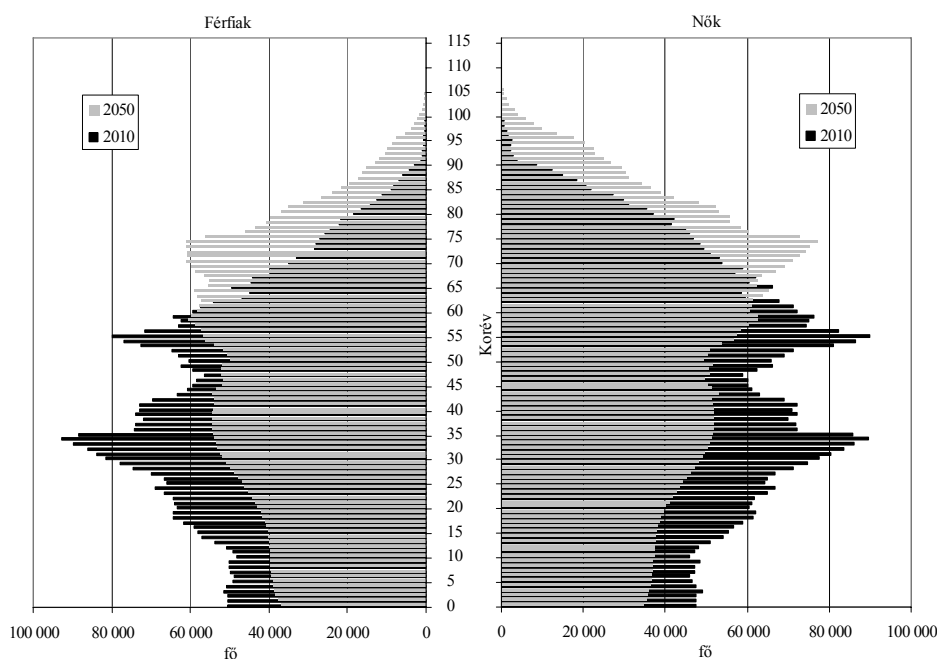
1.1. Magyarország népesedési viszonyai

A magyar népesedési viszonyokat tekintve sok esetben találunk hasonlóságot az európai demográfiai trendekkel, ilyenek például az alacsony termékenység és az öregedés jelenségei. Ehhez társulnak Kelet-Közép-Európa, a volt szocialista régió államainak rendszerváltozásból is fakadó jellegzetességei, mint a születéskor várható alacsonyabb élettartam és a magas halálozási gyakoriság. Ezen túlmenően azonban kimondottan magyar sajátosság a kedvezőtlen demográfiai folyamatok elhúzódó jellege, vagyis több évtizede a népességhez viszonyítva igen számottevő a halálozási többletből eredő természetes fogyás (*Józan* [2006]). Magyarországon a népesség száma huzamosabb ideje ténylegesen csökken, vagyis az 1980 óta tartó természetes fogyást a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege csak kisebb-nagyobb mértékben képes enyhíteni. Tovább mélyíti a magyar demográfiai válságot az öregedési folyamat felgyorsulása, melyet hazánkban igen erős ciklikusság jellemez. Ez mindenek előtt az 1949 és 1953 közötti időszakban hozott restriktív intézkedések (abortusz büntethetősége, gyermektelenségi adó) következménye. (Ezt a periódust nevezik a népesedéspolitikában Ratkó-korszaknak az akkoriban népjóléti, majd egészségügyi miniszteri posztot betöltő *Ratkó Annára* utalva.) Az ezen rendelkezések nyomán keletkezett, vélhetően az előrehozott születésekből is fakadó születési többlet „visszhangként” vonul végig az egymást követő generációkon, melynek eredménye, hogy hazánk népességi korfája a legszabálytalanabbak egyike Európában. Mivel 1956 nyarán visszavonták az abortuszt tiltó törvényt (majd a gyermektelenségi adót is), így ezt követően, akiknek korábban esetleg „nem kívánt, illetve nem tervezett” gyermeke született, azok később sok esetben vélhetően nem szültek több gyermeket. Mindezek a jövőben egyre komolyabb kihívások elé állítják a magyar gazdasági, társadalmi és politikai rendszert egyaránt. Gondoljunk csak a „Ratkó-gyermekek” 2010-től kezdődő, valamint az 1970-es évek második felében született „Ratkó-unokák” 2040-es évek környékén történő nyugdíjba vonulásának nyugdíj- és egészségügyi rendszert, valamint a munkaerőpiacot érintő következményeire.

A magyar lakosság száma a KSH adatai szerint 2009. január elsején 10 millió 31 ezer fő volt, amely a 2001-es népszámlálás eredményeihez képest közel 170 ezer fős csökkenést jelent. Az előrejelzések alapján ez a csökkenő trend továbbra is megmarad, vagyis a magyarországi népesség 2010 körül 10 millió fő alá, 2050-re pedig 9 millió fő alá csökkenhet. Azonban azt is figyelembe kell venni, hogy ez a népességcsökkenés a XX. századi erőteljes népességnövekedés után következhet be. Az 1900. évi negyedik népszámlálás alapján a mai Magyarország területére számított népességszám nem érte el a 7 millió főt, a trianoni békediktátum utáni 1920. évi népszámlálás szerint a 8 millió főt. Majd, a második világháborút követő 1949. évi népszámlálási adat kivételével a magyarországi népesség folyamatos emelkedése volt tapasztalható.

talható egészen az 1980-as népszámlálásig, amikor már 11 millió felé közelített a magyar lakosság száma (Dányi [1997]). Tehát a XX. század előreláthatólag nagyobb mértékű népességyarodást hozott, mint amekkora csökkenés várható a XXI. században. Ezért véleményem szerint a népességcsökkenésen túl még lényegesebb jelenség a magyar társadalom korösszetételének alakulása.

2. ábra. A magyar népesség korpíramisa, 2010, 2050

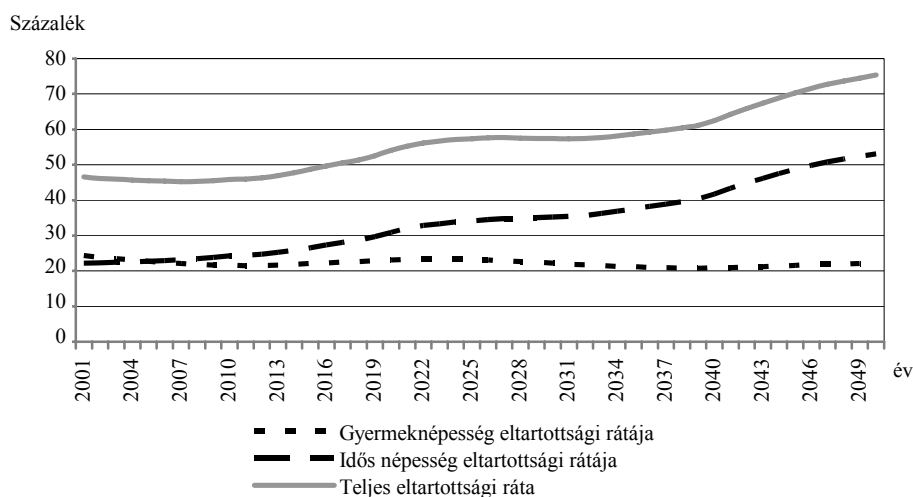

Forrás: KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2009 alapján.

A lakosság számának apadása a javuló, de még mindig magas halandóság mellett, elsősorban a reprodukciós szinthez szükséges születések elmaradásának a következménye. Ez a gyermek- és fiatalkorú népesség össznépelességen belüli arányának csökkenését, illetve az idősebb népesség arányának növekedését vonja maga után. Jelenleg Magyarországon a gyermeknépesség aránya 15 százalék, a potenciálisan aktív népességé 69 százalék, míg a 65 éven felüli idős népességé 16 százalék. Ezek az arányszámok 2050-re sorrendben 13, 57, illetve 30 százalékra változhatnak. Ebből adódóan a teljes eltartottsági ráta, valamint az öregedési index dinamikusan emelkedik, amely igen jól illusztrálja a magyar népesség előregedési tendenciáját. A teljes eltartottsági ráta az idős népesség részarányának jelentős növekedése következtében 45 százalékról 75 százalékra növekedhet a következő 40 év távlatában. Ezen felül európai szinten is kiemelkedő Magyarországon a száz gyermek-

korúra jutó idősök aránya. Az öregedési index 2005-ben érte el a 100 százalékot, vagyis attól kezdve a 65 év feletti lakosság létszáma meghaladja a gyermekkorúak létszámát. 2040-re ez a mutatószám elérheti a 200 százalékot, 2050-re pedig 239 százalékra emelkedhet. Ez legfőképpen az elmaradt születések és az összességében javuló életkilátások miatt következhet be.⁶ A 3. ábrán, amely a hazai eltartottsági ráták várható alakulását mutatja, jól kirajzolódik az öregedési folyamat előzőekben említett ciklikus jellege is.

3. ábra. Eltartottsági ráták várható alakulása Magyarországon, 2001–2050

Forrás: Saját számítás a KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2009. alapján.

Az öregedési folyamat befolyást gyakorol a munkaerőpiacra, a gazdasági növekedésre és versenyképességre, a családpolitikára, az esélyegyenlőségre, a társadalmi integrációra és szolidaritásra, az infrastrukturális hálózatokra, a szociális ellátásra (például időskori ápolás, ellátás), valamint a nyugdíj-, egészségügyi és oktatási rendszerekre. Tehát egy olyan komplex változáshullámot hoz létre, amelynek kezeléséhez számtalan tudományterület és szakpolitikai irányzat összehangolt munkájára és stratégiai válaszaira van szükség. A gazdasági válság még sürgetőbbé teszi a válaszok megtalálását, a strukturális reformok folytatását, hiszen tovább mélyülnek az egyes alrendszerek szerkezeti és működési problémái. A fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés érdekében a XXI. század egyik fontos kérdése, hogy miként tud az Európai Unió hatékony választ adni a népesség idősödésére. E tanulmány keretein

⁶ Az utóbbi években lassan ugyan, de emelkedik a nők és a férfiak várható átlagos élettartama, ez jelenleg 77,8, illetve 69,8 év. Vagyis a nők átlagosan 8 évvel tovább élnek, mint a férfiak, aminek oka az, hogy a férfiak halálozási arányai minden korcsoportban meghaladják a nőkéét.

belül a magyar oktatási rendszerrel összefüggésben próbáljuk meg feltárni a jelenlegi oktatási struktúrát és viszonyrendszert, valamint a lehetséges jövőbeli tendenciákat és stratégiai válaszlehetőségeket.

2. A demográfiai helyzet és az oktatás helyzetének összefüggései

A népesség korösszetételének várható alakulása egyre gyorsabb változást indukál a gazdasági-társadalmi környezetben, amelyhez a strukturális rendszereknek előbb vagy utóbb, de mindenképpen alkalmazkodniuk kell. Ez az adaptációs folyamat – mint minden összetett rendszer és szervezetegyüttes esetén – hosszú időt vesz igénybe és mindig némi lemaradással zajlik. Ezért nem csupán a pillanatnyi helyzetfelmérésre, valamint az utólagos alkalmazkodásra kell odafigyelni, hanem a várható jövőbeni folyamatokra épülő és arra megoldási javaslatokat, cselekvési mechanizmusokat szolgáltatató stratégiai tervezésre is. Ez igaz az oktatásügy területére is, hiszen az egymásra épülő oktatási szintek kifutási ideje akár több évtized is lehet. Ugyanakkor a tanulási folyamat az eltérő életkori periódusokban más és más tanulási és ismeretszerzési módok előtérbe kerülésével egyre inkább átíveli az életet, a gyermekkortól kezdve a munkaerőpiacon való megjelenésen át, egészen a nyugdíjba vonulásig, az idős korig. Mindezek nyomán a jövőben végbemenő demográfiai folyamatok gyors és rugalmas változtatást követelnek az oktatási rendszer felépítésében, nagyban befolyásolva annak fejlesztési alternatíváit és az abban érvényesítendő távlati prioritásokat.

A csökkenő gyermeklétszámból fakadó tendenciák ismeretében elengedhetetlen a teljes oktatási hálózat befogadóképességét, valamint annak pénzügyi és infrastrukturális kapacitáit a várható demográfiai folyamatokhoz igazítani. Tehát a tervezést érdemben meghatározó tényezők között szerepel a felnövekvő nemzedék korcsoportonkénti létszámának alakulása, annak oktatási kereslete és területi megoszlása, valamint az oktatás várható szerkezeti és pénzügyi erőforrásigénye (*Polónyi–Timár* [2006a]). A jelenlegi magyar oktatási rendszert figyelembe véve az adott évben megszülető generáció három év után az óvodai nevelés igénybevételével kerül (illetve kerülhet) a közoktatás keretei közé. A tanulók a 18 éves korig tartó tankötelezettség és az azon túli korosztályok növekvő iskolarendszerű képzése, valamint a rugalmasabb és átjárhatóbb közép- és felsőfokú oktatási struktúra révén egyre később lépnek ki az oktatási rendszerből, ezáltal is egyre magasabb életkorra tolva az ún. posztadoleszcens szakaszt.⁷

⁷ A posztadoleszcencia (utóserdülőkor vagy fiatal felnőttkor) azt az életszakaszt jelöli, amely a jogi értelemben vett felnőtté válás és a ténylegesen önálló felnőttkor között húzódik meg. Vagyis a modern társadalmakban a felnőttkorba lépők csak fokozatosan töltik be a felnőtt szerepeket (munkába állás, saját jövedelem, lakás, családalapítás stb.). Erről bővebben: *Andorka* [2006] 328–369. old., *Vaskovics* [2000].

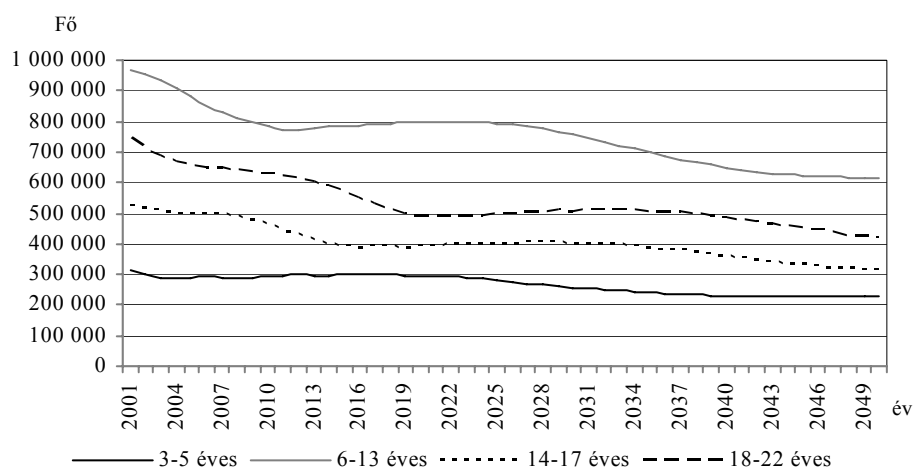
Egyes közelmúltbeli számítások (*Hablicsek* [2007a]) szerint az iskolai végzettség végső szintje általában az egyén 35 éves koráig kialakul. Tehát a magyar oktatáspolitikai jövőbeli tervezéséhez 3–4 évtizedet átölelő népességszám- és népességösszetétel-prognózis szükséges. A jelenleg iskolába kerülők 2–3 évtized múlva már a munkaerőpiacra kerülhetnek, azonban jelen pillanatban még nem lehet tudni, hogy milyen konkrét igényekkel, követelményekkel találkozhatnak majd ott. Ezért az oktatási stratégiák kialakításakor nem szabad figyelmen kívül hagyni a jelen és az elkövetkező nemzedékek tagjainak, valamint a munkaerőpiac szereplőinek a különböző képzési szintekkel kapcsolatos elvárásait, keresleteit, illetve azok alakulását, valamint az egész életen át tartó tanulás, a felnőttképzés oktatásfejlesztési koncepciója mentén kitűzött célokat. A jövőbeni folyamatokat tehát egyrészt az egyes iskolai szinteken tanulók létszámának és részvételi hányadának alakulása és ennek komplex hatásai, másrészt az ugyanilyen lényeges tartalmi, minőségi, valamint mentalitásbeli változások lehetséges irányvonalai felől kell vizsgálni.

2.1. A fiatal korosztályok alakulása

A születések számának alakulása alapvetően meghatározza a néhány év múlva iskolaköteles korba lépő fiatalok számát, összetételét. Magyarországon az élveszületések száma az 1997-es évet követően 100 ezer fő alá csökkent, ami a népesség-előreszámítások szerint a következő évtizedekben már nem fogja meghaladni ezt a szintet. Az utóbbi években némi hullámmzással 95 és 100 ezer fő között mozgó élveszületési szám a 2020-as években 90 ezer fő alá, 2050-re pedig 70 ezer fő környékére csökkenhet. Ez azt is jelenti, hogy a megfelelő életkorban az oktatási rendszerbe lépők száma is csökkeni fog. A becslések szerint az óvodáskorú (3–5 éves) népesség a következő évtized folyamán lényegében 300 ezer fős szinten stagnál, majd 2030-ra 260 ezer fő alá esik, 2050-re pedig további 35 ezer fős csökkenés várható. Az általános iskolai korban lévők (6–13 éves) létszámának eddigi gyors esése 770 ezer főnél megáll, sőt a 2010-es években tízhúszezer fős emelkedés feltételezhető, azonban a 2020-as évek második felétől kezdve újbóli nagy volumenű esésre lehet számítani. Ha a középszintű oktatásban részt vevők túlnyomó hányadát adó 14–17 éves népesség alakulását nézzük, akkor a 2000-es évek közepétől a 2010-es évek első feléig erőteljes (100 ezres létszámot meghaladó) csökkenés látható. Majd több éves stagnálást és mérsékelt növekedést követően a 2030-as évektől újabb nagymértékű csökkenés prognosztizálható. A 18–22 éves népesség létszáma, amely a felsőfokú képzés legnagyobb létszámú „célközönsége”, enyhébb intenzitású időszakokkal, de erőteljesen csökken a 2020-as évek elejéig. Ezt követően, közel 20 év távlatában, érdemi létszámváltozás nem lesz, viszont a 2030-as évek végétől újabb nagyobb mértékű csökkenés várható. A tendenciák nyomán követésekor jól kivehető a már korábban tárgyalt ötvenes évekbeli művi beavatkozás hatására a korfán végigvonuló népesedé-

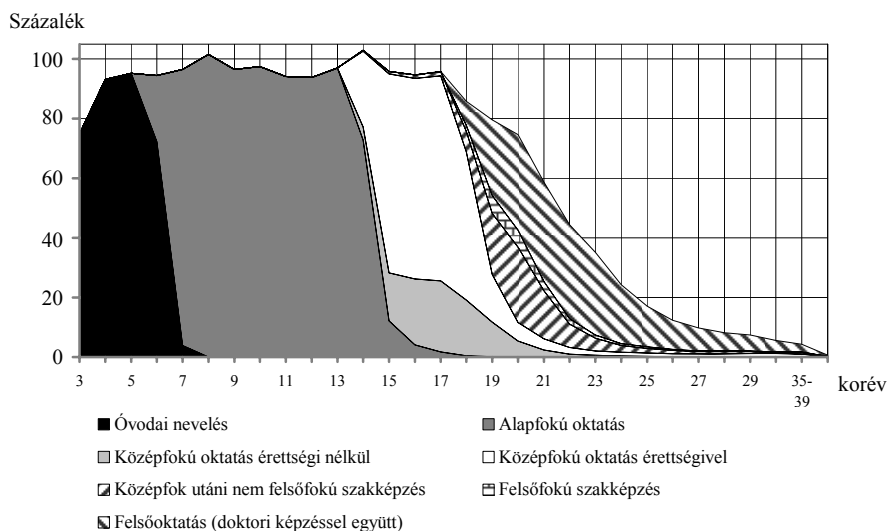
si hullámváz. Ebből következően az utóbbi évtizedekben zajló demográfiai apály mérséklődni fog, illetve megáll, de egy-két évtizeden belül – a kisebb-nagyobb megtorpanás ellenére – némi fáziskéséssel újból végigfut valamennyi korcsoporton.

4. ábra. Az iskolarendszerű képzés tekintetében meghatározó korcsoportok várható alakulása, 2001–2050

Forrás: Saját számítás a KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2009 alapján.

5. ábra. Óvodás gyermekek, tanulók és hallgatók korévenkénti megoszlása a nappali és a felnőttoktatásban az összes képzési szinten és tagozaton, 2008–2009

Forrás: Saját számítás a KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2009 és az OKM [2009] alapján.

Az egyes populációk periodikus mozgására és annak hosszabb távú következményeire az oktatásügyi szakembereknek és irányítóknak mindenképpen fel kell készülniük. Gondolniuk kell az infrastrukturális hálózat átalakítására, a hatékony pedagóguslétszám, illetve a minőségi tanárképzés kialakítására, a gazdasági és társadalmi igények eredményes kielégítésére, valamint a finanszírozás kalkulálására. Az átalakuló és egyre rugalmasabb oktatási rendszer következtében természetesen nem csupán a vizsgált korosztályokba tartozók jelenhetnek meg az óvodai nevelésben és az adott iskolai szinteken (gondoljunk például a túlkorosokra, avagy a felnőttképzésre). A gazdasági fejlődéssel Magyarországon is fokozatosan nő az iskolában eltöltött átlagos évek száma, vagyis kitolódik az oktatási rendszert igénybevevők életkora. Ezek értelmében az óvodai nevelésben és az iskolarendszerű képzésben részt vevők kor megoszlása heterogénebb képet mutat, ahogyan az 5. ábrában látható. Az adott oktatási szinteken szokásosan megjelenő korcsoportlétszámok alakulásának nyomon követése feltétlenül támpontul szolgál az oktatáspolitikai jövőbeni stratégiai döntéseinek megalapozásához.

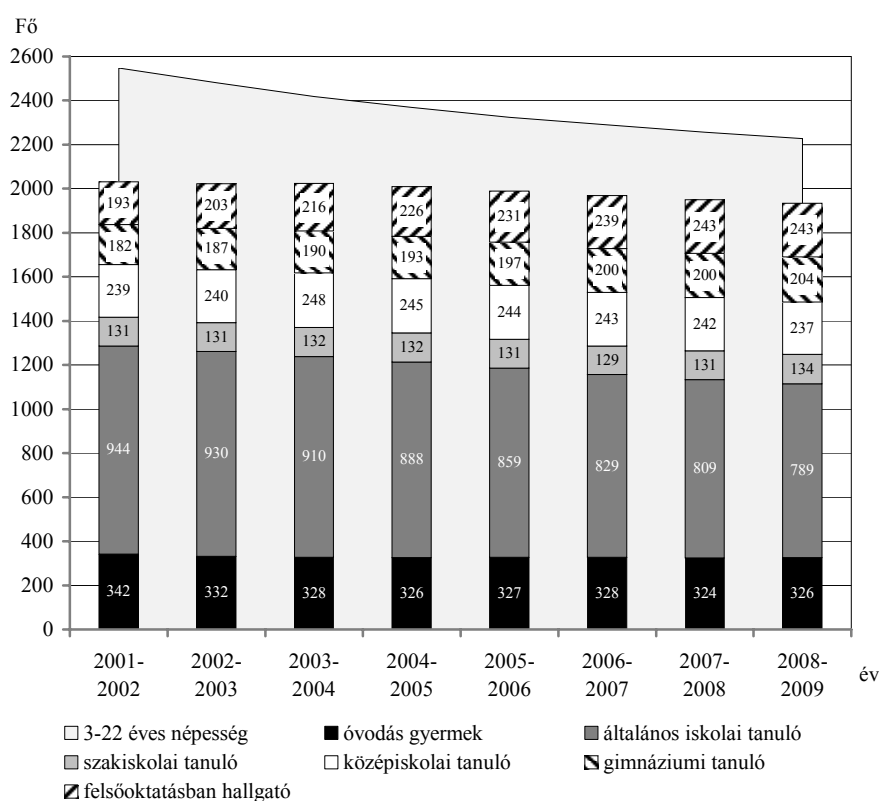
2.2. Az iskolarendszerű oktatásban való részvétel

Az egyes iskolatípusok iránti kereslet, a részvételi hányadok korcsoportonkénti alakulása szintén fontos meghatározója a tervezési folyamatnak. Magyarországon az egyes korosztályok beiskolázási arányszámai fokozatosan emelkednek. Napjainkra az óvodáskorúak részvételi hányada közelíti a 90, a tanköteles korban levők pedig a 100 százalékot. A 18–22 éves tanulók megfelelő korcsoporthoz viszonyított aránya a nappali oktatásban meghaladja az 50 százalékot. Az OECD 2007. évi adatai alapján Magyarországon a közoktatásban részt vevő 3–4 éves aluliak aránya az adott népességhez viszonyítva 83 százalék. Az 5–14 éves tanulók oktatási részvétele 100 százalékos, míg a 15–19 éves, valamint a 20–29 éves tanulók megfelelő népességhez viszonyított aránya 89, illetve 25 százalék. A 30–39 éves tanulók megfelelő korosztályon belüli aránya 6 százalék, a 40 év felettieké pedig nem éri el az 1 százalékot. Nemzetközi összehasonlításban a 20 éves aluliak részvétele az oktatási rendszerben az OECD-átlagnál egy kicsit jobb, azonban az idősebb korosztályokat tekintve még mindig lemaradás tapasztalható a fejlettebb államokhoz képest, ahol a tankötelezettségi kor után is magasak az iskolai részvételi arányok (OECD [2009]).

A 2008/2009-es tanévben 2 millió 150 ezren vettek részt óvodai nevelésben, közoktatásban, valamint felsőfokú képzésben, ami folyamatos csökkenést jelent az előző évekhez képest. Közülük nappali rendszerű képzésben 1 millió 931 ezren voltak, ez a 3–22 éves népességhez viszonyítva 88 százalékos részvételt jelent, amely arány az utóbbi években folyamatosan emelkedett, 1990-ben csupán 73 százalék volt. Ez az idősebb népesség magasabb iskolai részvétele mellett elsősorban annak köszönhető,

hogy a 3–22 éves népesség száma huzamosabb ideje csökken, az óvodai nevelésben és nappali iskolai oktatásban részesülők száma pedig csak a 2003/2004-es tanévtől kezdett lassabb ütemű csökkenésbe. Ebből következően az egyes részvételi hányadok növekedése nem jelenti egyúttal az oktatási rendszert igénybevevők abszolút számának növekedését. (Lásd az 6. ábrát.)

6. ábra. Az óvodai nevelésben és a nappali iskolarendszerű képzésben résztvevők számának alakulása, 2001/2002 és 2008/2009 között

Forrás: OKM [2009].

A 2008/2009-es tanévben az óvodások száma 326 ezer fő, amely 2 ezer fővel több, mint a tavalyi évben volt. A következő években az óvodások száma előreláthatólag kismértékben tovább fog növekedni, amelynek elsősorban két oka lehet. Egyrészt az óvodai nevelési hálózatot igénybe vevők számának néhány ezer fős növekedése várható, másrészt 2010-től új szabályozás lép érvénybe, mely szerint az óvodák egyetlen gyermeket sem utasíthatnak vissza helyhiány miatt, ha a gyermek elmúlt hároméves. Viszont a 2020-as évektől kezdve várhatóan számottevő csökkenés követ-

kezik majd be az óvodáskorúak számában, amelyet az óvodai férőhelyek számának is követnie kell.

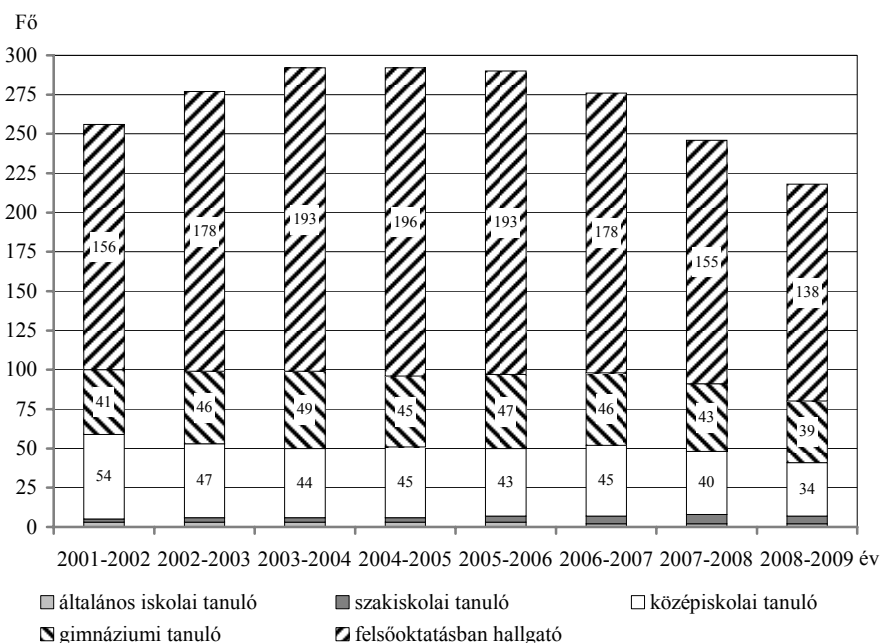
Az *általános iskolai tanulók* száma több évtizede csökkenő tendenciát mutat, a 2008/2009-es tanévben 789 ezer fő járt nappali alapfokú képzést nyújtó intézménybe. Az általános iskolát nappali oktatásban elkezdő tanulók létszáma az előző időszakokkal ellentétben, a 2010-es években némileg növekedni fog, de a 2020-as évek második felétől kezdve nagymérvű csökkenésre lehet számítani. Az általános iskolát végzettek száma 2008-ban 110 ezer fő volt, akik közül szinte mindenki a továbbtanulást választotta. Ez a továbbtanulási szándék valószínűsíthetően a későbbi években, évtizedekben is fennmarad a versenyképes tudás és képzettség követelménye és felértékelődése következtében.

A demográfiai folyamatokból adódóan a *középszintű képzések* létszámát adó népesség száma a 2010-es évek második felétől közel 20 évig lényegében stagnálni fog, majd folyamatos csökken. A nappali rendszerű középfokú oktatásban a 2008/2009-es tanévben 575 ezren tanultak. Az utóbbi években a szakiskolába és a gimnáziumba járók számának enyhe emelkedése mellett, a szakközépiskolába járók számának csökkenése figyelhető meg. Ennek ellenére még mindig a szakközépiskolák a legnépszerűbbek, hiszen a nappali rendszerű oktatásban részt vevők 42 százaléka szakközépiskolába, 37 százaléka gimnáziumba, 21 százaléka pedig érettségit nem adó szakiskolába járt. Ezek az arányok az 1990-es évek elején sorrendben 44, 24 és 33 százalékok voltak. Összességében, a középfokú oktatáson belül, az iskolarendszerű szakképzés erősen visszaszorult, a tanulók a piacképesebbnek gondolt – és a későbbi továbbtanulást is lehetővé tevő – érettségit adó oktatási formák felé fordultak. Így a középfokú intézmények az egyre kevesebb tanulóért folytatott versenyben vertikális és horizontális terjeszkedésbe kezdtek. Ezáltal az alacsonyabb presztízsű iskolák egyre nagyobb veszélybe kerültek, valamint egyre gyengébb képességű hallgatók kerültek be a középszintű oktatásba, többek között e miatt is, némely szakmában szakemberhiány (például fémipari, építőipari szakok) keletkezett. Ez a tendencia gyűrűzött tovább a felsőfokú képzésekbe is a felsőoktatás tömegesedése révén.

A rendszerváltozás óta a felsőoktatásban részt vevő hallgatók létszáma növekedett erőteljesebben. A nappali tagozatos hallgatói létszám az 1990-es évek elejéhez képest több mint háromszorosára (243 ezer fő), az összes tagozatot figyelembe véve pedig majdnem négyszeresére emelkedett (381 ezer fő). Míg a kilencvenes évek elején csak minden harmadik jelentkezőt vettek fel, addig jelenleg ez az arány 70 százalék körüli. Azonban meg kell említeni azt is, hogy a 2005/2006-os tanévet követően – a nappali tagozaton tanulók létszámának enyhe növekedése, illetve stagnálása mellett –, összességében csökkenő a felsőoktatási intézmények hallgatóinak a száma. Ez egyrészt abból adódik, hogy a legérzékenyebb korosztály létszáma csökken, mely csökkenés a következő évtizedben tovább folytatódik, majd egy közel 20 éves stagnáló periódus után újbóli létszámvesztés jelezhető előre. Másrészt az is megfigyelhe-

tő, hogy megcsappant az idősebb korosztályok felsőoktatási részvételi szándéka, vagyis a 20 éven felüliek jelentkezési rátája számottevően csökken. Ennek egyik oka mindenképpen az lehet, hogy az esti és a levelező képzések egyre drágábbak, így főként azok számára érhető el nehezebben, akik alacsonyabb végzettséggel, ezáltal többnyire alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek.⁸ Ezáltal számottevően szűkül a felfelé irányuló társadalmi mobilitás, hiszen a modern társadalmakban a társadalmi hierarchián történő feljebb jutásban meghatározó jelentőséggel bír a megszerzett képzettség, iskolai végzettség. Ez azt is jelenti, hogy a felsőoktatás jelenlegi struktúrája és teljesítménykapacitása hosszabb távon semmiképpen sem tartható fenn. Tehát a felsőoktatás mélyreható és racionális átstrukturálására van szükség, vagyis a felsőoktatás kiterjesztése által létrehozott mennyiségi eredmény helyett a minőségi kritériumokat kell erősíteni. Ezáltal lehet olyan, a piaci és társadalmi igényekhez igazodó értékálló diplomát nyújtani, amely vonzóvá teszi a felsőoktatást a hazai és a külföldi hallgatók, valamint a felnőtt népesség számára is.

7. ábra. A felnőttoktatásban, illetve a nem nappali rendszerű képzésben résztvevők számának alakulása, 2001/2002 és 2008/2009 között

Forrás: OKM [2009].

⁸ Ezért is tartom téves döntésnek, hogy a 2010. január 1-jétől módosuló adójogszabályok értelmében megszűnik a 2010-től befizetett tandíj adókedvezménye.

Az Európai Unió az „Oktatás és képzés 2010” munkaprogramban a felnőttkori tanulásban részt vevők arányát a 25–64 éves korosztályon belül 2010-re 12,5 százalékban irányozta elő. Az Eurostat adatai szerint ez a mutatószám 2008-ban Magyarországon mindössze 3,1 százalék volt, míg az EU27-átlag 9,6 százalék. Tehát hazánkban az idősebb korosztályok képzésében még nagyfokú fejlődést kell elérni. Ennek ellenére 2003 óta, amikor ez a mutató még 4,5 százalék volt, folyamatosan csökken a részvételi arány az adott korosztályban. További intő jel, hogy a felnőtt, illetve a nem nappali oktatást igénybe vevők száma az utóbbi néhány évben lényegesen nagyobb mértékben csökkent, mint a nappali oktatásban részt vevők száma. Ezért a felsőoktatási intézményeknek az eddigieknél hatékonyabban kell bevonniuk a felnőtt lakosságot az általuk végzett felsőfokú szakképzésekbe, és ennek érdekében fejleszteni kell a felnőttoktatás képzési kereteit, minőségi feltételeit. Középfokú felnőttképzésben is jelentősnek mondható (az előző évhez képest 11 ezres, az ezredfordulóhoz képest pedig csaknem 20 ezres) csökkenés állt be, így jelenleg 78 ezer a résztvevők száma. Az egyes képzési típusok arányai alapján a felnőttek között kedveltebbé váltak a gimnáziumi és a szakiskolai képzések. A népesség általános képzettségi szintjének emelkedésével a felnőttoktatásban az eddiginél is kisebb súllyal esik majd latba az általános iskolai oktatás. (Lásd a 7. ábrát.)

3. A népesség iskolai végzettség szerinti összetételének alakulása

A 15 éves és idősebb népesség iskolázottság szerinti összetétele az elmúlt évtizedekben nagymértékben átalakult. Az alacsonyabb képzettséggel rendelkező idősebb népesség helyét lassanként felváltja az oktatási expanzió hatásait átélő és ezáltal magasabb képzettségű fiatalabb generáció. Tehát az iskolai részvételi hányadok növekedése, valamint az iskolában eltöltött idő kitolódása következtében a felnőtt lakosság általános képzettségi szintje emelkedést mutat. A 8 általánosnál kevesebbet végző emberek száma fél millió környékére zsugorodott, a 15 éves és idősebb népességhez viszonyított arányuk pedig 10 százalék alá csökkent. Az eddigi folyamatok alapján adott prognózisok szerint a továbbiakban is ennek a tendenciának az érvényesülésére számíthatunk. Hasonlóképpen – bár közel sem ilyen mértékben – csökkent a 8 általánossal rendelkezők száma és aránya is. Ezzel szemben az érettségizettek és a felsőfokú végzettségűek száma és a népességen belüli hányada intenzív emelkedést mutat. Az iskolai végzettség alakulásának előreszámításai szerint 2021-re a 15 éves és idősebb népesség több mint fele érettségivel, és/vagy diplomával fog rendelkezni. Eszerint tovább folytatódik a magasabban kvalifikált népesség számának és arányának növekedése. (Lásd az 1. táblázatot.)

1. táblázat

A 15 éves és idősebb népesség iskolai végzettségének alakulása, 1990–2021

Iskolázottsági jellemzők	1990		2001		2011		2021	
	Ezer fő	Százalék	Ezer fő	Százalék	Ezer fő	Százalék	Ezer fő	Százalék
<i>A 15 éves és idősebb népesség száma</i>	8 245	100	8 503	100	8 527	100	8 350	100
8 általánosnál kevesebb	1 806	22	950	11	519	6	276	3
8 általános	2 938	35	2 875	34	2 428	28	1 870	23
középszint érettségi nélkül	1 234	15	1 581	19	1 703	20	1 691	20
középszint érettséggel	1 544	19	2 163	25	2 545	30	2 819	34
felsőszint	723	9	934	11	1 332	16	1 694	20

Forrás: A 2001. évi népszámlálás adatai, valamint a KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2009.

Az iskolai végzettség szintje az egyének egyik legmeghatározóbb szociodemográfiai jellemzője. A modern társadalmi rendszerekben a kedvezőbb gazdasági és társadalmi pozíció elérésében kiemelkedő jelentőséggel bír a megfelelő tudást biztosító iskolai végzettség megszerzése. Számos gazdasági, társadalmi és demográfiai indikátor mentén jellegzetes különbségek fedezhetők fel az egyes iskolázottsági szintek között (például termékenység, életkilátások (Klinger [2007]), mobilitás, munkaerőpiaci érvényesülés stb.). Tehát az iskolázatlan és képzetlen emberek a legtöbb esetben alapvető hátrányról indulnak, amely lemaradás a későbbiekben tovább kumulálódik. Az általános iskolai végzettséggel rendelkezők foglalkoztatottsága kiugróan gyenge – a 15–64 éves korosztályban még a 30 százalékot sem éri el, szemben az EU27 csaknem 50 százalékos mutatójával –, amely igen égető probléma az európai viszonylatban amúgy is rendkívül alacsony szintű magyar gazdasági aktivitást és foglalkoztatottságot tekintve.⁹ Az alacsonyabb iskolai végzettség pedig kisebb arányú munkaerő-piaci megjelenést és foglalkoztatottságot, továbbá jelentős bérhátrányt okoz.¹⁰

Az Európai Bizottság által kidolgozott gazdasági növekedést elősegítő ún. lisszaboni stratégia 70 százalékos összeurópai foglalkoztatottsági célkitűzésének elérésé-

⁹ Az Eurostat 2008-as adatai szerint Magyarországon a 15–64 éves korosztály 61,5 százaléka gazdaságilag aktív és 56,7 százaléka foglalkoztatott, míg ugyanezek az arányok az EU27-ben 70,9, illetve 65,9 százalék.

¹⁰ Természetesen nem az a cél, hogy mindenki felsőfokú képesítéssel rendelkezzen, hanem olyan iskolázottsági és képzési struktúra kialakítása, amely idomul a munkaerőpiachoz, növeli a foglalkoztathatóságot. A jelenlegi helyzetet jól példázta, hogy az OECD [2009] legfrissebb összesítése szerint Magyarország még mindig lényegesen elmarad a diplomások arányát tekintve. A 2007-es magyar adat szerint a 25–64 éves népesség körében felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 18 százalék volt, míg az OECD-átlag 27, az EU19-átlag 24 százalék. Ezzel szemben bizonyos képesítések esetén „túlképzettség” tapasztalható, vagyis sok diplomával, illetve érettséggel rendelkező – lehetőségek hiányában – olyan álláshelyeket tölt be, amelyhez nincs szükség ilyen szintű képesítésekre (például adminisztrátor, pénztáros).

hez elengedhetetlenül szükséges a foglalkoztathatóság tényezőinek fejlesztése, elősegítése. A Magyarországon meglévő munkaerő-piaci hátrány leküzdéséhez és mérsékléséhez nélkülözhetetlen az alapkészségek és a további kompetenciák fejlesztése, különös tekintettel az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőkre és az elmaradottabb régiókban élőkre.

4. Regionális különbségek

Témánk szempontjából szólni kell a demográfiai változások területi eltéréseiről. Az egyes régiók szintjén tapasztalható gazdasági lemaradás, számos egyéb tényező mellett, erőteljes kapcsolatot mutat az iskolázottság területi különbségeivel, amelynek egyenes következménye az alacsonyabb gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság. Ebből következően a területi különbségek mérséklésének az egyik lehetséges módja az iskolai végzettség területi dimenziókban mért javítása. A területi iskolázottsági előrebecslések szerint az oktatás expanziója a különböző kistérségekben élők végzettségi szintjét kisebb-nagyobb mértékben javítja, összességében pedig közelíti egymáshoz (*Hablicsek* [2007a]). A hátrányos helyzetű kistérségek felzárkóztatását célul tűző programoknak és az oktatáspolitikának sem szabad megfeleledkeznie arról, hogy a demográfiai változások még hazánkban sem azonos mértékben érintik az egyes régiókat. Itt nem ellentétes tendenciákról, hanem sokkal inkább adott időben eltérő intenzitásokról, az irányultságok időbeli elnyúlásáról van szó. Tehát a születések, a halálozások és ezáltal a népességszám és korösszetétel eltérő képet fest az ország régióiban.

Jelenleg a termékenység a Közép-Magyarország és az Észak-Alföld régiókban a legnagyobb (10,5 illetve 10,3 ezrelék), míg az ezer lakosra jutó halálozások száma az Észak-Magyarország és Dél-Alföld régiókban a legkedvezőtlenebb (14,0, illetve 13,8 ezrelék). Így az egyes korcsoportokhoz tartozó népesség régiók szerinti megoszlása is eltérő. Az előrejelzések szerint csak a Közép-Magyarország régióban várható népességtöbblet, melyben nagy szerepet játszik a belső és külső migráció is. Összességében azonban valamennyi régió jelentős öregedésen esik át a következő évtizedekben. A gyermeknépesség legnagyobb számban is a Közép-Magyarország régióban jelenik meg, amely a későbbiekben még tovább növekszik, míg az összes többi régióban csökkenés prognosztizálható. Jelenleg a gyermeknépesség arányát tekintve viszont éppen a Közép-Magyarország régióban a legkisebb a mutató, ugyanakkor Észak-Alföld és Észak-Magyarország régiókban a legmagasabb. Ez az arány azonban a 2020-as évekre valamennyi régióban 14–15 százalék környékére esik vissza. Ezekből is jól látható, hogy mekkora szükség van a központi irányítás és a helyi, re-

gionális politika még szorosabb együttműködésére az oktatási rendszer jövőbeni strukturálásában. (Lásd a 2. táblázatot.)

2. táblázat

A népesség száma régióként Magyarországon, 2001–2021

Régiók	0–14			15–64			65–X		
	éves (ezer fő)								
	2001	2011	2021	2001	2011	2021	2001	2011	2021
Dél-Alföld	230	187	184	932	900	808	219	233	276
Dél-Dunántúl	165	134	126	681	649	572	151	160	191
Észak-Alföld	297	244	229	1 050	1 031	942	217	228	276
Észak-Magyarország	233	189	174	872	824	736	197	208	239
Közép-Dunántúl	191	157	155	775	765	697	155	177	219
Közép-Magyarország	416	424	468	1 961	1 988	1 943	454	505	616
Nyugat-Dunántúl	160	136	137	692	690	629	152	166	206
<i>Összesen</i>	<i>1 692</i>	<i>1 471</i>	<i>1 473</i>	<i>6 963</i>	<i>6 847</i>	<i>6 327</i>	<i>1 545</i>	<i>1 677</i>	<i>2 023</i>

Forrás: A 2001. évi népszámlálás adatai, KSH NKI Előreszámítási adatbázis, 2009.

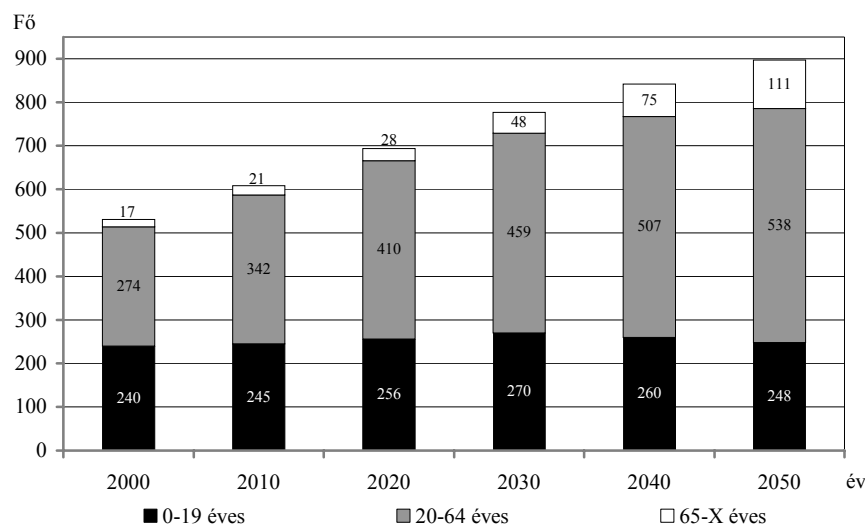
5. A roma népesség demográfiai jellemzői¹¹

Az oktatáspolitikára is megkerülhetetlen és az egyik leglényegesebb kérdés a roma népesség jövőbeni demográfiai folyamatainak alakulása. A cigányság túlnyomó hányada jelenleg egyértelműen hátrányos helyzetben van munkaerő-piaci, szociális és iskolázottsági szempontból egyaránt. Ezek a gazdasági-társadalmi metszetek összefüggnek, erősítve egymás hatásait. Ebből következik, hogy a cigány népesség iskolázottsági szintjének általános emelésével javulás érhető el a romák társadalmi helyzetében. Vagyis oktatási részvételük növelése az iskolarendszerű képzés magasabb szintjein, a sikeres életpályához szükséges minél magasabb iskolai végzettség megszerzési esélyének megteremtése ösztönözheti az integrációjukat is segítheti. Tehát a halmozott hátrányok leküzdésében, az egyre jobban leszakadó roma rétegek felemelésében az oktatási rendszerre és az oktatáspolitikai irányításra döntő szerep hárul.

¹¹ *Hablicsek* [2000], [2007b] alapján. Ezekben a művekben leírás található a roma népesség vizsgálatának módszertanáról és annak nehézségeiről is.

A cigányság, demográfiai jellemzőit tekintve is lényegesen eltér az országos tendenciáktól. Ez annak köszönhető, hogy a nem roma népesség a demográfiai fejlődés más szakaszában jár, mint a roma népesség, amely a jövőt tekintve, igaz jelentős fáziskéséssel, ugyanarra a „demográfiai ösvényre” lép majd. A cigány népesség termékenysége jelenleg igen magas, aminek hatására létszámuk erőteljesen emelkedik. A teljes roma népesség száma jelenleg körülbelül 600 ezer főre tehető, ami 2021-re közel 700 ezerre, 2050-re pedig 900 ezerre nőhet. Ezzel szemben a magyarországi népességszám fokozatosan csökken, így a roma résznépesség össznépességen belüli aránya évtizedenként egy százalékponttal növekedhet. A közeljövőben valamennyi korcsoportban emelkedik a roma népesség száma és a megfelelő korú népességhez viszonyított aránya. A potenciálisan iskolarendszerű képzést igénybe vevő fiatal korcsoporton (0–19 éves) belül a roma fiatalok aránya a következő 40 év alatt 11 százalékról 16 százalékra nőhet, annak ellenére, hogy 2030-tól a fiatal cigány népesség abszolút száma előre láthatólag csökken. Növekszik a munkaképes korúak aránya is, amely csoport alapvető képzettségi felzárkóztatása a felnőttoktatás kiemelt feladata. Ezekre a változásokra az oktatási rendszernek, megfelelő szegregációellenes és esélyegyenlőségi oktatáspolitikával fel kell készülnie.

8. ábra. A roma népesség alakulása korcsoportonként, 2000–2050

Forrás: *Hablicsek* [2000] 268. old. Alapváltozat.¹²

¹² A roma népesség előreszámításainak ún. alapváltozata szerinti hipotézise közepes termékenységgel (mely szerint a roma termékenység gyermekszáma a jelenlegi 2,4–2,6 körüli szintről 2020 után csökkenhet jelentősebben, és közelítheti meg az országos átlagot) és közepes születéskor várható élettartammal (mely szerint 2050-re a roma férfiak várható élettartama 72 évre, a roma nők pedig 80 évre emelkedne) számol.

Az össznépelességen belüli részarány-növekedéssel szemben a roma népességen belül viszont éppen a fiatal korosztály súlya csökken a következő évtizedekben. Az ezredfordulón a cigány fiatalok aránya még 45 százalékos volt, ami 2020-ra 36 százalékra, 2050-re pedig már 30 százalék alatti lehet. Ezzel párhuzamosan a 20–64 éves korosztály aránya kezdetben erősen emelkedik, majd stagnál. A legnagyobb mértékben az idős korosztály létszáma és aránya emelkedik, amely növekedés 2030 után gyorsul fel. Ennek következtében a roma népességen belül a 65 éven felüliek 2000-re számolt 3 százalékos részaránya 2050-re 12 százalék fölé növekedhet. Tehát a hipotézisek alapján a magyarországi roma népességet dinamikus lineáris növekedés, ugyanakkor egy fokozatos öregedés is jellemezni fogja a következő évtizedekben. (Lásd a 8. ábrát.)

A roma népesség *iskolázottsági mutatóit* vizsgálva vitathatatlan az össznépelességhez viszonyított képzettségi lemaradásuk. Magas a 15 éves és idősebb roma népességen belül a legfeljebb 8 általánost végzettek aránya, a középszintű végzettségük is inkább a szakiskolákban (volt szakmunkásképzőkben) szereznek bizonyítványt. Tehát a 8 általánost végző és továbbtanuló roma fiatalok túlnyomó többségben a szakiskolákban folytatják a tanulmányaikat (*Kertesi–Kézdi [2009]*). Ezért az érettségizettek és a diplomások aránya elenyészőnek mondható, vagyis az elmúlt években alacsony volt a részvételük az érettségit adó és a felsőfokú oktatásban. Ily módon a munkaerő-piaci helyzetük bizonytalan, foglalkoztatottságuk szintje alacsony (*Kertesi [2005], [2009]*).

3. táblázat

A 15 éves és idősebb roma népesség iskolai végzettségének alakulása, 1990–2021

Iskolázottsági jellemzők	1990		2001		2021	
	Fő	Százalék	Fő	Százalék	Fő	Százalék
<i>15 éves és idősebb népesség száma</i>	284 600	100,0	361 690	100,0	549 130	100,0
8 általánosnál kevesebb	133 450	46,9	123 740	34,2	104 930	19,1
8 általános	124 290	43,7	184 590	51,0	301 390	54,9
középfok érettségi nélkül	22 700	8,0	42 590	11,8	88 670	16,1
középfok érettségivel	3 490	1,2	9 110	2,5	40 050	7,5
felsőfok	670	0,2	1 660	0,5	13 090	2,4

Forrás: *Hablicsek [2007b]*. Alapváltozat.¹³

¹³ A roma népesség iskolázottsági előrebecslésének alapváltozata (mely szerint az átlagos gyermekszám országos szintje 2020-ra 2,6-ra változik) és az iskolázottsági alaphipotézis (mely szerint: 1. a 20–24 éves korosztályban a legalább középfokú végzettségük aránya 2001. évi 4,4 százalékról 2020-ra 20 százalékra emelkedik, 2. a 25–29 évesek között a szakmunkás végzettséggel rendelkezők aránya ugyanezt az időszakot tekintve 18,2 százalékról 30 százalékra változik, 3. az elkövetkező periódusban az érettségizettek 52,5 százaléka fog diplomát szerezni, 4. a legalább szakmunkás végzettségük súlyarányának növekedése arányosan csökkenti a 8 általánost és a 8 osztálynál kevesebbet végzők csoportját) párosításával számol.

A hipotézisek szerint a cigány népesség iskolázottsági mutatóiban javulás várható. 2021-re folyamatosan csökkenhet a 8 általánosnál kevesebbet végzők száma és aránya, amivel párhuzamosan – a 2001-es évet alapul véve – csaknem megduplázódhat az alapképzést szerzők és több mint kétszeresére emelkedhet a szakiskolai végzettséget szerzők száma. Ez mindenképpen üdvözítő oktatáspolitikai eredmény lenne, de hogy ténylegesen pozitív változásról beszélhessünk, ahhoz az oktatási rendszernek biztosítania kell az alapkészségek (írás, olvasás, számolás, szövegértés) tényleges elsajátítását, illetve a piacképes szakmai tudás megszerzését. A további feltételezések szerint az érettségizettek száma több mint négyszeresére, a diplomásoké pedig nyolcszorosára növekedhet, aminek következményeként a 15 éves és idősebb roma népességben az együttes arányuk 2–3 százalékról 10 százalékra változna. (Lásd a 3. táblázatot.)

Az oktatási rendszer egyértelmű feladata a növekvő számú fiatal roma népesség befogadása és hatékony iskoláztatása. Az oktatási szegregáció mérséklése, az oktatási esélyegyenlőség megteremtése kétségtelenül a szakmapolitikai döntéshozók felelőssége. Nem szabad elfelejteni azonban azt sem, hogy a roma népesség felől is hajlandóságnak kell mutatkoznia az egyre magasabb képzettség megszerzésére. Ehhez megfelelő támogatást és feltételeket kell teremteni, valamint tájékoztatni kell őket a tanulási lehetőségekről és a magas szintű tanulás szükségességéről.

6. Az oktatás infrastrukturális, személyi és pénzügyi feltételei

Az előzőkben bemutattuk, hogy az iskolás korú népesség számának csökkenése, valamint az iskolarendszerbe bekapcsolódó tanköteles koron túli korosztályok szinte folyamatos növekedése miatt emelkedtek és előreláthatóan – hathatós oktatáspolitikai intézkedéseket feltételezve – a jövőben is emelkedni fognak az egyes korévekhez tartozó oktatási részvételi arányok.¹⁴ Mindezekből következően a társadalom egészének iskolázottsági szintje is egyre nőtt, ami az iskolázási „boom” hatására tovább fog javulni. De látni kell, hogy a részvételi hányadok növekedése és az ebből adódó magasabb képzettségi színvonal nem jelenti a diáklétszám növekedését, ráadásul az idősebb korosztályok csökkenő részvételi hajlandóságának jelei is mutatkoznak. Az iskolarendszerű képzésbe kapcsolódók létszámának eddigi – és a jövőbeni némileg stagnáló periódus után is várható – jelentős csökkenése nagyban befolyásolja az oktatási rendszer intézményi, személyi és pénzügyi viszonyait, feltételeit.

¹⁴ Ennek megvalósulásához elsősorban az idősebb korosztályok és a roma népesség körében van potenciális „merítési” bázis esély.

Az oktatási egységes nemzetközi osztályozási rendszerének (ISCED) felosztása némileg eltér a hagyományos és korábban megszokott magyar oktatási struktúra tagolásától. Az alapfokú oktatás a magyar általános iskola alsó tagozatának (ISCED1), az alsó középfokú oktatás pedig a felső tagozatának felel meg (ISCED2). Vagyis Magyarország egybevonat alapfokú és alsó középfokú oktatást tart fenn, amit figyelembe kell venni a nemzetközi összehasonlítások során. A felső középszintű oktatás-hoz pedig az eddigi középszintű képzések – szakiskola, szakközépiskola, gimnázium – tartoznak (ISCED3). Erre épülnek rá a különböző technikai, de nem felsőoktatási szintű képzések (ISCED4). Ezt követi a felsőfokú szakképzés, illetve a főiskolai/egyetemi szintű képzések, az alap-, a mester-, és az osztatlan felsőfokú képzések (ISCED5), valamint a doktori képzések (ISCED6).

A KSH adatai szerint jelenleg az óvodai nevelésben egy gyermekcsoportra 23 gyermek jut, tehát egy fővel több mint az ezredfordulón. Az óvodai férőhelyek kihasználtsága 92 százalékos. Az egy általános iskolai osztályban tanulók száma 20 fő, amely az elmúlt években nem változott. A szakiskolákban ugyanez a viszonyszám a 2001/2002-es tanévben mért 25-ről 22-re, a szakközépiskolákban 27-ről 26-ra, a gimnáziumokban pedig 28-ról 29-re változott. Nemzetközi összehasonlításban Magyarország az OECD-országok átlagos osztálylétszámait tekintve a középső harmadba esik (OECD [2009]).

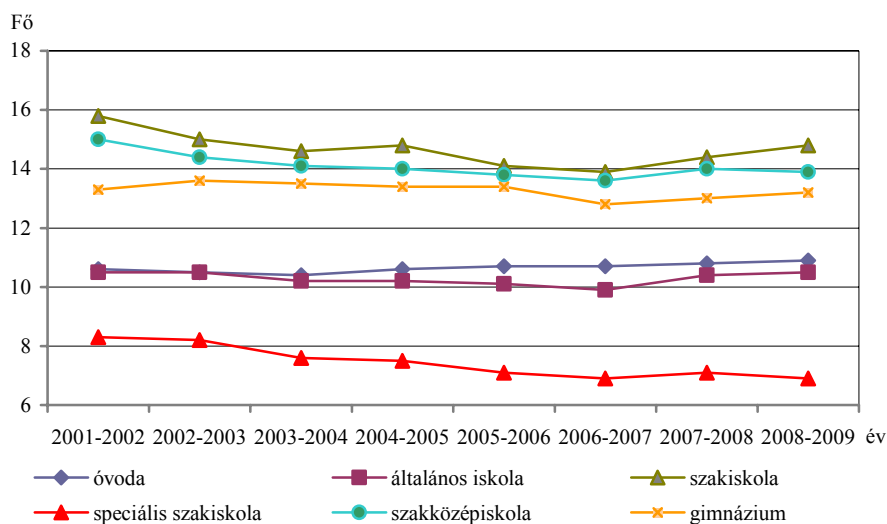
Az intézményrendszer felől közelítve megállapítható, hogy ma Magyarországon 6 923 közoktatási intézmény található, ebből 2 562 óvoda, 2 375 általános iskola, 591 szakiskola, 704 szakközépiskola, valamint 621 gimnázium. A feladatellátási helyek¹⁵ száma együttesen 10 199, amelyből 4 355 óvodai, 3 363 általános iskolai, 736 szakiskolai, 908 szakközépiskolai és 837 gimnáziumi feladatellátási hely. A 2001/2002-es tanévhez viszonyítva jelentős csökkenés az *óvodák* és az *általános iskolák* számában állt be, ezek száma közel héttizedére esett vissza. Ennél kisebb mértékben csökkent az óvodai és általános iskolai feladatellátási helyek száma. A *középszintű közoktatási intézmények* száma az utóbbi években ingadozott, a feladatellátási helyek száma viszont némiképp emelkedett, ami az intézményeknek a csökkenő diákbázis miatti horizontális és vertikális terjeszkedését mutatja. A *felsőoktatási intézmények* száma 70, ebből 30 állami (18 egyetem és 12 főiskola). A karok száma 172, ebből állami fenntartású intézményben összesen 127 kar működik. A demográfiai folyamatok tükrében a minőségi oktatás fejlesztése érdekében át kell gondolni, hogy szükség van-e ennyi akkreditált felsőfokú intézményre¹⁶, amelyek sok esetben a mennyiségi elvek mentén toborozzák a hallgatókat. Ez a „felhígulási” folyamat óhatatlanul a minőség rovására megy, amely a munkaerőpiacon egyre értéktelenebb tudást és diplomát eredményez.

¹⁵ Az intézmény igazgatási szervezetén belül a székhelyen vagy más telephelyen működő intézményegység, valamint a székhelyen, illetve az azonos telephelyen, de eltérő közoktatási feladatot ellátó intézményegység.

¹⁶ Ha megnézzük a tudás és a versenyképességi potenciáljában kiemelkedő Finnországot, ott mindössze 20 felsőfokú intézmény található, amit a náluk jelenleg zajló egyetemi reform szerint tíz intézménybe vonnának össze.

Az egy pedagógusra jutó tanulólétszámot vizsgálva elgondolkodtató kép tárul elénk. Az OECD 2007-es adatai szerint a magyar diák/tanár arány óvodában 10,8, alapfokon és alsó középfokon egyaránt 10,2, felső középfokon 12,1. Ezzel szemben az OECD-országok átlaga sorrendben 14,9; 16; 13,2 illetve 12,5, az EU19-átlag pedig 13,9; 14,4; 11,5, illetve 11,4 (OECD [2009]). Tehát Magyarország ezen a téren – elsősorban az alacsonyabb képzési szintek tekintetében – az elsők között szerepel, az európai országokhoz viszonyítva rendre alacsonyabb értékekkel. Az egy pedagógusra jutó tanulók számának alakulását nyomon követve jól kirajzolódik, hogy a pedagógusok száma nem követte a népesedési trendeket. Az egyes oktatási szintenkénti mutatószámokban csak az utóbbi években tapasztalható némi növekedés. (Lásd a 9. ábrát.)

9. ábra. Az egy pedagógusra jutó tanulók száma Magyarországon 2001/2002 és 2008/2009 között

Forrás: OKM [2009].

A demográfiai folyamatok ismeretében elengedhetetlen a tanárlétszám csökkentése. Ezzel párhuzamosan törekedni kell a nevelők, tanárok minőségi kiválasztására, hiszen a pedagógusi színvonal sem éri el a megfelelő szintet. Ez egyrészt a tanárképzésre jelentkezők számának drasztikus csökkenése miatt következhetett be, akik közül szinte már mindenki felvételt nyer valamilyen pedagógusi pályára.¹⁷ Másrészt rendkívül nagy a pályaelhagyás és a kontraszelekció, amelynek fontos előidézője a pedagógusok alacsony bérezése (Polónyi–Timár [2006b]). Ennek következtében a

¹⁷ Megjegyzendő, hogy az 1990-es évek elején még csak minden harmadik jelentkezőt vettek fel.

jobb képességűek a tanárinál magasabb jövedelmet biztosító állásokra váltanak. A nagyobb anyagi elismerés mellett, véleményem szerint, ugyanilyen fontos a pedagógus szakma presztízsének, társadalmi elismertségének növelése. Az iskolai szegregáció a pedagógus társadalomban is érvényesül, vagyis egyre nagyobb a minőségi szakadék az „elitiskolákban”, illetve a „lecsúszó”¹⁸ iskolákban tanítók között. A jobb képességekkel és körülményekkel rendelkezők nem szívesen mennek a térbeli és társadalmi szegregáció veszélyét is magában hordozó hátrányos helyzetű kistérségek, települések, illetve településrészek oktatási intézményeibe. Így nem kerülnek kapcsolatba HHH-s (halmozottan hátrányos helyzetű), illetve sajátos nevelést igénylő gyermekekkel, pedig éppen közöttük lenne rájuk a legnagyobb szükség.

A költségvetés oktatási kiadásainak alakulása többféle dimenzió mentén elemezhető. Jól látható az oktatás jelentősége az oktatási célú kiadásoknak az összes állami kiadásokon belüli arányából. Ez Magyarországon az 1990-es 9,6 százalékos szintről egy kezdeti csökkenő tendencia után, 2003-ban érte el a tetőpontját (12,3%), majd ezt követően, 2007-re 9,5 százalékra apadt. Igen gyakran az oktatásra fordított kiadásoknak a GDP százalékában mért nagyságát elemzik, hiszen ez figyelembe veszi az adott ország gazdasági lehetőségeit is. Ez a mutató magyar viszonylatban 1990-ben 5,7 százalék, az ezredfordulón 5 százalék volt, míg a 2008-as előzetes adat 4,8 százalékos szintet jelez.

Nemzetközi összehasonlítást véve alapul 2006-ban az oktatási kiadásoknak az összes államháztartási kiadásokon belüli aránya Magyarországon 10,4 százalék, az OECD-átlag 13,3 százalék, az EU19-átlag pedig 12,2 százalék volt. A GDP százalékában értelmezett mutató pedig Magyarország esetében 5,4 százalék, az OECD-átlag 5,3 százalék, míg az EU19-átlag 5,4 százalék volt. Az összehasonlítást tovább finomítja az egy tanulóra jutó oktatási költségeknek az egy főre jutó GDP arányában való vizsgálata. Ezzel kiszűrhetők az egyes országok összevetésekor az iskoláskorú népesség eltérő számából adódó különbségek. Magyarországot tekintve 2006-ban ez az arányszám az OECD-átlagnál némileg alacsonyabb és egy kicsit meghaladja az EU19 átlagát. Ha külön nézzük az egyes oktatási szinteket, akkor megállapítható, hogy az egy főre jutó óvodai és általános iskolai ráfordítások az egy főre jutó GDP százalékában jóval meghaladják az OECD-országok és az EU19 országainak az átlagát. Ráadásul ezen mutató mentén az ezredfordulót követően – az OECD-átlag szerény emelkedése mellett – számottevő növekedés következett be hazánkban. Viszont a középszintű oktatás fajlagos ráfordításai észrevehetően elmaradnak a nemzetközi átlagoktól, mely lemaradás – a rendelkezésre álló 2006-os évi adatokat tekintve –, az arányszám csökkenéséből adódóan még nőtt is a 2000-es évhez képest. Magyaror-

¹⁸ Azokat az iskolákat tekintem „lecsúszó” iskoláknak, amelyek infrastrukturális és pénzügyi szempontból, valamint a minőségi jellemzők mentén (például továbbtanulási arányok, hallgatóiteljesítmény-mutatók, tanulók szociodemográfiai háttere, pedagógiai munka hatékonysága, intézményi kapcsolatrendszer stb.) egyre kedvezőtlenebb helyzetbe sodródnak.

szágon 2000 és 2006 között a legnagyobb arányú változás a kutatás-fejlesztési tevékenységeket is magában foglaló felsőfokú oktatási ráfordításokban történt, amely majd 20 százalékponttal csökkent, így az OECD-átlag és az EU19-átlag alá esett.

4. táblázat

Az egy főre jutó kiadások az egy főre jutó GDP arányában az egyes oktatási szintek szerint az OECD, az EU19 országokban, valamint Magyarországon, 2000–2006

Oktatási szintek	Magyarország		OECD-átlag		EU-19 átlag	
	2000.	2006.	2000.	2006.	2000.	2006.
	évben (százalék)					
Óvoda	21	25	17	18	n.a	18
Alapszint*	18	26	19	20	n.a	19
Alsó középszint**	17	23	23	23	n.a	22
Felső középszint***	23	21	26	26	n.a	26
Felsőszint****	58	35	42	40	n.a	38
Együtt	24	25	25	26	n.a	24

* Általános iskola alsó tagozat.

** Általános iskola felső tagozat.

*** Középszintű oktatás.

**** Kutatás-fejlesztési tevékenységekkel együtt.

Forrás: OECD, *Education at a Glance 2003, 2009.*

A szakértők nagy része egyetért abban, hogy a magyar oktatási rendszer pazarlóan működik. Az oktatási reform keretein belül már elkezdődtek olyan intézkedések, amelyek hatékonyabb erőforrás-felhasználást és minőségi változást eredményezhetnek. Ilyen a közoktatási teljesítménymutató alapján történő finanszírozás, amely egy összetett indikátor és az oktatásszervezés költségigényét meghatározó paramétereket tartalmazza (például csoport, illetve osztály átlaglétszám, foglalkoztatási időkeret, a pedagógusok kötelező heti óraszám). Egyes számítások szerint a hazai közoktatás rendszerében az elkövetkező öt évben körülbelül 50 milliárd forintnyi megtakarítással számolhatunk. Ezek a megtakarítási lehetőségek elsősorban a demográfiai okok miatt csökkenő diáklétszámból, az egy tanárra jutó tanulók arányának az európai átlagokhoz történő közelítése következtében csökkentendő pedagógusi létszámokból, valamint az újonnan bevezetett közoktatási finanszírozásból adódnának (Lannert [2009]). A felsőoktatásban a csökkenő hallgatói bázis és a már most jelentkező túlkínálat, a felsőoktatási beiskolázási arányok újragondolását követeli meg. Az államilag finanszírozott helyek csökkentésével több tízmilliárdos költségvetési megtakarítás lenne elérhető.

Az EU Gazdaságpolitikai Bizottságának előrejelzése szerint a GDP százalékában mért, kizárólag a demográfiai összetétel változásából adódó, életkorral összefüggő magyar oktatási kiadások 2004. évi 4,5 százalékhoz képest kismértékben – 2030-ig 1 százalékponttal, illetve 2050-ig 0,7 százalékponttal – csökkenhetnek majd (EPC [2006]). Ez a csökkenés azonban nem feltétlenül fog bekövetkezni, hiszen az Európai Unió oktatáspolitikai célkitűzései, az élethosszig tartó tanulás modellje és az oktatás minőségének hathatós javítása új források bevonását követeli meg. Álláspontom szerint téves az a gondolat, hogy a magyar oktatási rendszerben a demográfiai és gazdaságracionalizálási folyamatok következtében fellelhető megtakarítási forrásokat kivonjuk az oktatásból. Inkább célszerű lenne ezen lehetséges összegek főbb stratégiai célok mentén történő átcsoportosítása (például élethosszig tartó tanulás folyamata, pedagógusi fizetések emelése), hiszen a magyar társadalom és gazdaság fejlődése és versenyképessége szempontjából elengedhetetlen a humán erőforrásba való befektetés.

A magyar oktatási rendszer változatlanul hatékonysági és egyben eredményességi problémákkal küzd. Ezt jól mutatja, hogy az európai viszonylatban igen alacsony diák/tanár arány ellenére sem javultak szignifikánsan a PISA-vizsgálatok készségfelmérésének teljesítményei. Ugyanakkor a PISA-eredmények azt is megmutatták, hogy az oktatási ráfordítások és a képzési outputok közötti kapcsolat nemzetközi viszonylatban igencsak mérsékelt. Ez nem jelent egyebet, minthogy a pénzügyi szabályozás mellett más feltételek egyidejű teljesülése is szükséges a magas színvonalú képzésekhez.

7. Az oktatási rendszerrel kapcsolatos jövőbeni elvárások

A kora gyermekkori nevelés és oktatás fejlesztésére egyértelműen nagyobb hangsúlyt kell fektetni a továbbiakban, hiszen a gyermekekbe történő befektetés alapozza meg a jövő társadalmát. A minőségi bölcsődei, óvodai nevelés segíti a gyermekek későbbi fejlődését, valamint a hátrányos helyzet enyhítésében is szerepet játszik. Ennek egyik lépése az óvodai ellátás megkezdése hároméves kortól. A Szociális és Munkaügyi Minisztérium tájékoztatása szerint a bölcsődés korú (6 hónapostól 3 és fél éves korig) gyermekek 10 százaléka részesül bölcsődei ellátásban, az óvodáztatási arány nem éri el a 90 százalékot. Ezek tekintetében az európai uniós iránycél 2010-ig 30, illetve 100 százalék. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi bölcsődei férőhelyek számát meg kellene háromszorozni, de első lépésben minimum 10–15 ezerrel kéne bővíteni. A kora gyermekkori nevelés fejlesztése a női foglalkoztatottság elősegítésében és növelésében is szerepet játszhat. A családtámogatási rendszer átalakításá-

val¹⁹ még nagyobb kereslet várható a napközbeni gyermekellátás iránt. Ehhez azonban nélkülözhetetlen a bölcsődei hálózat fejlesztése, amely a jövő egyik legnagyobb megoldásra váró feladata. A fejlesztéseknél figyelembe kell venni, hogy mind a bölcsődei, mind az óvodai hálózathoz való hozzáférés egyenetlenül oszlik meg az ország régióiban. A KSH adatai alapján számolt bölcsődei férőhelyhiány²⁰, illetve az óvodai férőhelyek 92 százalékos kihasználtsága ellenére jelentkező óvodai férőhelyhiány nem a kistépüléseken okozza a legnagyobb gondot, hanem Budapest és a nagyobb városok agglomerációjában.

Az iskolákban megszerzett képzettségek sok esetben nem esnek egybe a gazdasági és a társadalmi szereplők igényeivel, amely fontos kihívása a jelenlegi magyar oktatási rendszernek. Az alapképzettségek és kulcskompetenciák megszerzése nélkülözhetetlen a fenntartható fejlődés alapjául szolgáló humán erőforrás optimalizálásához. Ez minőségi alapképzés nélkül elképzelhetetlen. A közép- és felsőfokú oktatási szinteken a gazdasági szereplők szerepvállalása mellett olyan képzési struktúrát érdemes kialakítani, amely teljes mértékben megfelel a munkaerőpiac és a tudásalapú társadalom által támasztott követelményeknek. Tehát olyan képzéseket kell preferálni és finanszírozni, amelyekre van piaci kereslet. Ennek feltárásához aktív és folyamatos együttműködés ajánlott az oktatáspolitikai és piaci szereplők között. Az állami feladatellátáshoz szükséges munkaerők képzése esetén is elengedhetetlen a demográfiai és társadalmi változásokhoz, igényekhez való alkalmazkodás. Többek között több orvosra, egészségügyi és szociális dolgozóra lesz szükség, míg kevesebb pedagógusra. Ezért is meghatározó a jelenleg tipikussá vált egészségügyi hiányszakmák (például orvos, ápoló) felszámolása, valamint a brain-drain (agyelszívás) jelenségének mérséklése. A pedagógusok képzésénél némi szemléletváltás indokolt, amely nyomán nagy hangsúlyt kell fektetni az újfajta tanítási módszerek megismertetésére, a szakmai tudás mellett olyan kulcskompetenciák javítására, mint az informatikai jártasság, a nyelvtudás, az alapvető demokráciaelméleti, a gazdasági, társadalmi és állampolgári ismeretek, kommunikációs készség, innovatív szemlélet, kreativitás, alkalmazkodókészség, összefüggésekben való gondolkodás, valamint a gyakorlati oktatásra. Utóbbit tekintve a jelenlegi 0,5 éves plusz gyakorlat helyett – az alapvető európai tendenciákhoz is igazodva – érdemesebb volna ún. bevezető szakaszt létrehozni. Ekkor a végzett hallgató kvázi gyakorló tanárként funkcionálhatna a tapasztaltabb tanárkollégák mentorálása mellett. Ez lehetővé tenné, hogy az egységes képzésben²¹

¹⁹ A 2010. április 30-a után született gyermekek esetében a gyed-jogosultsághoz szükséges munkaviszony ideje fél évről egy évre emelkedik, a gyes időtartama pedig háromról két évre csökken.

²⁰ 2008-ban a bölcsődék férőhely-kihasználtsága 130 százalékos volt (KSH [2008]).

²¹ A bolognai folyamat részeként kialakított egységes tanárképzés megítélése jelenleg is vita tárgya. Sokak véleménye szerint az egységes tanárszak túlzottan a szakmai szempontok és a diszciplinaritás rovására megy. Egyik ellenérv, hogy rendkívül nagy különbségek vannak az egyes tantárgyak oktatása között (például matematika- vagy zenetanár), továbbá más felkészültséget igényel az általános iskolai, mint a középiskolai oktatás, vagy például a szakos osztályok tanítása stb.

képzett pedagógus célirányosan fejleszthesse szaktudományos, illetve pedagógiai felkészültségét. Ugyanilyen fontos a tanári pálya vonzóvá tétele, valamint a pedagógus pálya életút modelljének kidolgozása. Tehát erőteljesen javasolt a pedagógusok mennyiségi és minőségi képzési kritériumainak, valamint bérezési rendszerének további átgondolása.

Az elkövetkezőkben hangsúlyozottan figyelni kell arra, hogy a demográfiai folyamatokhoz és a változó gazdasági-társadalmi környezethez rugalmasan alkalmazkodó, de egyúttal racionális költség és erőforrás-kalkuláció valósuljon meg. Ennek érdekében a túlaprózódott irányítási mechanizmusok egyszerűsítésére, a megengedő oktatásfinanszírozás szigorítására, a létszámigények és támogatások racionalizálására, a minőség és teljesítményközpontú kritériumok széles körű bevezetésére, valamint az élethosszig tartó tanulási folyamat és a felnőttképzés nagyobb támogatására lenne szükség. Ezek megvalósítása elsősorban a jövőbeni tendenciák ésszerű figyelembevételén alapul, továbbá a központi és helyi/regionális oktatáspolitikai irányítók és szereplők szakmai egyeztetésein is múlik.²²

A fokozatosan idősödő magyar társadalomban is különös jelentőséggel bír az egész életen át tartó tanulás koncepciója, amely mentén fejleszthetők és megőrizhetők a szellemi erőforrások. Az élethosszig tartó tanulás célkitűzése három fő irányvonal mentén jelenik meg: 1. a gazdasági versenyképesség fokozása, 2. az egyéni életutak sikeresebbé tétele, 3. a társadalmi kohézió, a társadalmi integráció, a társadalmi szolidaritás, valamint az esélyegyenlőség²³ erősítése. Ennek keretein belül olyan alkalmazható tudás megszerzését kell biztosítani, ami hatékony segítségül szolgál az egyre gyorsabban változó gazdasági-társadalmi elvárások rugalmas teljesítéséhez (alapkészségek, kulcskompetenciák). Továbbá lényeges olyan ismeretek elsajátítása is, amelyek a közösségekben, a társadalomban való együttélést szolgálják, illetve könnyítik meg, vagyis amelyek erősítik a társadalmi együttélés kompetenciáit.²⁴ A mentalitásbeli változás mindenek előtt az oktatás és nevelés útján valósítható meg. Tehát ez az új oktatási személet képes biztosítani azt a tudásháttérrel, amely tartósan megalapozhatja a fenntartható növekedést.

*

Dolgozatomban a teljesség igénye nélkül olyan szempontokat kívántam felmutatni, amelyekre az oktatási rendszer irányítóinak és az oktatási kérdésekkel foglalkozó szakembereknek feltétlenül figyelniük kell a jövőbeni stratégiai döntések meghozatalánál. Ezek mindegyike külön-külön is sokkal mélyebb és átfogóbb elemzést igényel.

²² Minden esetben számolni kell a demográfiai változások regionális különbségeivel is.

²³ A demográfiai indokok mellett az egyenlő esélyek megteremtése szempontjából is rendkívül fontos a roma népesség határozott bevonása az oktatási rendszer különböző szintjeire.

²⁴ Ebből a szempontból Magyarország feltétlenül rendelkezik fejlődési kapacitással (Széll [2009]).

nyelne, amelyre jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt nem térhettem ki. Mivel az oktatási rendszer működése igen összetett, ezért az oktatással összefüggő kérdések megválaszolása, a megoldási módok felkutatása és megvalósítása hosszú és átgondolt folyamat eredményeként születhet csak meg. A különböző szakmai, gazdaság- és társadalompolitikai, valamint nevelési elgondolások folyamatos ütköztetése és egyeztetése által olyan jövő kialakítása valósulhat meg, amely hozzájárulhat az egyéni és osztársadalmi életminőség fejlődéséhez. Ehhez azonban már most el kell kezdeni a feltáró, elemző és egyben értelmező munkát, vagyis fel kell térképezni a lehetséges tendenciákat, amely által időben el lehet kezdeni az alkalmazkodást, sőt alakítani is lehet a jövőt. Hiszen az bátran kijelenthető, hogy a versenyképes, az egyéni és osztársadalmi szintű gazdasági prosperitást és fejlődést szolgáló tudástőke megszerzése az elkövetkező évtizedekben is kulcsfontosságú marad.

Irodalom

- ANDORKA R. [2006]: *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó. Budapest.
- DÁNYI D. [1997]: *Magyarország népessége*. In: *Kollega Tarsoly I.* (szerk.): *Magyarország a XX. században*. II. kötet. Babits Kiadó. Szekszárd.
- EB (EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BIZOTTSÁGA) [2005]: *A demográfiai változások kihívása, a nemzedékek közötti szolidaritás új formái – Zöld könyv*. COM(2005) 94 végleges. Brüsszel. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0094:FIN:HU:PDF> (Elérés dátuma: 2009. május.)
- EB (EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BIZOTTSÁGA) [2006]: *A Bizottság közleménye – Európa demográfiai jövője: kovácsoljunk lehetőséget a kihívásból!* COM(2006) 571 végleges. Brüsszel. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0571:FIN:HU:PDF> (Elérés dátuma: 2009. május.)
- EB (EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BIZOTTSÁGA) [2009]: *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának az Unióban az idősödő népesség hatásának kezeléséről (2009-es jelentés az idősödésről)*. COM(2009) 180 végleges. Brüsszel. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0180:FIN:HU:PDF> (Elérés dátuma: 2009. május.)
- EC (EUROPEAN COMMUNITIES) [2007]: *Europe's Demographic Future: Facts and Figures on Challenges and Opportunities*. http://www.mature-project.eu/materials/demo_report_2007_en.pdf (Elérés dátuma: 2010. február.)
- EPC (ECONOMIC POLICY COMMITTEE) [2006]: *Impact of Ageing Populations on Public Spending on Pensions, Health and Long-Term Care, Education and Unemployment Benefits for the Elderly. Summary Report*. ECFIN/EPC(2006)REP/238 final. Brussels. <http://register.consilium.eu.int/pdf/en/06/st06/st06119.en06.pdf> (Elérés dátuma: 2010. február.)
- GÁBOS A. – KOPASZ M. [2008]: *Demográfiai folyamatok*. In: *Tóth István Gy.* (szerk.): *Tárki-UniCredit Európai társadalmi jelentés 2008*. TÁRKI Alapítvány. Budapest. http://www.tarki.hu/hu/news/2008/kitekint/20080414_tanulmany.pdf (Elérés dátuma: 2009. május.)

- GIANNAKOURIS, K. [2008]: *Ageing Characterises the Demographic Perspectives of the European Societies*. Statistics in Focus. 72. Eurostat. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-08-072/EN/KS-SF-08-072-EN.PDF (Elérés dátuma: 2009. május.)
- HABLICSEK L. [2000]: Kísérlet a roma népesség előreszámítására 2050-ig. In: Horváth Á. et al. (szerk.): *Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok*. Aktív Társadalom Alapítvány & Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- HABLICSEK L. [2007a]: Népegyünk következő évtizedei – különös tekintettel a területi különbségekre. *Demográfia*. 50. évf. 4. sz. 392–429. old. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2007_4/Hablicsek.pdf (Elérés dátuma: 2010. február.)
- HABLICSEK L. [2007b]: A roma népesség iskolázottságának területi alakulása: tények és becslések. *Kisebbségkutatás*. 4. sz. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatasa/kk_2007_04/cikk.php?id=1511 (Elérés dátuma: 2009. május.)
- HABLICSEK L. [2008]: Demográfiai kihívások. In: Palánczai T. et al. (szerk.): *Kataklizmák csapdája*. TSR Model Kft. Budapest.
- JÓZAN P. [2006]: Népesedési viszonyok másfél évtizeddel a rendszerváltozás után. In: Pritz P. et al. (szerk.): *A magyar tudomány a gazdaságért és a társadalomért. A Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyar Tudományos Akadémia közötti megállapodás keretében végzett stratégiai kutatások főbb eredményei (2005–2006)*. MTA. Budapest. http://mta.hu/fileadmin/2007/02/MTA-MEH_2006.pdf (Elérés dátuma: 2009. május.)
- KERTESI G. [2005]: *A társadalom peremén. Romák a munkaerőpiacon és az iskolában*. Osiris Kiadó. Budapest.
- KERTESI G. [2009]: Roma foglalkoztatás az ezredfordulón. Számítások a 2003. évi országosan reprezentatív romafelvétel adatain. In: Fazekas, K. et al. (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet Országos Foglalkoztatási Közalapítvány. Budapest.
- KERTESI G. – KÉZDI G. [2009]: Roma és nem roma fiatalok középiskolai továbbtanulása. In: Fazekas K. (szerk.): *Oktatás és foglalkoztatás*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet. Budapest. 122–136. old. http://econ.core.hu/file/download/ktik/ktik12_13_tovabbtanulas.pdf (Elérés dátuma: 2009. május.)
- KLINGER A. [2007]: A halandóság társadalmi különbségei Magyarországon a XXI. század elején. *Demográfia*. 50. évf. 2–3. sz. 252–281. old. http://www.demografia.hu/letoltes/kiadvanyok/Demografia/2007_2-3/Klinger3.pdf (Elérés dátuma: 2010. február.)
- KOVÁCS L. [2004]: Quo vadis, Európa? – A népességszám alakulása a XX. században és a XXI. század első felében. *Magyar Tudomány*. CXI. kötet – Új folyam. II. kötet. 7. sz. 708–717. old. <http://www.matud.iif.hu/2004-07.pdf> (Elérés dátuma: 2009. május.)
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009]: *Magyar statisztikai évkönyv, 2008*. Budapest.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [2009]: *Szociális statisztikai évkönyv, 2008*. Budapest.
- LANNERT J. [2009]: A demográfiai folyamatok hatása a közoktatás költségvetésére. In: Fazekas K. et al. (szerk.): *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008*. Ecostat. Budapest.
- OECD (ORGANISATION FOR ECONOMIC CO-OPERATION AND DEVELOPMENT) [2009]: *Education at a Glance 2009. OECD Indicators*. Paris. <http://www.oecd.org/dataoecd/41/25/43636332.pdf> (Elérés dátuma: 2009. május.)
- OKM (OKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS MINISZTERIUM) [2009]: *Oktatás-statisztikai évkönyv, 2008/2009*. Budapest.

- POLÓNYI I. – TIMÁR J. [2006a]: *Oktatáspolitikai és demográfia*. Kutatás Közben. 274. sz. Felsőoktatási Kutatóintézet. Budapest. http://www.hier.iif.hu/hu/kutatas_kozben.php (Elérés dátuma: 2010. február.)
- POLÓNYI I. – TIMÁR J. [2006b]: A pedagógusprobléma. *Új Pedagógiai Szemle*. 56. évf. 4. sz. 15–31. old. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2006-04-ta-Tobbek-Pedagogusproblema> (Elérés dátuma: 2010. február.)
- SZÉLL K. [2009]: Az egész életen át tartó tanulás folyamata lakossági szemmel. *Műhely*. Ecostat. Budapest. http://www.ecostat.hu/download/muhely/ECOSTAT_muhely_090330_3.pdf (Elérés dátuma: 2009. június.)
- VASKOVICS L. [2000]: A posztadoleszcencia szociológia elmélete. *Szociológiai Szemle*. 10. évf. 4. sz. 3–20. old. <http://www.socio.mta.hu/mszt/20004/vaskovic.htm> (Elérés dátuma: 2009. december.)

Summary

According to population projections, overpopulation is threatening the Earth. In contrast with this, the population is expected to decline in almost all European countries. Nevertheless, the demographic situation of Europe, like that of most developed regions, is even better characterized by a drastic change in the age structure. Population is becoming older and older primarily as a result of sustained low fertility and increasing life expectancy. Thus, the dependency rate and the ageing index are being gradually and cyclically – because of the baby boom generations – increased in countries of the European Union, including Hungary. Ageing is more and more becoming an enormous challenge, because it has significant implications for the economy and society of the countries.

The present paper firstly provides projected long-term demographic trends and the main indices of demographic change in Europe and Hungary. Then it analyses the current structure of the Hungarian educational system as well as its determining factors and components. The aim of this study is to present possible future trends and to turn the decision-makers' attention to some essential aspects so that they can make correct strategic decisions in the field of education.

Joseph E. Stiglitz

professzor, elnök,
Columbia Egyetem

Amartya Sen

professzor, főtanácsadó,
Harvard Egyetem

Jean-Paul Fitoussi

professzor, bizottsági koordinátor,
IEP

A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről*

Miért íródott ez a jelentés?

1. 2008 februárjában *Nicholas Sarkozy*, a Francia Köztársaság elnöke, elégedetlen lévén a gazdaságról és a társadalomról szóló statisztikai információk jelenlegi állásával, felkérte *Joseph Stiglitzet* (a Bizottság elnöke), *Amartya Sent* (tanácsadó) és *Jean Paul Fitoussit* (koordinátor) egy bizottság alakítására. A bizottságot később „Bizottság a Gazdasági Teljesítmény és a Társadalmi Fejlődés Mérésére” névre keresztelték. A Bizottság célja az volt, hogy felmérjék a GDP mint a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés jelzőjének korlátait, beleértve a mérésével kapcsolatos problémákat is; megvizsgálják, milyen további információkra lehet szükség ahhoz, hogy a társadalmi fejlődést jobban kifejező indikátorok készüljenek; alternatív mérési módszerek megvalósíthatóságát elemezzék, valamint megvitassák, hogy miként lehet megfelelő módon bemutatni a statisztikai anyagokat.

2. A statisztikai indikátorok valóban fontosak a társadalmi fejlődésre irányuló stratégiák megalkotásában és értékelésében, csakúgy, mint a piacok működésének ér-

* **A Bizottság tagjai:** *Bina Agarwal*, Gazdasági Fejlődési Intézet, Delhi Egyetem; *Anthony B. Atkinson*, igazgató, Nuffield College; *François Bourguignon*, Párizsi Közgazdasági Iskola; *Jean-Philippe Cotis*, INSEE; *Angus S. Deaton*, Princeton Egyetem; *Kemal Dervis*, UNDP; *Marc Fleurbaey*, Párizsi Egyetem 5; *Nancy Folbre*, Massachussetts-i Egyetem; *Jean Gadrey*, Lille-i Egyetem; *Enrico Giovannini*, OECD; *Roger Guesnerie*, Collège de France; *James J. Heckman*, Chicagói Egyetem; *Geoffrey Heal*, Columbia Egyetem; *Claude Henry*, Sciences-Po/Columbia Egyetem; *Daniel Kahneman*, Princeton Egyetem; *Alan B. Krueger*, Princeton Egyetem; *Andrew J. Oswald*, Warwicki Egyetem; *Robert D. Putnam*, Harvard Egyetem; *Nick Stern*, Londoni Közgazdasági Iskola; *Cass Sunstein*, Chicagói Egyetem; *Philippe Weil*, Sciences Po. **Referensek:** *Jean-Etienne Chapron* főreferens, INSEE; *Didier Blanchet*, INSEE; *Jacques Le Cacheux*, OFCE; *Marco Mira d'Ercole*, OECD; *Pierre-Alain Pionnier*, INSEE; *Laurence Rioux*, INSEE/CREST; *Paul Schreyer*, OECD; *Xavier Timbeau*, OFCE; *Vincent Marcus*, INSEE.

tékelésében és befolyásolásában. Szerepük az utóbbi két évtizedben jelentősen felértékelődött. Ez az oktatás szintjének emelkedését, a modern gazdaság összetettségének fokozódását és az információs technológiák széles körű használatát tükrözi. Az „információs társadalomban” sokkal könnyebb hozzáférni az adatokhoz, beleértve a statisztikai adatokat is. Egyre többen követik figyelemmel a statisztikai adatok alakulását azért, hogy jobban informáltak legyenek, vagy hogy megalapozottabb döntéseket hozhassanak. A növekvő információigényre adott válaszként jelentősen bővült a statisztikai szolgáltatások köre, új területeket és jelenségeket fedve le.

3. Amit mérünk, befolyásolja a cselekedeteinket; ha a méréseink hibásak, a döntéseink torzulhatnak. A GDP fellendítése és a környezet védelme között valójában talán nem is kellene választani, ha a környezet leromlását megfelelően beépítjük a gazdasági teljesítményt leíró méréseinkbe. Hasonlóképpen, gyakran az alapján döntjük el, hogy melyik a jó stratégia, hogy melyik támogatja a gazdasági növekedést; de ha a teljesítményméréseink hibásak, a levont következtetéseink is azok lehetnek.

4. Gyakran azonban jól érzékelhető különbség van egyes fontos társadalmi-gazdasági változók, mint a gazdasági növekedés, az infláció, a munkanélküliség stb. standard mérése és az általános közvélekedés között. A standard mérések azt sugallhatják például, hogy az emberek által tapasztaltnál kisebb az infláció vagy nagyobb a növekedés, és a kettő közötti különbség akkora és annyira általános lehet, hogy azt már nem lehet pusztán humánpszichológiai okokkal vagy azzal magyarázni, hogy az emberek túlértékelik a pénz jelentőségét. Néhány országban ez a különbség egyenesen aláásta a hivatalos statisztikákba vetett hitet (Franciaországban és az Egyesült Királyságban például az emberek egyharmada hisz csak a hivatalos adatoknak, és ezek az országok nem kivételesek ebben a tekintetben), és ez egyértelműen hatása van arra, ahogyan a köz vélekedik a gazdaság állapotáról és a szükséges stratégiákról.

5. Különböző magyarázatok születtek arra vonatkozóan, hogy mi okozza a különbséget a társadalmi-gazdasági jelenségek statisztikai mérései és az állampolgárok ugyanazon jelenségekről alkotott véleménye között:

- A statisztikai koncepciókkal nincs gond, de a mérés folyamata tökéletlen lehet;
- Sok esetben arról is vita folyik, hogy melyek a helyes koncepciók, és mi a megfelelő módja az egyes koncepciók használatának;
- Amikor nagy változások történnek az egyenlőtlenségek terén (általában a jövedelmek eloszlásában), akkor a bruttó nemzeti termék (GDP) vagy bármilyen más, per főre számított összesítés pontatlan képet adhat arról a helyzetről, amibe a legtöbb ember került. Ha az egyenlőtlenség az egy főre jutó GDP növekedéséhez képest növekszik, a legtöbb ember a korábnál rosszabb anyagi helyzetbe kerülhet, annak ellenére, hogy az átlagjövedelem nő.

– Az általánosan használt statisztikák nem feltétlenül tudnak „megfogni” bizonyos, az állampolgárok jól-létére egyre nagyobb hatással lévő jelenségeket. Például a közlekedési dugók növelhetik a GDP-t a megnövekedett üzemanyag-fogyasztás révén, azonban nyilvánvalóan nem javítják az emberek életminőségét. Vagy például, ha az emberek aggódnak a levegőminőség miatt, és a légszennyezettség mértéke nő, akkor a légszennyezést figyelmen kívül hagyó statisztikai mérések pontatlan értékelést fognak adni arról, hogy mi történik az emberek jól-létével. A fokozatos változások mérését célzó irányzat pedig alkalmatlan lehet arra, hogy kimutassa a hirtelen bekövetkező környezeti változások – mint például az éghajlatváltozás – jelentette kockázatokat.

– Az a mód, ahogyan a statisztikai adatokat bemutatják vagy használják, torz képet adhat a gazdasági jelenségek irányzatairól. Például rendszerint nagy hangsúlyt kap a GDP, holott a nettó nemzeti összterméknek (ami számításba veszi az értékcsökkenés hatását) vagy a háztartások valódi bevételeinek (amely a gazdaságon belül a háztartások tényleges jövedelmére koncentrál) sokkal lényegesebbnek kellene lennie. Ezek a számok markánsan eltérhetnek. Nem arról van szó, hogy a GDP mint olyan rossz, csak rosszul használják. Amire szükség van, az az egyes mérések megfelelő felhasználásának jobb megértése.

6. Valójában már régebb óta aggályosnak tartják a gazdasági teljesítmény jelenlegi mérési módjainak megfelelőségét – különösen érvényes ez a kizárólag a GDP-re épülő módszerekre. Még komolyabbak a fenntartások azzal kapcsolatban, hogy ezek az adatok alkalmasak-e egyáltalán a társadalmi jól-lét mérésére. Az élettelen tárgyak gyarapításának központba helyezését (például a GNP vagy a GDP révén, melyek számtalan, a fejlődésről szóló gazdasági tanulmány középpontjában álltak) végső soron csak azzal lehet indokolni – már amennyire lehet –, amit ezek a dolgok jelentenek az emberek életére, melyet közvetve vagy közvetlenül befolyásolni tudnak. Ráadásul már régóta egyértelmű, hogy a GDP alkalmatlan eszköz a jól-lét időbeli változásának követésére, különösen, ami annak gazdasági, környezeti és társadalmi dimenzióit illeti – olyan vonatkozásokat, melyeket gyakran emlegetnek a fenntarthatóság kapcsán.

Miért fontos ez a jelentés?

7. A jelentés írásának megkezdése és befejezése között eltelt idő alatt a gazdasági környezet drámaian megváltozott. Jelenleg a második világháború utáni történelem

legsúlyosabb pénzügyi, gazdasági és társadalmi válságát éljük. A Bizottság által ajánlott reformok még akkor is nagyon kívánatosak lennének, ha nem lenne válság, a Bizottság több tagja is úgy véli azonban, hogy a válság miatt még sürgetőbbé váltak. Úgy gondolják, hogy a válság azért ért sokakat váratlanul, mert a mérőrendszerünk cserben hagyott minket és/vagy a piaci szereplők és a kormányhivatalnokok nem a megfelelő statisztikai jelzőkre koncentráltak. Így sem a magán, sem az állami nyilvántartó rendszerek nem voltak képesek időben riasztani, és nem figyelmeztettek minket arra, hogy a világ gazdaság 2004 és 2007 közötti, látszólag nagyszerű növekedése a jövőbeli növekedés rovására történhetett. Az is világos, hogy némely teljesítmény nem volt több „káprázatnál”, a profit „felfújott” árakon alapult. Persze nem feltétlenül igaz, hogy ha jobb mérőrendszerünk lett volna, amely jelezte volna az előttünk álló problémákat, akkor a kormányok időben megtették volna a megfelelő intézkedéseket, hogy elkerüljük a jelenlegi zűrzavart, vagy legalábbis csökkentsük a hatásait. De talán ha jobban tudatában lettek volna az emberek a jelenlegi mérési módok – mint például a GDP – korlátainak, talán kisebb lett volna a gazdasági teljesítmény miatti eufória a válság előtti években. A fenntarthatóság értékelését (pl. a növekvő eladósodottságot) is magukban foglaló mérések óvatosabban közelítettek volna a gazdasági teljesítményhez. Sok ország azonban nem rendelkezik a jól-lét mutatóinak aktuális és teljes tárával – a gazdaság „egyenlegével” –, amely átfogó képet adhatna a gazdaság főszereplőinek vagyonáról, tartozásairól és kötelezettségeiről.

8. Szembe kell néznünk egy mind nyilvánvalóbbá váló, elsősorban a globális felmelegedéshez kapcsolódó környezeti válsággal is. A piaci árakat torzítja az a tény, hogy a szén-dioxid-kibocsátásnak nincs ára, és nincs külön nyilvántartása sem e kibocsátás költségeinek a nemzeti jövedelem könyvelésében. Világos tehát, hogy a gazdasági teljesítménynek a környezeti költségeket is tükröző mérése nagymértékben különbözhet a standard mérések eredményétől.

9. Még ha az előző pontokban leírtakkal nem feltétlenül ért is egyet minden bizottsági tag, arról az egész Bizottság meg van győződve, hogy a válság egy fontos dolgot megtanított nekünk: a gazdaságunkat és a társadalmunkat irányítani hivatottak olyanok, mint a pilóta, aki megbízható iránytű nélkül próbálja tartani az irányt. Az ő (és az egyes emberek) döntései attól függenek, hogy mit mérünk, milyen jók a mérési módszereink és mennyire értjük azokat. Ha rosszul tervezzük meg vagy rosszul értelmezzük azokat a mérések, amelyek eredményein a cselekedeteink alapszanak, szinte vakon hozunk döntéseket. Számos okból is jobb mérési módszerekre van szükségünk. Szerencsére az utóbbi évek kutatásai lehetővé tették, hogy javítsunk a mérési módszereinken, és itt az ideje, hogy ezeket a javításokat be is építsük a mérőrendszerünkbe. Abban is egyetértés van a Bizottság tagjai között, hogy a jobb mérési módszerek segíthetnek abban, hogy gazdaságunkat megfelelően irányítsuk a válság alatt, illetve ki a válságból. Az e jelentés által javasolt számos indikátor ezt a célt szolgálja.

10. A jelentés inkább a mérésekről, mint a stratégiákról szól, így nem tárgyalja, hogy társadalmaink hogyan tudnának megvalósítani bizonyos célokat kollektív cselekedetek által. Mivel azonban az, amit mérünk, befolyásolja azt, hogy kollektíve mire törekszünk – és amire törekszünk, meghatározza, hogy mit mérünk – a jelentés és a benne foglaltak megvalósítása komoly hatással lehet arra, ahogyan társadalmaink látják magukat, és ez által hatással lehet a stratégiák tervezésére, megvalósítására és értékelésére is.

11. A Bizottság tudatában van annak a fontos fejlődésnek, ami a statisztikai mérések terén az elmúlt években végbement, és szorgalmazza a statisztikai adatbázisok és az ezek alapján képezhető indikátorok tökéletesítésére tett további erőfeszítéseket. A jelentés szerint több tárgykörben is van hely több vagy eltérő mérési alternatíva számára, és reméljük, hogy ez befolyásolni fogja a jövőbeli statisztikai stratégiákat a fejlett és a fejlődő országokban egyaránt, valamint azon nemzetközi szervezetek munkáját, amelyek világszerte kulcsszerepet játszanak a statisztikai normák fejlesztésében.

Kik készítették ezt a jelentést?

12. Ezt a jelentést közgazdászok és társadalomtudósok készítették. A Bizottság a nemzeti számviteli szakértőtől kezdve az éghajlatváltozás gazdasági hatásaival foglalkozó szakemberig a specialisták széles körét reprezentálja. A tagok kutatásokat végeztek a társadalmi tőke, a boldogság, valamint az egészség és mentális jól-lét témakörében. Osztják azt a meggyőződést, hogy fontos az utóbbi években egymástól eltávolodott csoportok – a statisztikai adatok gyártói és felhasználói, szakterületől függetlenül – között kapcsolatot létesíteni. Szakértői véleményüket a hasonló témákban, de különböző nézőpontokból íródott jelentések – például a tudósok éghajlatváltozásról, vagy a pszichológusok mentális egészségről írt jelentései – kiegészítésének tartják. Bár a jelentés alapvetően szakmai jellegű, a szakmai fejezet összefoglalói, amennyire csak lehet, közérthető nyelven íródtak.

Kiknek szól ez a jelentés?

13. A Bizottság reméli – és ezzel a gondolattal készült a jelentés –, hogy a jelentés fogékony hallgatóságra talál négy jól körülhatárolható csoportban. A jelentés elsősorban a politikai vezetőknek szól. Ezekben a válságos időkben, amikor új politikai narratívák szükségesek a társadalmi haladás irányának meghatározásához, a jelentés azt javasolja, hogy a „termelésorientált” mérési rendszerekről kerüljön át a hangsúly a jelenlegi és a jövő generációk jól-létének, illetve a társadalmi fejlődés szélesebb körű mérésére.

14. A jelentés másodsorban azokat a stratégiakészítőket célozza meg, akik szeretnék jobban megismerni a jól-lét növelésére és a társadalmi fejlődés elősegítésére irányuló stratégiák tervezéséhez, megvalósításához és értékeléséhez használható indiká-

torokat. Emlékeztetnénk a stratégiakészítőket a rendelkezésre álló adatok bőségére és egyben azok elégtelenségére, valamint arra, hogy a megbízható kvantitatív adatok „nem a fán teremnek” és jelentős befektetés szükséges az olyan statisztikák és indikátorok kifejlesztéséhez, amelyek megfelelő információt nyújtanak a stratégiakészítők számára az előttük álló döntések meghozásához.

15. A jelentés harmadsorban a tudományos közösség számára, a statisztikusoknak és a statisztikákat intenzíven használóknak íródott. Emlékeztetnénk őket, hogy milyen nehéz megbízható adatokat előállítani, és hogy milyen sok becslés áll a statisztikai sorok mögött. A tudományos közösség tagjai a jövőben remélhetőleg körültekintőbbek lesznek, mielőtt megbíznák bizonyos statisztikákban. A nemzeti statisztikai hivatalokban ülők pedig remélhetőleg találnak majd hasznos javaslatokat arra nézve, hogy mely területeken lenne különösen fontos a további fejlődés.

16. Végül pedig a jelentés a társadalmi szervezeteknek szól, amelyek egyszerre forrásai és felhasználói is a statisztikáknak. Még általánosabban véve a jelentés a széles nyilvánosságnak szól, függetlenül attól, hogy szegény vagy gazdag országról, vagy – a társadalmon belül – szegény vagy gazdag emberekről beszélünk. Reméljük, hogy az elérhető statisztikai adatok és indikátorok, azok erősségei és korlátai jobb megértésén keresztül jobban fel tudják mérni azokat a problémákat, amelyekkel társadalmiaink szembesülnek. Reméljük, hogy a jelentésnek jó hasznát veszi majd a média és az újságírók is, akiknek felelősségük van a társadalomban végbemenő folyamatok érzékelésében. Az információ közjő: minél tájékozottabbak vagyunk a társadalmunkban zajló dolgokkal kapcsolatban, annál jobban fognak működni demokráciáink.

Melyek a fő üzenetek és ajánlások?

17. A jelentés különbséget tesz a jelenlegi jól-lét és a fenntarthatóság értékelésekor, azaz hogy mennyire lehet mindezt hosszú távon fenntartani. A jelenlegi jól-lét egyaránt kapcsolódik a gazdasági forrásokhoz, például a jövedelemhez, és az emberek életének nem gazdasági jellegű vonatkozásaihoz (mit csinálnak, mit csinálhatnak, hogyan érznek, milyen a természeti környezet, amiben élnek). Az, hogy a jól-lét ezen szintjei fenntarthatók-e, attól függ, hogy a mi életünkben fontos „tőkét” (természeti, fizikai, emberi, társadalmi tőke) továbbadjuk-e a következő generációknak.

A munka elvégzéséhez a Bizottság három munkacsoportba szerveződött, melyek a következő témákra koncentráltak: Klasszikus, GDP-hez kapcsolódó kérdések; Életminőség; Fenntarthatóság. A jelentés fő üzenetei és ajánlásai az alábbiakban olvashatók.

A gazdasági teljesítmény jobb mérése felé, egy összetett gazdaságban

18. Mielőtt túllépnénk a GDP-n, és rátérnénk a jól-lét mérésének jóval bonyolultabb témakörére, érdemes feltenni a kérdést, hogy a gazdasági teljesítmény jelenleg

alkalmazott mérési módjai hol szorulnak javításra? A termelés mérése – ez egy változó, ami egyebek mellett meghatározza a foglalkoztatás szintjét – nélkülözhetetlen a gazdasági aktivitás méréséhez. Jelentésünk első fő üzenete az, hogy elérkezett az idő a gazdasági aktivitás mérésére szolgáló rendszerünk átalakítására oly módon, hogy jobban tükrözze a modern gazdaság fejlődését jellemző szerkezeti változásokat. Valójában a szolgáltatások arányának növekedése, valamint az egyre összetettebb termékek előállítására miatt ma már nehezebb mérni a gazdaság „kimeneti” értékeit és a gazdasági teljesítményt, mint a múltban. Manapság sok összetett termék több dimenziós jellemzőkkel bír, és gyorsan változik. Ez nyilvánvaló az olyan áruk esetében, mint a gépjárművek, a számítógépek, a mosógépek és társaik, de még inkább jellemző a szolgáltatásokat, mint például az orvosi szolgáltatásokat, az oktatást, az információs és hírközlési technológiákat, a kutatást, vagy a pénzügyi szolgáltatásokat. Néhány országban és némely szektorban a növekvő „kimeneti” teljesítmény valójában az előállított és fogyasztott áruk minőségének a javulását, nem pedig a mennyiség növekedését jelenti. A minőségi változások megragadása óriási kihívás, de létfontosságú a valódi jövedelmek és a valódi fogyasztás – az emberek anyagi jólétét meghatározó dolgok közül kettő – méréséhez. A minőségi javulás alulbecslése egyet jelent az inflációs ráta felülbecslésével, és ezért a valódi jövedelem alulbecslésével. Ennek az ellenkezője igaz a minőségjavulás túlértékelésekor.

19. A kormányok fontos szerepet játszanak napjaink gazdaságában. „Közösségi” jellegű (például biztonság) és „egyéni” jellegű (például orvosi ellátás és oktatás) szolgáltatásokat nyújtanak. Az egyéni és a közösségi szolgáltatások keveredés országonként és időben is jelentősen eltérő. Az emberek életminőségéhez pozitív módon hozzájáruló közösségi szolgáltatások mellett az egyéni szolgáltatásokat, különösen az oktatást, az orvosi ellátást, az állami bérlakás rendszert, vagy a sportolásra szolgáló közintézményeket is majdnem bizonyosan pozitívan ítélik meg az emberek. Ezen nagyarányú szolgáltatások mértéke jelentősen növekedett a második világháború óta, de sok esetben továbbra is rosszul mérik őket. Hagyományosan a mérések az e szolgáltatások előállításához szükséges „bemeneti értékeket” (például az orvosok számán), alapulnak, ahelyett hogy az előállított „kimeneti értékeket” (például bizonyos orvosi kezelések számát) mérnék. A minőségi változásokhoz való igazítás még ennél is bonyolultabb feladat. Mivel a kimeneti értékeket úgy tekintik, hogy a bemeneti értékekkel kapcsolatosan változnak, ezeknél a szolgáltatásoknál nem veszik figyelembe a termelékenységben történt változásokat. Ebből következik, hogy amennyiben pozitív (negatív) változás történik az állami szektorban, a méréseink alul- (felül-) értékeli a gazdasági növekedést és a valódi jövedelmet. A gazdasági teljesítmény és az életszínvonal kielégítő méréséhez tehát szükséges a kormányzati „kimeneti értékek” mérésének megoldása is. (Jelenleg – bevallottan hibásan – a mérési rendszer a kiadásokon alapszik, a kormányzati „kimenet” sok OECD országban a GDP 20%-a körül van, míg a kormányzatok összes kiadása az OECD országokban több mint a GDP 40%-a.)

20. Ugyan módszertani véleménykülönbség mutatkozik a téren, hogy miként igazíthatók a mérések a minőséghez, vagy hogy hogyan mérhetők a kormányzati „kimeneti értékek”, abban széles körű a konszenzus, hogy ezeket a kiigazításokat el kell végezni, sőt az azok fő irányát kijelölő vezérlő elvekben is egyetértés van. Az egyet nem értés az elvek gyakorlati alkalmazását érinti. A Bizottság a jelentésben egyaránt kitér az elvekre és a gyakorlati megvalósításukkal kapcsolatos nehézségekre.

A termeléstől a jól-létig

21. A jelentés másik kulcsüzenete és egységes motívuma, hogy eljött az ideje annak, hogy mérési rendszereinkben a hangsúlyt a gazdasági teljesítmény méréséről az emberek jól-létének a mérésére helyezzük. A jól-lét mérését pedig a fenntarthatósággal összefüggésben kell vizsgálni. A termelés mérésében mutatkozó hiányosságok ellenére e témáról még mindig sokkal többet tudunk, mint a jól-létről. A hangsúly megváltoztatása nem jelenti a GDP és a termelés mérésének elhagyását. Ezek mérését a piaci termeléssel és a foglalkoztatással kapcsolatos aggodalmak tették szükségessé, és a továbbiakban is sok fontos kérdésre fognak választ adni, például a gazdasági aktivitással kapcsolatban. A jól-lét hangsúlyozása azonban fontos, mert úgy tűnik, egyre nagyobb a szakadék az összesített GDP-adatokból származó információk és a között, hogy mi számít ténylegesen az emberek jól-léte szempontjából. Ez azt jelenti, hogy egy olyan statisztikai rendszert kell kidolgozni, ami a piac aktivitásának mérését az emberek jól-létét középpontba helyező, valamint a fenntarthatóságot is megragadó mérésekkel egészíti ki. Egy ilyen rendszernek szükségszerűen összetettnak kell lennie, mivel nem létezik olyan önálló mérés, amely egymaga meg tudna ragadni egy olyan komplex dolgot, mint a társadalom tagjainak jól-léte. Mérési rendszerünknek tehát egy sor különféle mérést kell magában foglalnia. A több területet átölelő összesítés (tehát hogy például miként hozzuk össze az egészség mérését a hagyományos áruk fogyasztásának mérésével) kérdése fontos, ugyanakkor alá kell rendelni egy olyan átfogó statisztikai rendszernek, amely a lehető legtöbb releváns területet próbálja megragadni. Egy ilyen rendszernek nem csak a jól-lét *átlagos* szintjeit és azok időbeli változásait kell mérnie egy adott közösségben, de le kell írnia az emberek tapasztalatainak sokféleségét, valamint megmutatni a kapcsolatokat az emberek életének különböző dimenziói között. A jól-létnek számos területe van, de például az anyagi jólét vagy az életszínvonal mérése jó kiindulási pont lehet.

1. ajánlás: Az anyagi jólét értékelésekor a termelés helyett inkább a jövedelem és a fogyasztás kerüljön előtérbe

22. A GDP a gazdasági aktivitás legáltalánosabban elterjedt mérési módja. A számítása nemzetközi normák alapján történik, és sokat foglalkoztak statisztikai és fo-

galmi alapjaival is. A korábbi bekezdések már rámutattak azokra a területekre, ahol további fejlődésre van szükség a GDP számításában. Amint azt a statisztikusok és a közgazdászok jól tudják, a GDP főként a piaci termelést méri – pénzegységben kifejezve –, és mint ilyen, valóban hasznos. Gyakran azonban úgy kezelik, mintha a gazdasági jólét mérőeszköze lenne. A kettő együtt azt a félrevezető látszatot keltheti, mintha a GDP az emberek jómódúságát jelentené, ami rossz stratégiai döntéseket vonhat maga után. Az anyagi helyzet sokkal közelebbi kapcsolatban áll a nettó nemzeti jövedelem, a háztartások valódi bevételeinek és fogyasztásának mérésével – a termelés akkor is nőhet, amikor a jövedelem csökken, vagy fordítva, amikor figyelembe veszik a leértékelődést, a jövedelem be- vagy kivándorlását egy országba, illetve országból, valamint a különbséget a termelői és a fogyasztói árak között.

2. ajánlás: A háztartások nézőpontjának hangsúlyozása

23. A gazdaságok teljesítményét egészében nyomon követni ugyan informatív, a lakosság életszínvonalának alakulása azonban jobban követhető a háztartások jövedelmeinek és fogyasztásának mérésén keresztül. A rendelkezésre álló nemzetközi adatok valójában azt mutatják, hogy számos OECD országban a háztartások jövedelme meglehetősen eltérő – jellemzően kisebb – mértékben növekedett az egy főre jutó GDP-hez képest. A háztartás szempontú megközelítés számításba veszi az egyes szektorok közötti kifizetéseket, mint például a kormánynak fizetendő adókat, a kormánytól érkező szociális támogatásokat és a háztartások által felvett kölcsönök után a pénzügyi cégeknek fizetett kamatterheket. A háztartások jövedelmének és fogyasztásának tükröznie kell a kormány által biztosított olyan természetbeni hozzájárulásokat, mint a támogatott egészségügyi szolgáltatások és az oktatás. Komoly statisztikai egyeztetésekre is szükség lesz ahhoz, hogy megértsük, bizonyos mérések – mint a háztartások jövedelmének mérése – miért változnak eltérően, az azokat megalapozó statisztikai források függvényében.

3. ajánlás: A jövedelmet és a fogyasztást a vagyonnal együtt kell vizsgálni

24. A jövedelem és a fogyasztás elengedhetetlenek az életszínvonal felméréséhez, de végső soron csak a vagyonra vonatkozó információval együtt értékelhetők. Az a háztartás, amely a vagyonát javak szerzésére költi, növeli jelenlegi jólétét, de a jövőbeli jóléte rovására teszi ezt. Az ilyen viselkedés következményei a háztartási mérlegben lennének megfoghatóak – ez érvényes a gazdaság más szektoraira, sőt a gazdaság egészére is. A mérleg elkészítéséhez minden részletre kiterjedő számvetésre van szükség a követelésekről (vagyonról) és a terhekről. Az országokra vonatkozó mérlegek koncepciója nem új keletű, de ezek még mindig csak korlátozottan érhetőek el, és támogatni kellene a készítésüket. A vagyon mérése a fenntarthatóság mérésé-

nek központi kérdése. Amit átadunk a jövőnek, az szükségszerűen tőkében fejezhető ki – fizikai, természeti, emberi és társadalmi tőkében. E tőkék értékének helyes meghatározása kulcsfontosságú, és gyakorta problematikus. Arra is szükség van, hogy ezeket a mérlegeket alternatív értékekkel „stressz-teszteljük” akkor, ha a követelések (vagyon) piaci értéke nem meghatározható, vagy ki van téve a „buborékhatásnak”. Amikor a pénzügyi értékelés nagyon bizonytalan vagy *nehézen* vezethető le, a közvetlenebb, nem pénzügyi jellegű indikátorokat kellene előnyben részesíteni.

4. ajánlás: Nagyobb hangsúlyt kell fektetni a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon eloszlására

25. Az átlagjövedelem, az átlagos fogyasztás és az átlagos vagyon jelentőségteljes statisztikai adatok, de nem írják le az életszínvonalat teljes egészében. Az átlagos jövedelem növekedésének megoszlása például egyenlőtlen lehet az egyes csoportok között, és bizonyos családok esetleg egyenesen rosszabb helyzetbe kerülnek. Ezért a jövedelem, a fogyasztás és a vagyon átlagának méréséhez hozzá kell tenni olyan indikátorokat, amelyek ezek eloszlását tükrözik. A fogyasztás (jövedelem, vagyon) súlypontjának mérése jobban mutatja, mi történik az „átlagemberrel” vagy az „átlagháztartással”, mint az átlagos fogyasztás (jövedelem, vagyon) mérése. Sok szempontból azonban fontos tudni azt is, hogy mi történik a jövedelem/vagyon eloszlásának alján (ezt mutatják meg a szegénységi statisztikák), vagy a csúcán. Ideális esetben ezek az információk nem izoláltak, hanem kapcsolatosak jelennek meg, például amikor valaki a jómódú háztartások anyagi jellegű életszínvonalának különböző dimenzióiról – jövedelem, fogyasztás és vagyon – szeretne információt szerezni. Végül is, az alacsony jövedelmű háztartások átlag feletti vagyonnal nincsenek szükségszerűen rosszabb helyzetben, mint a közepes jövedelmű, de vagyon nélküli háztartások. (A jólét dimenzióira vonatkozó „kapcsolt eloszlás” mérésének igénye az életminőség méréséről szóló alábbi ajánlásokban is felmerül.)

5. ajánlás: A jövedelem mérése terjedjen ki a nem piaci tevékenységekre

26. A háztartások és a társadalom működésében jelentős változások történtek. Számos szolgáltatást például, amit az emberek régebben a családtagjaiktól kaptak, most megvásárolnak. Ez a változás a jövedelmek növekedéseként jelenik meg a nemzeti egyenlegben, és az életszínvonal változásának hamis látszatát keltheti, holott csak a nem piaci jellegű szolgáltatások piaci jelleg felé való eltolódását jelzi. Sok olyan szolgáltatás, amelyet a háztartások önmaguknak nyújtanak, nem jelenik meg a hivatalos, jövedelemre és termelésre vonatkozó adatokban, pedig fontos részét képezik a gazdasági aktivitásnak. Az, hogy ezek az adatok nem szerepelnek a hivatalos nyilvántartásokban, elsősorban az adatokkal kapcsolatos bizonytalanságokra, nem pedig koncepcio-

nális nehézségekre vezethető vissza. Noha történt már haladás ezen a területen, mind több és több szisztematikus munkát kell elkezdni. Ezt a lakosok időtöltésére vonatkozó információk gyűjtésével kellene kezdeni, amely információk évről évre, illetve országok között is összehasonlíthatóak lennének. A képet a háztartások tevékenységéről szóló rendszeres és átfogó beszámolóknak – mint a fő nemzeti adatokhoz tartozó kiegészítő információknak – kellene teljessé tenniük. A fejlődő országokban a háztartásoknak fontos szerepe van bizonyos javak (például élelem, menedék) megtermelésében, előállításában. Ezekben az országokban az efféle „háztáji” javak termelésének nyomon követése fontos a háztartások fogyasztási szintjének felméréséhez.

27. Ha elkezdünk a nem anyagi tevékenységekre összpontosítani, óhatatlanul felmerül a szabadidő kérdése. Amennyiben ugyanazért a fogyasztói kosárért (termékek és szolgáltatások) egy évben 2000 helyett csak 1500 órát kell dolgozni, az növekvő életszínvonalra utal. Bár a szabadidő értékelése tele van nehézségekkel, az életszínvonal időbeli és országok közötti összehasonlításában figyelembe kell venni az emberek szabadidejének mennyiségét is.

A jól-lét multidimenzionális

28. A jól-lét jelentésének meghatározásához több dimenziót átölelő definíciót kell alkalmazni. Tudományos kutatások és a világ különböző pontjain kidolgozott konkrét kezdeményezések alapján a Bizottság a következő kulcsfontosságú dimenziókat határozta meg, amelyeket legalább elvben, egyidejűleg számításba kell venni:

- i. Anyagi életszínvonal (jövedelem, fogyasztás és vagyon);
- ii. Egészség;
- iii. Oktatás;
- iv. Egyéni tevékenységek, a munkát is beleértve;
- v. Politikai képviselet és kormányzás;
- vi. Társadalmi és személyes kapcsolatok;
- vii. Környezet (jelenlegi és jövőbeli feltételek);
- viii. Gazdasági és fizikai jellegű bizonytalanság.

A fenti dimenziók mindegyike alakítja az emberek jól-létét, a jövedelem hagyományos módon történő méréséből mégis sokuk hiányzik.

A jól-lét objektív és szubjektív oldala egyaránt fontos

6. ajánlás: Az emberek életminősége objektív körülményeiktől és adottságaiktól függ. Lépéseket kell tenni azért, hogy az emberek egészségére, személyes tevékenységeire és környezeti feltételeire vonatkozó mérések jobbak legyenek. Különösen alapos erőfeszítéseket kell tenni olyan szilárd és megbízható mérési módszerek kifejlesztésére.

tésére és végrehajtására, amelyek a társadalmi kapcsolatokra, a politikai képviseletre és a bizonytalanságra – amelyek kimutathatóan befolyásolják az étellel való megelégedettséget – irányulnak.

29. Az életminőség értékelésében releváns információk túlmutatnak az emberek magukról adott beszámolóin és észrevételein, és méréseket is tartalmaznak az emberek „működéséről” és szabadságáról. Valójában az emberek lehetőségei számítanak igazán, ami a választási lehetőségek nagysága és a szabadságuk mértéke arra, hogy válasszanak a lehetőségek közül, tehát az általuk értékesnek tartott életet választhassák. A releváns tevékenységek és lehetőségek közötti választás minden életminőség-mérés esetén inkább értékrendbeli ítélet, mintsem technikai feladat. Amíg azonban az életminőséggel kapcsolatos sajtóságok pontos listája vitathatatlanul értékrendi ítéleten nyugszik, abban egyetértés van, hogy maga az életminőség függ az egészségtől, az oktatástól, a mindennapi tevékenységektől (ami magában foglalja a jogot a munkához és a megfelelő lakhatáshoz), a politikai folyamatokban való részvételtől, a társadalmi és természeti környezettől, valamint az emberek személyes és gazdasági biztonságát alakító tényezőktől. Ezeknek a sajtóságoknak a méréséhez objektív és szubjektív adatokra egyaránt szükség van. A kihívást ezeken a területeken az jelenti, hogy javítsunk az eddig elért eredményeken, meghatározzuk a hiányosságokat és növeljük a statisztikai kapacitást azokon a területeken (például az időráfordítás terén), ahol az elérhető indikátorok nem elégségesek.

7. ajánlás: Az életminőséget leíró indikátoroknak minden területre kiterjedően, átfogó módon kell értékelniük az egyenlőtlenségeket

30. Az emberi életkörülményekben mutatkozó egyenlőtlenségek nélkülözhetetlenek bármely, országok közötti összehasonlításhoz, illetve az időbeli változásokat figyelembe véve végzett életminőség-értékelésekhez. Az életminőség legtöbb dimenziója területén az egyenlőtlenség megfelelő, elkülönült mérésére van szükség, de – amint azt a 25. bekezdésben megjegyeztük – számításba kell venni a kapcsolódási pontokat és a viszonyrendszereket. Az életminőségbeli egyenlőtlenségeket az emberek, a társadalmi-gazdasági csoportokon, a társadalmi nemeken és a generációkon keresztül kell értékelni, különös tekintettel a napjainkban felmerülő – például a bevándorláshoz kapcsolódó – új típusú egyenlőtlenségekre.

8. ajánlás: A felméréseket olyan módon kell megtervezni, hogy meg lehessen állapítani az egyes személyek különböző életminőségi területei közötti kapcsolatokat, és ezeket az információkat kell felhasználni a különböző területeket érintő stratégiák tervezésekor.

31. Különösen fontos feltenni azt a kérdést, hogy az életminőség valamely területén beállt fejlődés hogyan érinti a más életminőségi területeket, és hogy az egyes területe-

ken tapasztalható fejlődés milyen viszonyban áll a jövedelemmel? Ez azért fontos, mivel az életminőségre nézve többszörösen hátrányos helyzet következményei jóval túlmutatnak az egyéni hatásokon. Az összeadódó hatások méréséhez szükség van a célzott felmérésekből származó, az életminőség legszembeötlőbb jellemzőinek „kapcsolt elosztására” vonatkozó információkra. Az első lépéseket ebbe az irányba úgy is meg lehet tenni, hogy minden egyes felmérésben helyt kapnak olyan standard kérdések is, amelyek egy sor meghatározott jellemzőt alapul véve lehetővé teszik a válaszadók osztályozását. A sajátos területeket célzó stratégiák tervezésekor az életminőség különböző dimenzióihoz kapcsolódó indikátorokra gyakorolt hatást együttesen kell figyelembe venni annak érdekében, hogy a dimenziók közötti interakciók és a többszörösen hátrányos helyzetű emberek szükségletei kerüljenek a középpontba.

9. ajánlás: A statisztikai hivataloknak biztosítaniuk kell azokat az információkat, amelyek az életminőség egyes dimenzióinak összekapcsolásához, és ezáltal különböző indexek megalkotásához szükségesek

32. Az életminőség becslése megköveteli az indikátorok sokféleségét, azonban komoly igény van egy mindent összegző mérési módszer kifejlesztésére. Az életminőség összegzett mérésére több módszer is kínálkozik a feltett kérdésektől és az alkalmazott megközelítéstől függően. Párat ezek közül már használnak, például az étellel való átlagos megelégedettség szintjének mérésére az egész ország tekintetében; vagy léteznek összetett indexek (például az emberi fejlődés indexe), amelyek objektíven mérhető területek átlagát összegzik. Más indexeket akkor lehet megalkotni, ha nemzeti statisztikai rendszerek elvégzik a szükséges beruházásokat az indexek számításához szükséges adatok megszerzésére. Ezek az indexek magukban foglalják annak a mérését, hogy milyen időarányban jellemző valakire, hogy a legerősebben a negatív érzések uralják; az emberek életében a különböző objektív sajátságok előfordulásának és komolyságának számlálásán alapuló méréseket; valamint az emberek helyzetén és preferenciáin alapuló (jövedelem-egyenérték) méréseket.

33. A Bizottság hiszi, hogy a jól-lét objektív indikátorai mellett az életminőség szubjektív mérését is fontolóra kellene venni.

10. ajánlás: Az objektív és a szubjektív jól-lét mérése egyaránt kulcsfontosságú információkat szolgáltat az emberek életminőségéről. A statisztikai hivataloknak saját felméréseikbe olyan kérdéseket kell beépíteniük, amelyek révén megfoghatóvá válna az emberek életértékelése, a boldogságérzetel kapcsolatos tapasztalataik és a prioritásaik.

34. A kutatások azt mutatják, hogy a szubjektív és az objektív jól-létről is lehetséges használható és megbízható adatokat gyűjteni. A szubjektív jól-lét különböző szempontokat (az élet tudatos értékelése, boldogság, megelégedettség, pozitív érzé-

sek, mint öröm és büszkeség, illetve negatív érzések, mint fájdalom és aggodás) vesz figyelembe. Ezek mindegyikét külön kell mérni, hogy az emberek életéről átfogóbb képet kapjunk. E szubjektív szempontok számszerű mérése jó lehetőséget nyújt arra, hogy ne csupán egy megfelelő mérésünk legyen az emberek életminőségéről, hanem jobban megértsük az azt meghatározó tényezőket, túllépve az emberek jövedelmén és anyagi körülményein. A sok, még megoldatlan kérdés ellenére ezek a szubjektív mérések fontos információkat nyújtanak az életminőségről. A statisztikai hivataloknak ezért be kellene építeniük nagyléptékű felméréseikbe azokat a kérdéstípusokat, amelyek már bizonyították használhatóságukat kis léptékű, nem hivatalos felmérések során.

A fenntarthatóság mérésének gyakorlati megközelítése

35. A fenntarthatóság mérése és értékelése a Bizottság érdeklődésének közép-pontjában állt. A fenntarthatóság szempontjából annak meghatározása jelent kihívást, hogy legalább a jelenlegi szinten fenntartható-e a jól-lét a jövő generációi számára. A fenntarthatóság lényegénél fogva számol a jövővel, és az értékelése számos feltételezést és normatív választási lehetőséget rejt magában. Ezt tovább bonyolítja a tény, hogy a környezeti fenntarthatóság legalább néhány területére (különösen az éghajlat-változásra) hatással vannak a különböző országok által alkalmazott társadalmi-gazdasági és környezeti modellek közötti kölcsönhatások. A kérdés valóban összetett, összetettebb, mint a jelenlegi jól-lét vagy teljesítmény mérésének már így is bonyolult kérdése.

11. ajánlás: A fenntarthatóság értékeléséhez szükség van egy jól meghatározott indikátorrendszerre. E rendszer elemeinek azzal a megkülönböztetett sajátossággal kell rendelkezniük, hogy értelmezhetők legyenek az általuk jellemzett „tökek” változóiként. A fenntarthatóság pénzügyi indexének is megvan a helye a rendszerben, de a jelenlegi legkorszerűbb megközelítések szerint alapvetően a fenntarthatóság gazdasági szempontjaira kell koncentrálnia.

36. A fenntarthatóság értékelése a jelenlegi jól-lét és gazdasági teljesítmény kérdésének kiegészítése, melyet elkülönítve kell vizsgálni. Ez triviálisnak tűnhet, de mégis említést érdemel, mert néhány megközelítés nem osztja ezt az elvet, aminek félrevezető üzenete lehet. Félreértésre adhat okot például, ha valaki megpróbálja a jelenlegi jól-létet és fenntarthatóságot egyetlen indexben összekapcsolni. Ezt úgy képzelhetjük el, mint egy olyan műszert, amely az autó sebességét és az üzemanyag szintjét egyetlen számban kifejezve méri, ami azonban nem sok információt, segítséget nyújt a vezetőknek. Mindkét információ kulcsfontosságú, ezért elkülönülve, jól láthatóan kell mutatni őket.

37. A fenntarthatóság méréséhez alapvetően olyan indikátorokra van szükségünk, amelyek a jövőbeli jólétünk szempontjából fontos tényezők mennyiségi változásairól tájékoztatnak minket. Más szóval, a fenntarthatóság megköveteli néhány „tőke” együttes szinten tartását vagy növelését: ilyen a természeti erőforrások mennyisége és minősége, valamint az emberi, a társadalmi és a fizikai tőke.

38. A fenntarthatóság tőke szempontú megközelítésének két változata van. Az egyik változat egymástól elkülönítve figyeli az egyes tőkék változásait, azt vizsgálva, hogy az adott tőke mennyisége nő vagy csökken, illetve figyelembe véve a tőke kritikus szint felett tartásához szükséges tennivalókat. A második változat meghatározza mindezen tőke pénzügyi egyenértékét, ami által burkoltan az eltérő tőketípusok felcserélhetőségét sugallja, tehát például hogy a természeti tőke csökkenése ellensúlyozható a fizikai tőke (megfelelően súlyozott) kielégítő növelésével. Egy ilyen megközelítésben jelentős lehetőségek rejlenek, de van néhány korlátja is. Ezek közül a legfontosabb azoknak a piacoknak a hiánya, amelyeken a tőkék értékelése alapulhat. Még ha van is piaci érték, nincs garancia arra, hogy az megfelelően tükrözi a jövőbeli jólétünkhöz szükséges egyes tőketípusok fontosságát. A pénzügyi megközelítéshez becslésekre és modellezésre van szükség, ami azonban információs nehézségeket vet fel. Mindezek alapján javasolt egy szerényebb megközelítéssel kezdeni: például azon tételek pénzügyi összevonásával, amelyekre vonatkozóan ésszerű értékelési technikákkal rendelkezünk: ilyen például a fizikai tőke, az emberi tőke és bizonyos természeti erőforrások. Ha így cselekszünk, lehetséges lenne a fenntarthatóság „gazdasági” komponensének becslése, ezáltal annak megállapítása, hogy az országok erőn felül használják-e vagyonukat, vagy sem.

A környezeti nyomás fizikai indikátorai

12. ajánlás: A fenntarthatóság környezeti szempontjait elkülönítve kell nyomon követni, amihez jól kiválasztott fizikai indikátorok sora szükséges. Különösen szükség van egy olyan egyértelmű indikátorra, amely a környezetkárosodás veszélyes szintjének közelségére utal (például az éghajlatváltozáshoz vagy a halállomány csökkenéséhez kapcsolódik).

39. A fent említett okok miatt a természeti környezet „beárazása” gyakran nehézségekbe ütközik, és a környezet állapotának monitorozásához elkülönült fizikai indikátorok sorára van szükség. Különösen így van ez akkor, amikor visszafordíthatatlan és/vagy nem folyamatos környezeti változásokról van szó. A Bizottság ezért úgy véli, hogy szükség van egy, az üvegházhatású gázok légköri koncentrációjának növekedését (vagy azon kibocsátások szintjeit, melyek várhatóan az üvegházhatású gázok növekvő koncentrációjához vezetnek a jövőben) és az éghajlatváltozás kritikus mértékének közelségét együttesen értékelő indikátorra. Az éghajlatváltozás (az üvegház

hatású gázok légköri koncentrációjának növekedése miatt) abban is különleges, hogy ténylegesen globális kérdés, melynek mérése nem lehetséges nemzeti határookra való tekintettel. Ilyen jellegű fizikai indikátorok csak a tudományos közösség segítségével hozhatók létre. Szerencsére, ezen a területen már jelentősen előrehaladtak a munkálatok.

Mi következik ezután?

40. A Bizottság a jelentést egy vita kezdetének szánja, nem pedig a végének. A jelentés által felvetett kérdéseket átfogóbb kutatások keretében kell vizsgálni. Nemzeti és nemzetközi testületeknek kell megvitatniuk a jelentés ajánlásait, meghatározni a korlátait, és azt megvizsgálni, hogy milyen módon tudnák a legjobban kivenni a részüket a tennivalók széles köréből – mindenki a maga saját nézőpontjából.

41. A Bizottság hiszi, hogy a jelentésben szereplő témákról és ajánlásokról folyó globális vita utat nyit egy társadalmi értékeinkről, a társadalmat foglalkoztató dolgokról szóló vitához, és hogy küzdeni fogunk az igazán fontos dolgokért.

42. Az érdekcsoportok bevonásával nemzeti szinten kerekasztalokat kell alakítani azoknak az indikátoroknak a meghatározása és fontossági sorrendbe rendezése céljából, amelyek kifejezik közös nézőpontunkat arra vonatkozóan, hogy mi tekinthető társadalmi haladásnak, és hogyan miként lehet a társadalmi haladást fenntartani.

43. A Bizottság reméli, hogy ez a jelentés nem csak egy szélesebb körű vitának ad majd lendületet, hanem a folyamatos kutatásoknak is egy olyan jobb mérőrendszer kifejlesztésére, ami képessé tesz minket a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés pontosabb értékelésére.

Az Európai Közösségek Bizottsága is komoly erőfeszítéseket kíván tenni a GDP-t kiegészítő, a korábinál átfogóbb és a politikai döntéseket jobban alátámasztó mutatók kidolgozásában, együttműködve az érdekelt felekkel, partnerekkel. Ezért adta ki „A GDP-n innen és túl. A haladás mérése változó világunkban” című közleményét a Tanács és az Európai Parlament számára, melyet Olvasóink honlapunkon (www.ksh.hu/statszemle) is megtalálhatnak.

Beszámoló a „Challenges for Analysis of the Economy, the Businesses and Social Progress” című nemzetközi tudományos konferenciáról*

A Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kara és a Központi Statisztikai Hivatal 2009. november 19. és 21. között szervezett nemzetközi konferenciát Szegeden a Kar alapításának tizedik évfordulója tiszteletére, az MTA Szegedi Akadémiai Bizottsága Gazdaságtudományi Szakbizottságának társ szervezésében. A jubileumra való tekintettel a rendezvényen, melynek Tudományos Bizottságában számos hazai szaktekintély szerepelt, statisztikai, gazdaság- és társadalomtudományi előadások hangzottak el.

Az ülést nagy érdeklődés kísérte. A szervezők eredetileg 70–80 főre számítottak, ezzel szemben 217-en vettek részt a konferencián, akiknek 60 százaléka külföldi volt. Ők a világ 30 különböző országából érkeztek: az Európai Uniót kivül többek között Mexikóból, Ausztráliából, Japánból, Koreából, Iránból, az Egyesült Arab Emírátsokból, Oroszországból, Grúziából, Törökországból, Albániából, Montenegróból és Macedóniából.

Az angol nyelvű rendezvény három napja alatt közel 200 előadás hangzott el a következő plenáris és párhuzamos szekciókban (zárójelben a szekcióvezetők neve szerepel): Plenáris előadások I. (*Belyó Pál*); Plenáris előadások II. (*Farkas Beáta*); Gazdaságstatisztika I. (*Luigi D’Ambra*); Gazdaságstatisztika II. (*Zalai Ernő*); Munkaerőpiac (*Szép Katalin*); Gazdaságstatisztika III. (*Lukovics Miklós*); Empirikus

pénzügyek és kockázatelemzés I. (*Rappai Gábor*); Társadalom (*Catarina Cobanovic*); Empirikus pénzügyek és kockázatelemzés II. (*Botos Katalin*); Pénzügyi modellezés (*Kiss Gábor Dávid*); Magyar nyelvű szekció (*Kerégyártó Györgyné*); Regionális és területi elemzések (*Voszka Éva*); Oktatás (*Kárpáti József*); Turizmus (*Szép Katalin*); Információs technológia alkalmazásai (*Inzelt Annamária*); Mérési kérdések (*Szilágyi György*); Fogyasztói magatartás (*Hetesi Erzsébet*); Elméleti statisztika (*Hans-J. Lenz*).

A konferencia plenáris ülésén *Bagó Eszter*, a KSH elnökhelyettese; *Inzelt Annamária*, a Pénzügykutató Zrt. IKU Innovációs Kutató Központjának igazgatója; *Bernd Fitzenberger*, a Freiburgi Egyetem professzora és a Springer *Empirical Economics* lapjának szerkesztője; *Luigi D’Ambra*, a Nápolyi Egyetem professzora; illetve *Hans-J. Lenz*, egy berlini szabadegyetem emeritus professzora adott elő.

Bagó Eszter „New Directions in the Measurement of Social Progress” (Új irányok a társadalmi haladás mérésében) című előadásában a társadalmi haladás mérésére irányuló kezdeményezéseket tekintette át, bemutatva a mérés kialakításával, fejlesztésével kapcsolatos statisztikai módszertani kérdéseket, dilemmákat és a várható feladatokat.

Inzelt Annamária „Emergence of New Branches of Statistics (Science, Technology

* Társadalmi és gazdasági folyamatok elemzésének módszertani kérdései.

and Innovation Statistics)” (Új statisztikai ágak megjelenése (tudomány, technológia és innovációs statisztika)) című prezentációja a K+F és az innovációs statisztikák történetével, a rendelkezésre álló adatbázisok előnyeivel és hátrányaival foglalkozott. A szakember emellett arról is beszélt, hogy miként lehetne jobb és részletesebb kvantitatív információt nyerni a nemzetközi szabadalmi adatbázisok felhasználásán keresztül.

Bernd Fitzenberger („The Heterogeneous Effects of Training Incidence and Duration on Labor Market Transitions” (A képzés gyakoriságának és hosszának heterogén hatásai a munkaerőpiaci átmenetekre)) szimulációs modellel vezette le a képzések hosszának és gyakoriságának hatásait a munkaerőpiacra való visszatérésre.

Luigi D’Ambra „New developments of Non Symmetrical Correspondence Analysis for Two and Three Way Contingency Table” (Újdonságok a nemszimmetrikus megfeleléselemzésben két- vagy háromdimenziós kombinációs tábla esetén) című előadásában különböző statisztikai eszközöket mutatott be, melyekkel még több információ nyerhető a változók közötti kapcsolatok szignifikanciájáról.

Hans-J. Lenz pedig az eNAQ II. előkészítéséről, kivitelezéséről, teszteléséről és előnyeiről számolt be „eNAQ II: A Prototype for an Electronic Version of the UN National Accounts Questionnaire for SNA 2008” (eNAQ II: az ENSZ SNA 2008 nemzeti számlákra vonatkozó elektronikus kérdőívének prototípusa) című előadásában.

A következőkben a szekcióvezetők beszámolója alapján bemutatom a szekciók munkáját. (A részletes beszámolók megtalálhatók a www.eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/statisztikai-demografiai/tudomanyos-kozlemenyek weboldalon.)

A „Gazdaság, társadalom, oktatás” elnevezésű egyetlen magyar nyelvű szekcióban 14

résztevő tartott előadást. A rendkívül heterogén témák (hol tart a bűnözés manapság; kongruenciavizsgálat népszámlálási adatok alapján; szervezeti kultúra; a paternalisztikus vezetés kultúrákon átívelő kutatása; a hazai inflációs perzisztencia területi különbözőségének empirikus vizsgálata; a humántőke versenyképessége a visegrádi országokban; a szántóföldi növények és az energetikai faültetvények versenyzetése többperiódusos lineáris programozási modellel és szimulációs programcsomaggal; a szarvasmarhatelepek hatékonyságának elemzése DEA-módszerrel; időskori élelmiszerfogyasztási magatartási modell; teleházak; a műszaki matematika tantárgy bevezetése és ennek előzményei, a hallgatók terhelésének vizsgálata) közös ismérve az volt, hogy szorosabban vagy lazábban, de kapcsolódtak a statisztikához, és gazdasági, társadalmi területekhez kötődő modellalkotási, mérési, illetve elemzési kérdésekkel foglalkoztak. Kisebb hányadban lezárt, nagyobb hányadban viszont folyamatban lévő kutatások eredményeiről szóltak. Az előadók között több PhD-hallgató is szerepelt, akik kutatási témájuk feldolgozásának közbelső szakaszához érve bizonyos összegzést készítettek, kutatási hipotéziseiket vázolták fel. A nagyszámú előadás időkerete rendkívül szűknek bizonyult, így kérdésekre, vitára csak az ülés végén kerülhetett sor.

A „Regionális és területi elemzések” szekcióban kilenc előadás hangzott el. A vendéglátó Szegedi Egyetem munkatársai három, a Szent István Egyetem két, a Pécsi Tudományegyetem és a budapesti Corvinus Egyetem egy-egy prezentációval képviseltette magát. Ezek közös jellemzője a regionális megközelítés és az empirikus módszerek alkalmazása volt. Az elhangzott magyar előadásokat külföldi előadások is színesítették: egy mexikói statisztikus Mexikó feldolgozóiparában tapasztalható koncentrációról beszélt, a Dél-csehországi Egyetem két munkatársa pedig az intézményüknek otthont adó ré-

gió életminőségi mutatók alapján megállapított jellemzőit mutatta be.

A „Mérési kérdések” szekció sajátos, a többi munkaülés megközelítési módjától némileg eltérő metszetben tárgyalta a társadalmi és a gazdasági folyamatok elemzésének kérdéseit. Természetesen a gazdasági és az üzleti statisztikának, a regionális modelleknek, a turizmusnak stb. szentelt szekciók sem kerültek el a kvantifikáció problémáit, ám míg ezek a „mit mérünk” és „mi az eredmény” kérdések alapján, a mérendő dolog szempontjából érintették a témakört, ebben a szekcióban a „hogyan mérjük” kérdés állt a figyelem középpontjában. E jelleg a témák sokféleségének engedett teret. Az előadások mintegy fele a gazdaságstatisztika tárgykörébe illeszkedett, míg a többi társadalomstatisztikai, innovációs, regionális, statisztikaelméleti és alkalmazott statisztikai kérdéseket taglalt.

A konferencia „Oktatás” szekciója két megközelítésben foglalkozott a statisztika kérdéseivel. A prezentációk egyik része a statisztikaoktatás néhány aktualitásáról számolt be, képet adva a magyar és a szerbiai helyzetről. Másik részük a felsőoktatásban végrehajtott román, szerb és olasz statisztikai felmérések módszertanát és eredményeit mutatta be.

A „Társadalomstatisztika” szekcióban 17 előadás hangzott el. Ezek egy csoportja a szegénységgel, míg mások a gazdasági válsággal, illetve ennek háttartásokra gyakorolt hatásaival, demográfiai kérdésekkel, a várható élettartammal, migrációval, előrejelzésekkel foglalkoztak. Néhány előadó az egészségbiztosítás, a politikai körforgás és a társadalmi folyamatok témakörére összpontosított. A szekcióban minden előadást vita követett.

A „Fogyasztói magatartás” szekcióban a témák, a megközelítési módok és az alkalmazott módszerek széles skálájával találkozhatunk (OTC (tőzsdén kívül értékesített) -gyógyszerekkel kapcsolatos fogyasztói attitű-

dők vizsgálata; a tanácsadó cégek lehetséges szerepe az ún. „aranygalléros munkások aranyérmesekké” válásában; reklámok hatásainak vizsgálata a fiatalok körében; a magyarországi gázellátás biztonságának elemzése; az egyesült királysági és az olaszországi háztartási fogyasztási magatartások összehasonlítása; a B2B kapcsolatok vizsgálata, a CPM-modell és a PLS-modellek adaptációja; az MBTI pszichológiai besorolás hatása a fogyasztói magatartásra). Bár a sokszínűség következtében a szekció munkája érdekesnek bizonyult, a résztvevők inkább saját területükön voltak járatosak. Így élénk vita az előadásokról nem alakult ki, a diszkusszió inkább rövid kérdések/válaszok formájában zajlott.

Az „Információs technológia alkalmazásai” szekcióban nyolc előadás hangzott el. Az előadók itt is több oldalról közelítették meg a témakört, így szó volt az integrált vállalatirányítási rendszerek egyedi alkalmazásának lehetőségeiről, formáiról; a különböző algoritmusokat használó szoftverek segítségével elvégzett klaszterelemzések kutatásban való felhasználásáról; az RFID (rádiófrekvenciás azonosítási) és a mobilkommunikációs technológia felhasználásával működő, a tömegszerencsétlenségek esetén alkalmazható veszélyhelyzetjelző-rendszer értékeléséről; az online alapú szociális technológiákról, a blogokról, az online közösségekről, a hálózatokról, illetve az RSS üzletfejlesztésben és marketingben játszott növekvő szerepéről; a „grid computing”-ről, azaz az elosztott számítás, adattárolás aktuális problémáiról; a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának online adminisztrációs rendszerének szerepéről a szervezeti kultúra fejlődésében, az üzleti folyamatok reformálásában, hatékonyabbá tételében; valamint az IT-szolgáltatásokat igénybe vevő fogyasztók elégedettségének mérésére alkalmas statisztikai módszerekről. A szekcióban elhangzott valamennyi előadást rövid vita követte.

A „Munkaerőpiac” szekcióban 12 előadó mutatta be kutatási területét. Ezek közül három a nemek munkaerő-piaci szerepével (gyermekszülés esetén milyen tényezők hatnak a foglalkoztatott nők kilépésére a munkaerőpiacról; melyek a nők munkaerő-piaci részvételének jellemzői; milyen szerepet játszik a nem és a munkakör női/férfi jellegének megítélése a munkahelyi légkörrel való elégedettségben) foglalkozott, két előadás pedig megdöbbentő hasonlóságot mutatott a bérek és a munkaerőpiac regionális különbségei tekintetében Lengyelország (bérkülönbségek a munkanélküliségi ráta és a munkahatékonyság függvényében), illetve Magyarország (munkanélküliségi, foglalkoztatottsági ráta, aktivitási hányad klaszterelemzéssel) között. Egy ausztrál előadó azt próbálta bizonyítani, hogy a munkagazdaságtan nem nyújt megfelelő elméleti hátteret a munkaerő-piaci szervezetek tevékenységéhez, míg egy olasz szerzőhármás az olasz és a bevándorló munkavállalók foglalkozási körülményeit hasonlította össze. Mindezeket túl az elhangzott előadások a következő témaköröket, problémákat érintették: a szakképzés és a munkaerőpiac kapcsolata; a munkabérhez kötődő direkt adók, illetve a társadalmi juttatások mértékének hatása a háztartások munkaerő-kínálatára; egy, a tőkefelhalmozás és a foglalkoztatottság jellemzésére szolgáló makroökonómiai elméleti modell kidolgozása; a környezettudatos fejlesztések lehetséges hatásai a munkaerőpiacra.

A „Turizmus” szekció hallgatósága is érdekes kérdésekkel ismerkedhetett meg. Egy szlovén szerzőpáros iskolai hallgatók körében végzett felmérést mutatott be, ami az útleírások hatását vizsgálta az utazás, illetve a célállomás választása szempontjából. Elhangzott egy, az éttermek, panziók ételkínálatát a választék és a helyi specialitások, alapanyagok tekintetében vizsgáló elemzés is. Horvát szakemberek a hajós turizmus helyzetéről, speciális

lehetőségeinek kihasználásáról, illetve a turizmus történelmi és kulturális örökség megőrzésében betöltött szerepéről beszéltek, bolgár előadók pedig a Rila Nemzeti Parkkal szembeni turisztikai kívánalmakról, valamint a szállodai igények szezonálisáról készült felmérésükről számoltak be. Egy szlovén szerző hazája turizmus szatellit számlájának kidolgozása során felmerült autópályadíj-elszámolás becslési módszereit mutatta be, és emellett a szatellit számla lényegéről, a turizmus szerepéről, a becslési módszer kialakításáról is szólt. E téma Magyarország számára azért kiemelten jelentős, mert a KSH 2004 óta állítja össze a turizmus szatellit számlát, de eddig még autópályadíjjal nem számolt.

Az „Elméleti statisztika” szekcióban 16 előadás hangzott el, melyek számos témát, többek között a szimulációk alkalmazását; a modellezést; a multikollinearitást; az indexkésztítést; a lineáris programozást; az optimalizálást; a kerekítés leíró statisztikai alkalmazásának hatásait; a kvantilis becslését és a méréselmélet történetét ölelték fel.

A gazdaság- és üzleti statisztika témakörre, mellyel több, mint 30 előadás foglalkozott, három szekció épült. Ezen prezentációk a gazdasági válsághoz, vállalkozásokhoz kapcsolható vizsgálatokhoz kapcsolódtak, de a résztvevők hatásvizsgálatokról, ágazati statisztikai elemzésekről is hallhattak.

Legtöbb (35) előadás a pénzügyi statisztika témaköréhez tartozott. Ezért a szervezők ezeket az „Empirikus pénzügyek és kockázatelemzés I., II.”, illetve a „Pénzügyi modellezés” szekciók között osztották fel. Míg az előbbiekre kerülő prezentációk többsége üzleti döntési modellezéssel, kockázatelemzéssel, valamint tőzsdével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott, az utóbbi szekcióban bemutatott kutatások túlnyomó része az újonnan csatlakozott EU-tagállamok tőkepiacainak hatékonyságára összpontosított – a fertőzések, együtt-

mozgások jelenségét és a befektetők habitusát vizsgálták. A „Pénzügyi modellezés” szekció előadásaiiban többször ugyanannak a problémának elméleti és alkalmazott megközelítésére is sor került. Az alkalmazott módszertan rendkívül sokrétűnek mondható, idősorok és hozameloszlások statisztikai vizsgálatától és a kereskedési stratégiák algoritmizálhatóságának modellezésétől a tartalomelemzésen át a kísérleti közgazdaságtan alkalmazásáig terjedt, amelyeket a szerzők aktuális nemzetközi szakirodalmi vélemények bemutatásával alapoztak meg. Ezek mellett olyan egyedülálló megközelítések is teret kaptak, mint például az opcióárak elméletének számviteli, veszteség elhatárolásra történő adaptálása. A szekció, melyben az előadók és a közönség soraiban rangos finn, német, bolgár, román előadók, illetve a házigazda Szegedi Tudományegyetem több

karának munkatársai képviselték magukat, valódi nemzetközi eszmecserét tett lehetővé.

A konferenciát mind a szervezők, mind a résztvevők jónak ítélték. Az utóbbiak különösen elégedettek voltak a Szervezőbizottság munkájával és a konferencia helyszínével.

Összességében a konferencia nagyon jó lehetőséget nyújtott az itthoni és a külföldi kutatóműhelyek munkáinak megismerésére, valamint a kapcsolatépítésre.

A részletes program és az előadások absztraktkötete a <http://www.eco.u-szeged.hu/kutatas-tudomany/statisztikai-demografiai/tudomanyos-kozlemenyek> honlapról tölthető le.

Kovács Péter,

a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karának egyetemi adjunktusa, a konferencia szervezőbizottságának elnöke
E-mail: pepe@eco.u-szeged.hu

Hírek, események

Lemondás. *Siketné Krisztik Cecília*, a KSH Külkereskedelem-statisztikai főosztályának főosztályvezető-helyettese 2010. január 8-án lemondott megbízatásáról, mely a Ktv. vonatkozó paragrafus alapján 2010. február 7-én szűnt meg.

Megbízás. *Dr. Bagó Eszter*, a KSH elnökhelyettese 2010. február 8-ai hatállyal megbízta *Imre Magdolnát* a Külkereskedelem-statisztikai főosztály főosztályvezető-helyettesi, valamint *Cech Vilmost* a Külkereskedelem-statisztikai főosztály Szolgáltatás-külkereskedelmi osztálya osztályvezetői feladatainak ellátásával.

Felmentés-megbízás. *Dr. Bagó Eszter*, a KSH elnökhelyettese 2010. február 19-ai hatállyal visszavonta a Statisztikai kutatási és módszertani főosztály Mintavételi és módszer-

tani osztályán *Groszné Földesi Erika* vezetői megbízatását, és e feladatok ellátásával 2010. február 22-étől *Horváth Beátát* bízta meg. Emellett 2010. február 22-ai hatállyal megbízta *Ercsey Zsófiát* a Statisztikai kutatási és módszertani főosztály főosztályvezető-helyettesi feladatainak ellátásával.

Jutalom. Közzolgálati jogviszonyban töltött idejük alapján 2010. január hónapban jubileumi jutalomban részesültek 25 éves szolgálatért: *Nádasné Uhrin Györgyi* (KSH Szegedi Igazgatóság); *Kovácsné Dudás Mária* (Vállalkozás-statisztikai főosztály); *Szabó Zsuzsánna* (Vállalkozás-statisztikai főosztály); *Tulipán Lajosné* (Gazdálkodási főosztály); 35 éves szolgálatért: *Biacsi Józsefné* (KSH Szegedi Igazgatóság); *dr. Fehér Lajos* (Nemzeti számlák főosztály); *Pásztor László* (Tájékoztatási főosz-

tály); 40 éves szolgálatért: *Pati Nagy Veronika* (Műszaki és rendszertechnikai főosztály); *Ritter Tiborné* (Nemzeti számlák főosztály).

Walter Radermacher, az Európai Unió Statisztikai Hivatalának főigazgatója 2010. január 29-én tett hivatalos látogatást Budapesten egy, az uniós tagországok nemzeti statisztikai intézményeinek megismerését célzó programsorozat keretében. A főstatisztikus először a KSH és az MST közös konferenciáján „Az Európai Statisztikai Rendszer fejlesztésének új irányairól” címmel tartott nyitó előadást, amit nagy érdeklődés kísért. Majd a KSH-ba látogatott, ahol *dr. Belyó Pál* elnökkel, a Hivatal elnökhelyetteseivel és több szakfőosztály vezetőjével találkozott. A megbeszélésen *dr. Kárpáti József* a KSH felépítését, tevékenységét, stratégiai és tervezési rendszerét mutatta be számára. Ezt követően konzultációra került sor, melynek keretében a szakemberek a minőségbiztosításról, a társadalmi fejlődés méréséről, valamint az EU 2020 stratégiájáról tárgyaltak.

Az Albán Statisztikai Hivatalból Ines Nurja főigazgató vezetésével 18 fős delegáció látogatott a KSH-ba 2010. február 4-én és 5-én. Az Európai Unió egy projektjének keretében létrejött tanulmányút során az albán küldöttség először részletes áttekintést kapott a magyar statisztikai rendszerről, az EU-csatlakozással kapcsolatos magyar tapasztalatokról és a Hivatal területi szerveinek átalakításáról, majd három szekcióüléssel a területi statisztikával, a NUTS-rendszerrel, valamint a népszámlálás előkészítésével összefüggő kérdéseket tanulmányozta.

Konzultáció. A KSH Statisztikai kutatási és módszertani főosztálya a Nemzeti, illetve a

Szektorszámok főosztályokkal közösen egy, a szezonális kiigazítás gyakorlati tapasztalataival foglalkozó szakértői konzultációt hívott össze 2009. december 14-én a KSH Keleti Károly-termében, melynek témája a gazdasági válság idősorokban megjelenő hatásának kezelése volt. A konzultáción a Magyar Nemzeti Bank, a Pénzügyminisztérium, a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, illetve az Ecostat munkatársai is részt vettek.

A KSH-Iskola hagyományos évről-évre és évértékelő rendezvényére 2010. február 8-án került sor a Hivatal Keleti Károly-termében. *Dr. Belyó Pál*, a KSH elnökének megnyitó beszéde után a résztvevők az Iskola 2009. évi működésének eredményeiről, tanulságairól, az újonnan kialakított tanszéki rendszerről, valamint az idei feladatokról és újdonságokról hallhattak. A legkiválóbb hallgatók, a legmagasabb óraszámú oktató és a legjobb értékelést kapott tanárok, a szakmai gyakorlatra érkező diákok legaktívabb mentorai, illetve a legtöbb hallgatót delegáló vezetők munkájukért oklevelet kaptak.

Az ECOSTAT-Kerekasztal rendezvény-sorozat keretében került sor 2010. február 16-án *Balaton András*, az ECOSTAT tudományos segédmunkatársának „A fiskális sokkok hatása a főbb makrováltozókra” című előadására az Intézet épületében. (Balaton András előadását folyóiratunk későbbi számában jelentetjük meg.)

A Magyar Controlling Egyesület ez évi első műhelykonferenciáját 2010. február 17-én tartotta a KSH Keleti Károly-termében. Az ülésen *Kárpáti József*, a KSH főosztályvezetője is előadást tartott „Létezik-e controlling a közigazgatásban” címmel.

**A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI)
fontosabb konferenciaajánlatai**

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar> honlapon.)

Karlovassi, Görögország. 2010. június 3–6.

„6. Biztosításmatematikai és Pénzügyi Konferencia. (6th Conference in Actuarial Science and Finance.)

E-mail: www.actuar.aegean.gr/samos2010/

Sanghaj, Kína. 2010. június 5–8.

Mátrixokról és statisztikákról szóló nemzetközi műhelykonferencia. (*International Workshop on Matrices and Statistics.*)

E-mail: IWMS2010@shfc.edu.cn

Honlap: www1.shfc.edu.cn/iwms/index.asp

Chania, Görögország. 2010. június 8–11.

Nemzetközi konferencia a sztochasztikus modellezési technikákról és az adatelemzésről. (*Stochastic Modeling Techniques and Data Analysis International Conference.*)

Információ: *Christos H. Skiadas*

Telefon: +351 21 750 0170

E-mail: secretariat@smta.net

Honlap: <http://www.smta.net>

Bejrút, Libanon. 2010. június 10–12.

Nemzetközi konferencia a DEA-ról. (*International Conference on Data Envelopment Analysis.*)

Honlap: www.DEAzone.com/DEA2010

Voss, Norvégia. 2010. június 14–17.

23. Skandináv Matematikai Statisztikai Konferencia. (23rd Nordic Conference on Mathematical Statistics.)

E-mail: mail@kongress.no

Honlap: www.nordstat2010.org

Bristol, Egyesült Királyság. 2010. június 16–18.

„Ritka struktúrák: statisztikaelmélet és -gyakorlat” kutatási műhelykonferencia. („Sparse Structures: Statistical Theory and Practice” Research Workshop.)

E-mail: sustain-sparsity@bristol.ac.uk

Honlap: www.sustain.bris.ac.uk/ws-sparsity

Padua, Olaszország. 2010. június 16–18.

Az Olasz Statisztikai Társaság 45. Tudományos Ülése. (45th Scientific Meeting of the Italian Statistical Society.)

Információ: *Patrizia Piacentini*

Fax: +39 049 827 4170

E-mail: piacent@stat.unipd.it

Honlap: www.sis-statistica.it/meetings/index.php/sis2010/sis2010

Braga, Portugália. 2010. június 16–18.

7. nyári iskola a diszkrét és cenzorált függő változós regressziós elemzésről. (7th Summer School on Regression Analysis with Discrete and Censored Dependent Variab-les.)

Honlap: www3.eeg.uminho.pt/economia/nipe/summerschool2010

Sozopol, Bulgária. 2010. június 19–26.

XIV. Nyári Nemzetközi Valószínűség-számítási és Statisztikai Konferencia, statisztikai adatelemzési szeminárium és műhelykonferencia az Galton–Watson-folyamatokról. (XIV International Summer Conference on Probability and Statistics, Seminar on Statistical Data Analysis and Workshop on Branching Processes.)

Információ: *Nikolay M. Yanev*

Fax: +3592-9713649

E-mail: yanev@math.bas.bg,
statlab@math.bas.bg

Honlap: www.math.bas.bg.stochastics.fmi.uni-sofia.bg

Könyvszemle

Inotai András – Juhász Ottó (szerk.):

**A változó Kína – I.
Kína politikai, társadalmi fejlődésének
jelene és jövője**

Magyar Tudományos Akadémia Világgazdasági Kutatóintézet, Miniszterelnöki Hivatal. 2009. Budapest. 205 old.

A kötetbe foglalt kilenc tanulmány közösen mondható vezérfonala a kínai modernizáció, amelynek eddigi eredményeit, nehézségeit és megoldandó problémáit vizsgálják számos fontos területen. A jelen és a jövő természetesen nem tárgyalható az előzmények, a múlt nélkül. Elkerülhetetlen a visszatekintés a reformok kiindulópontjáig, de esetenként azon túlra is visszanyúlunk. A Kínai Kommunista Párt – élén *Mao Ce-tung* – vezetésével, az 1949-es győztes forradalom után három évtizeden keresztül folyt az útkeresés, a szocializmus dogmatikus szellemű építése. Ezt az 1960-as évek elején rövid időre megszakította a *Liu Sao-csi* nevével összeköthető lazítás, „kigazítás”, amelyet Mao a „kulturális forradalommal” tett semmissé, és ezzel a mozgalommal súlyos károkat okozott, nehéz helyzetbe hozta az országot.

A reformfolyamat kiindulópontjának tekintett új irányvonalat az 1978 decemberében tartott pártkongresszus tette hivatalos állami és pártpolitikává. Meghirdetője és vezéralakja *Teng Hsziao-ping* volt, akinek eszméit az ország minden területére kiterjedő modernizáció fejezi ki. Az általa kitűzött hosszú távú stratégiai cél elérésének időtartamát több generációra prognosztizálják, „akár száz évig is eltart-

hat”. A párt vezéreszméjévé az osztályharc helyett a gazdasági fejlődést tette. A modernizáció széleskörű reformokat tesz szükségessé és nyitást mind belső, mind külső irányba. A sikeres végrehajtáshoz az országnak belső nyugalomra és békés nemzetközi környezetre van szüksége. A kötet tanulmányai a belső nyugalom számos összetevőjét vizsgálják. Bizonyos értelemben ezek közé tartozik a Tajvannal kapcsolatos kérdéskör is, de a helyzet sajátosságából adódóan ez egyben a külső környezet békés vagy kevésbé békés voltának alakítója is.

Kína és Tajvan kapcsolatára nagy hatást gyakorol – egyebek mellett – a tajvani belső helyzet alakulása. A szigeten az anyaországgal kapcsolatban két ellentétes álláspont alakult ki. A Koumintang az egy Kína elvet vallja, amelyet az ő vezetésével lehet és kell megvalósítani. A másik irányzat Tajvan önállóságát, független állammá alakítását, azaz az anyaországtól való teljes elszakadást tekinti fő céljának. Az elmúlt mintegy másfél évtizedben ez utóbbi irányzatot követő elnökök voltak hatalmon, bár céljukat, sok ellenható tényező miatt, eddig nem tudták megvalósítani. Ezt a szélsőséges politikát váltotta fel a 2008 májusában hivatalba lépő új elnök, a Koumintang jelöltje, Ma Jing-csiu. Az új elnök, ugyanúgy, mint a szárazföldi Kína az „egy Kína” elvet vallja, de a „három nem” alapján: „nem az egyesülésre (a szárazföldi Kína égisze alatt), nem a függetlenségre, nem a fegyveres erő alkalmazására”. Ezt Pekingben úgy értelmezik, hogy lehetőség van a tárgyalásokra, amit a jelenlegi helyzetben a legjárhatóbb útnak tartanak. Az anyaország megújított Tajvan-politikáját 16 írásjegy

fejezi ki: „kölcsonös bizalomépítés, a viták félretétele, az összekötő tényezők keresése és az eltérő nézetek fenntartása az együttműködés (win-win) közös kialakítására”. Az új tajvani elnök nyilatkozata szerint „ezek a szempontok a mi elképzeléseinkkel nagyjából azonosak”. A jelenlegi helyzet fenntartása tehát mindkét fél számára elfogadható és ebben érdekelt az Egyesült Államok is. Szemmel látható, hogy ezen a helyzeten belül számos területen – gazdasági, kulturális, tudományos, turisztikai stb. – máris lendületes az előrehaladás a Tajvani-szoros két oldala között.

A gazdasági fejlődés középpontba kerülése az évek folyamán különböző interpretációkon ment keresztül. Fő jellemzője hosszú ideig a minél nagyobb, minél gyorsabb növekedés volt. A jelenlegi vezetés azonban túllépett az egyoldalú mennyiségi szemléleten, alapelve a „tudományosan megalapozott fejlesztés”, ami gyakorlatilag az extenzív-intenzív szakaszváltást, a mennyiség-minőség átmenetét jelenti. Ez egyebek között azért is indokolt, mert a rendkívül gyors gazdasági növekedés túl nagy árat követelt. Ezek között említi *Hu Csin-tao* pártfőtitkár, hogy nincs egyensúly a város és falu, a különböző térségek (régiók) egymás közötti viszonylatában, késlekedik a mezőgazdaság modernizációja, nem biztosított a parasztság jövedelmének folyamatos növelése, súlyos gondok vannak a munkanélküliség, a társadalombiztosítás, a jövedelemelosztás, a közbiztonság és az igazságszolgáltatás területén. Növekszik a környezetszennyezés, éleződnek egyes nemzetiségi feszültségek stb.

A gazdasági fejlődés adatai közismerten imponálóak. Kína valutatartaléka első a világon, az ország vásárlóerő-paritáson számított GDP-je a második, külkereskedelmi forgalma a harmadik. A növekedés évi üteme többnyire kétszámjegyű. Az egy főre jutó termelés (GDP) bár még jelentősen elmarad a világlátlagtól, különösen a fejlett térségek színvonalá-

tól, mégis sokatmondó adat, hogy az ugyan-csak egymilliárdot meghaladó népességű szomszéd, India megfelelő adatának kereken a kétszerese.

A gazdaság szerkezete az utóbbi negyedszázad alatt úgy változott, hogy a mezőgazdaság aránya csaknem 20 százalékponttal 12 százalékra csökkent, a szolgáltatásoké pedig ugyanilyen mértékben nőtt, és elérte a 40 százalékot, miközben az ipar folyamatosan megközelítőleg a GDP felét tette ki. Egészen mások a foglalkoztatottsági arányok, ami egyben az ágazatok termelékenységének különbségeit is mutatja. A mezőgazdaságban a munkaerő mintegy 45, az iparban a 24, a szolgáltatásokban 31 százaléka található.

Átalakulóban vannak a korábban egyértelműen közösségi (állami és szövetkezeti) dominanciájú tulajdonviszonyok is. A változások egyik vonulata a mezőgazdaságban jelent meg. Fokozatosan megszűntek a kollektívizálás során keletkezett intézmények, visszaállították a családi gazdaságok rendszerét, engedélyezték a kisebb magánvállalkozásokat. Kialakult és gyorsan terjedt a földbérleti rendszer, amelyben a föld ugyan a közösség tulajdona maradt, de a gazdaságok mind hosszabb időre, esetenként akár 50 évre is bérlik azt. A reformok lehetővé tették a falusi közösségeknek, hogy helyben dolgozzanak fel különböző termékeket. E célra létrejöttek, és nagyon gyorsan szaporodtak az ún. falusi vállalatok, ahol az olcsó munkaerő segítségével olyan cikkeket állítottak elő, amelyek addig hiányoztak a piacról. A reformok kezdetétől a kilencvenes évek közepéig ezek a vállalatok jelentették a gyors kínai gazdasági növekedés legfőbb hajtóerejét. Az általuk foglalkoztatottak száma ez idő alatt 28 millióról 135 millióra, a GDP-ből való részesedésük pedig 6-ról 26 százalékra emelkedett. Az ezredfordulón a kínai export közel felét ezek a vállalatok adták. A reform előrehaladásával helyzetük nehezebb lett,

számuk növekedésével versenyelőnyük csökkent, a piaci rések megszűntek, a versenytársak között megjelentek a külföldi vállalatok, s ezek olyan minőségű termékekkel látták el a városokat, amelyekkel nem tudtak komolyan versenyezni.

A (hazai) magántőke megjelenése és erősödése a falusi vállalatok fejlődésével, az állami nagyvállalatok részvénytársasággá alakításával, illetve a korábban is létező elszigetelt magán-tevékenység korlátozásának enyhítésével függ össze.

A tulajdonviszonyt érintő harmadik mozzanat a külföldi tőke megjelenése és térhódítása a kínai gazdaságban. 1980-ban három „különleges gazdasági övezet” kapott lehetőséget a nyitásra, ennek keretében kedvezményeket kaptak a nemzetközi kereskedelem és a külföldi befektetések fokozására. A kedvező eredmények nyomán 1985-ben a Jangce alsó folyásánál további ilyen övezeteket alakítottak ki, 14 tengerparti várost pedig megnyitottak a külföldi befektetések előtt. A pénzügyi rendszer fejlődése és a bankrendszer átalakítása, azaz a központi és a kereskedelmi bankok elkülönítése után megjelent és erősödött a külföldi tőke a bankszektorban is. Ennek nyomán a 800 pénzügyi intézményből 350 külföldi. A viszonylag nagy szám megítélésénél azonban figyelembe kell venni, hogy az országban meghatározó szerepe négy nagy kínai banknak (központi, ipari és kereskedelmi, építőipari, mezőgazdasági) van.

A tulajdonviszonyokról pontos adatok nem állnak rendelkezésre. Becslések szerint a GDP termelésében az állami szektor aránya egyharmadra tehető, de a növekedés a magánszférában sokkal gyorsabb, mint az állami vállalatoknál. A kínai kivitel kétötödét 2006-ban a külföldi tulajdonban levő és további majdnem ötödrészét (kínai és külföldi) a vegyes vállalatok adták. Az állami vállalatok aránya ugyan csak megközelítette az egyötödöt és nem sok-

kal maradt el attól a kínai magáncégek aránya, amely 18 százalék volt. A kínai szervezetek biztosították a kivitel fennmaradó több mint 4 százalékát.

A kínai gazdaságpolitika tudatában van annak – amit a nemzetközi szakirodalom is hangsúlyoz –, hogy a nemzetközi versenyképesség alakulását távlatilag nagymértékben meghatározza a helyi innovációs képesség. A kínai gazdaság hosszú idő alatt tud az innovációvezérelt növekedésre átállni, de gyorsan halad ezen az úton. A kutatási-fejlesztési ráfordítások 1995-től 2005-ig évente 19 százalékkal növekedtek, GDP-hez viszonyított arányuk megkétszereződött, 2005-ben elérte az 1,3 százalékot. (Ez a mutató 2007-ben az Egyesült Államokban 2,7, Magyarországon 1,0, Olaszországban és Oroszországban 1,1 százalék volt.) Ebben az évben 1,12 millió kutató dolgozott teljes munkaidőben, kissé több mint az EU 15-ben (1,1 millió), de kevesebb mint az Egyesült Államokban (1,4 millió). A ráfordítások jelentős hányada jelenleg még nem kifejezetten kutatási tevékenységet fedez, hanem a kutatás-fejlesztés infrastruktúráját teremti meg. Új K+F-központok épültek, beszerezték a legkorszerűbb laboratóriumi berendezéseket, mindezzel a kutatás-fejlesztésre irányuló külföldi működőtőke-befektetők is meg kívánják nyerni. Tudományos-technológiai klasztereket alakítanak ki, például a pekingi Zhong-guancun Tudományos Parkban 40 egyetem, 130 kutatóintézet, több mint 40 külföldi kutatóközpont és számos kínai K+F-cég található. Országosan a ráfordítások kétharmadát a vállalatok finanszírozzák, és a vállalati kiadások 25–30 százalékát külföldi érdekeltségű cégek. 2006 végén 750 külföldi tulajdonban lévő K+F-szervezet működött Kínában.

A külföldi tőke bevonása mellett fontos szerepe van az innovációs folyamatban a kínai tőke külfölditechnológia-beszerező tevékenység-

gének. Ez egyrészt csúcstechnológiai cégek felvásárlását, másrészt kutatóintézetek alapítását jelenti külföldön. (2003-ban Svédországban már 12 kutatóintézetet alapítottak, de a legtöbb kínai alapítású külföldi K+F-központ az Egyesült Államokban működik, az egyik legnagyobb pedig, 1200 fővel az indiai Bangalore-ban.) További fontos eszköz a nemzetközi – bilaterális és multilaterális – K+F kooperációs kapcsolatok kialakítása és fejlesztése.

A kutatás-fejlesztésre fordított összegben belül meglehetősen alacsony (6%) az alapkutatásra, és igen magas (70–75%) a kísérleti fejlesztésre jutó hányad, ami azonban – szakértői vélemények szerint – megfelel az ország jelenlegi fejlettségi szintjének. Figyelemreméltó, hogy a jegyzett tudományos publikációk terén az általános felzárkózáson belül kiemelkedő a nanotechnológiai témájú közlések száma, e tekintetben Kína világsőnek számít. A problémák között említik egyebek mellett, hogy az innováció világszerte tapasztalható területi koncentrációja Kínában az átlagosnál is nagyobb.

A gazdaság korszerűsítése, a piaci viszonyok térhódítása óhatatlanul megkövetel valamilyen mértékű változásokat a társadalmi, jogi-politikai viszonyokban is. A demokratizálás, a jogállam felé tett lépések és az egypártrendszer fenntartása közötti ellentmondás kezelése a kínai vezetés komoly problémája. A pártvezetők legitimitásuk feltételének tartják az életszínvonal folyamatos emelését, a gyors gazdasági fejlődés negatív következményeinek csökkentését. A mezőgazdaságban felszabaduló és a városokba áramló munkaerő foglalkoztatása nem megoldott, a növekvő jövedelmi különbségek súlyos társadalmi konfliktusok hordozói. Az állami nagyvállalatok átalakításával, részleges magánosításával – amelyek korábban nemcsak munkát, hanem olcsó élelmiszert, egészségügyi ellátást és oktatást is

biztosítottak –, valamint a népi kommunák eltűnésével sokszáz millió ember egészségügyi és szociális ellátása szűnt meg. Ezek és sok hasonló probléma miatt a vezetés figyelme a társadalmi harmónia megteremtésére irányul, amelyet az emberközpontúság, a „közös gazdagodás”, a tiszta kormányzás, a korrupció elleni fellépés stb. biztosít. A harmonikus társadalom tartozéka az igazságosság, az őszinteség, a rend és a biztonság, valamint az ember és a természet harmóniája is.

A fejlődés velejárájának tekintik a különböző területeken – társadalmi, nemzetiségi, vallási stb. – felmerülő konfliktusokat („népen belüli ellentmondásokat”), amelyeket bizonyos határig megértően kezelnek, lehetőleg helyi szinten tartanak, de a társadalom széles körét érintő, szervezett megmozdulások ellen, amelyek potenciális veszélyforrást jelenthetnek, szigorúan, minden eszközzel fellépnek.

Az igazságszolgáltatás reformját a piacgazdaságra való áttérés indokolja, de a nemzetközi szervezetekhez való csatlakozással is járnak meghatározott kötelezettségek. Emellett van olyan felfogás, amely szerint a pártállam számára a bíróságok biztonsági szelepként működnek, a társadalmi elégedetlenség tompítását, a stabilitás fenntartását (is) szolgálják. A reform egyik lényeges vonása a bírók felkészültségének javítása, amely a jelentős eredmények mellett, hosszú távon megoldható feladat. Az egyetemi végzettségű bírók aránya az 1995. évi 6,9-ről 2005-ig 50 százalékra emelkedett. 2002 óta az új bíróknak egyetemi végzettségűeknek kell lenniük, a hivatalban levő fiatalabbaknak (40 év alatt) öt éven belül diplomát kell szerezniük, az idősebbeknek pedig továbbképző tanfolyamokon kell részt venniük. A reform keretében napirenden van a halálbüntetés moderálása, a „kevesebb kivégzés, megfontolt kivégzés”. A kínai büntetőjogban 68-féle bűncselekményért róható ki halálbüntetés, ezek nagyobb része gazdasági büntett

(adócsalás, vesztegetés stb.). 2005 óta halálos ítélet csak a Legfelső Bíróság hozzájárulásával hozható. A kivégzettek számáról hivatalos adatok nem állnak rendelkezésre, az Amnesty International szerint 2006-ban több mint ezer emberen hajtottak végre halálos ítéletet.

Belbiztonság terén is érzékelhető a feltétlen szigor érvényesítése mellett bizonyos viszszafojtottságra való törekvés. Igyekeznek megakadályozni a túlzott és felesleges erőszak alkalmazását. A Közbiztonsági Egyetem tankönyve az első vonalban szolgálóknak nem javasolja a fegyverviselést. A biztonsági erők a tiltakozások kezelése során kötelesek elfogadni a helyi párt- és kormányzervek vezető szerepét, minden lépés előtt engedélyüket (beleértve a gumibot és a vízágyú használatát is) kell kérni, és folyamatos a tájékoztatási kötelezettség felőlük.

A társadalmi feszültségek kezelésében fontos szerepet szánunk a központi akaratot közvetítő propagandagépezetnek és ehhez kapcsolódva a lakossághoz eljutó információ ellenőrzésének. A hírközlés piacodása és az új információs technológiák elterjedése (műholdas közvetítések, internet, mobiltelefon) azonban egyfelől jelentősen csökkenti a központi pártlap példányszámát, másfelől folyamatosan ellehetetleníti a teljes információkontrollt. A helyzethez alkalmazkodva a vezetés is növelni akarja az átláthatóságot. Míg korábban a vészhelyzetek (például a 2003. évi SARS-járvány) nem vagy csak késve kaptak nyilvánosságot, 2007 óta a kormányhivatalokat törvény kötelezi a gyors tájékoztatásra a lakosságot érintő ügyekben. 2008-ban a kormány kötelességévé vált a közvélemény számára szükséges vagy a lakosság széles tömegeinek részvételét igénylő eseményekkel kapcsolatos információk nyilvánosságra hozása.

A fejlődés egyik súlyos kérdése a területi különbségek kezelése. A tapasztalatok szerint egy-egy ország gazdasági fejlődésének termé-

zetes kísérőjelensége a regionális egyenlőtlenségek növekedése. Az elmúlt évtizedekben Kínában ez a kísérőjelenség váltakozó intenzitással volt jelen. A mindenkori uralkodó politikai-gazdaságpolitikai irányzatok intézkedései esetenként erősítették, más alkalommal mérsékeltek, néha vissza is fordították a tendenciájában divergáló folyamatot.

A területi különbségeknek természeti-földrajzi, történelmi és demográfiai alapjai vannak. A nagy kiterjedésű magashegységek (Himalája) ugyanúgy, mint a sivatagok (Takla Makán, Gobi) rendkívül gyéren lakottak. Az ország ösztérületének egyhatedét elfoglaló Tibetben 2,8 millió ember él, 2 fő négyzetkilométerenként. A még nagyobb kiterjedésű Ujgur Autonóm Területen (Hszincsiang) sokkal többen laknak ugyan (21 millióan), de a 12–14 fő/km² népsűrűség sem alkalmas igazán intenzív gazdasági tevékenységre. (Hasonló helyzet még több tartományra is – Csinghaj, Kanszu, Belső Mongólia – jellemző.) Ugyanakkor a tengerparti tartományok igen sűrűn lakottak, és ott számos többmillió lakosú város mellett 10 milliót meghaladó népességszámú metropolisokat is találunk (Peking, Sangháj, Tiencsin).

Kína méretei mellett a divergencia és konvergencia megítélését a vizsgálat szintje is befolyásolja. Egyes tartományok között kétségtelenül kimutatható a kiegyenlítődés tendenciája. Az ország egészét tekintve azonban nagy és növekvő területi különbségek figyelhetők meg. A vizsgálatok Kína tartományait három nagy csoportba: keleti, középső és nyugati régiókba sorolták. Közülük kiemelkedően a leggyorsabban fejlődnek és a legmagasabb szintet érték el a keleti, tengerparti régiók (Peking, Tiencsin, Sangháj, Fucsien, Kuantung stb.). Lényegesen szerényebb helyzetben vannak a középső régió tartományai (Belső Mongólia, Santung, Honan, Hupej stb.), és még kedvezőtlenebb a nyugati tartományok helyzete (Szecsuán, Tibet, Ujgur A. T., Csinghaj).

E három nagy országrész helyzetét két jövedelemgeneráló tényező dinamikája és színvonalja illusztrálja. Mindkét mutató a keleti régió előnyének növekedését jelzi 1987 és 2001 között. A kereskedelem GDP-hez viszonyított aránya keleten a középső tartománycsoporthoz viszonyítva kétszeresről 6,5-szeresre nőtt. A nyugati országrészhez viszonyított arányszám 3,6-szeresről 8,9-szeresre emelkedett. Az egy főre jutó külföldi működőtőke 2001-ben a keleti tartományokban 859 dollárra, a középső országrészben 63, míg nyugaton 48 dollárra emelkedett.

A regionális különbségek növekedése fokozza a társadalmi egyenlőtlenséget, és ezzel veszélyezteti a belső stabilitást. A különbségek csökkentésének – eddig kevés eredményt felmutató – eszközei az államilag támogatott ipartelepítés, a tőkebefektetések irányítása, az infrastruktúra fejlesztése (amely csak hosszú távon hozhat komoly eredményeket), a városba áramlás, a vidék elnéptelenedésének korlátozása, a mezőgazdasági termelés és termelékenység kiemelt fejlesztése.

A reform és a nyitás jelentős változást hozott a vallás kezelésében is. A korábbi durva vallásellenesség megszűnt, sőt a jelenlegi vezetés pozitívan értékeli a vallások szerepét a társadalmi stabilitásban, harmóniában. Ezzel együtt ellenőrző szerepéről nem kíván lemondani. A vallási tartalmat sugárzó rádiókat, internetes oldalakat és a külföldről származó irodalmat szigorúan ellenőrzik. A vallások befolyása a nyitás óta folyamatosan nő, a jelen évtized közepén a 16 éven felüli lakosság közel egyharmada mondta magát vallásosnak. Többségük az öt nagy vallás (buddhizmus, taoizmus, iszlám, katolikus és protestáns kereszténység) valamelyikéhez tartozik. Ezek közül kettő, a lámaista buddhizmus és az iszlám szorosan összefonódik a tibeti, illetve ujjur népcsoporttal, esetükben az etnikai feszültségek és a vallási alapú konfliktusok együtt je-

lentkeznek, és a hatóságok összekapcsoltan kezelik azokat.

Az öt említett vallás közül leggyorsabban a kereszténység iránti érdeklődés nő. Hivatalos adatok szerint a katolikusok száma 1990-től 2005-ig 10 milliőről 16 millióra emelkedett. A katolikus egyház helyzetére nagy hatással van a Vatikánhoz való viszony, mivel hivatalosan külső szervek nem szólhatnak bele a kínaiak belső ügyeibe. A hivatalosan elismert hazafias egyház független a Vatikántól, vezetői elismerik, hogy függetlenségük sérülése hatással lehet az ország integritására. Emellett létezik a katolikusoknak még két, a Vatikánhoz lazábban vagy szorosabban kapcsolódó csoportja. Közülük az egyik a „túrt” kategóriába tartozik, főleg vidéken működik, „jogszerűen, de a hazafias egyház keretein kívül”. A másik a Vatikánhoz következetesen ragaszkodó „földalatti egyház”, papjai szertartásaikat titokban, magánházakban végzik. Mind a Vatikán, mind a kínai hatóságok igyekeznek a kapcsolatokat javítani, de ennek olyan akadálya is van, hogy a Vatikán még mindig fenntartja a diplomáciát Tajvannal. Ennek ellenére a kapcsolatokban az elmúlt évtizedekben figyelemre méltó előrelépések történtek.

A protestáns hívők száma 20–30 millió közötti. Esetükben is megtalálhatók az államilag elismert és támogatott szervezetek, valamint az illegális „házi egyházak”, de a Vatikán tevékenységéhez hasonló gondot a protestánsok nem okoznak.

Nemzetiségi összetételét tekintve a kínai lakosság kilenczede han (kínai) nemzetiségű. A fennmaradó 9 százalék több mint 100 millió embert jelent, akik 55 hivatalosan elismert nemzeti kisebbséghez tartoznak. Ezek közül 18 nemzetiség létszáma meghaladja az 1 milliót. A nagy lélekszámú nemzetiségek egy része nálunk kevésbé ismert (és etnikailag közel áll a hanokhoz, például zhuang, mandzsu). Az ismertebbek közül az ujjurok száma 8,4, a

mongoloké 5,8, a tibetieké 5,4, a koreaiaké 2 millió körüli.

A nemzetiségek kezelését kettősség jellemzi. Egyrészt érvényesül irántuk bizonyos pozitív diszkrimináció. Például a születésszabályozási politika körükben engedékenyebb. A nemzetiségek autonómiát (igaz, korlátozottan) élveznek: ezt tükrözi 5 tartományi szintű terület, 30 járás, 124 körzet stb. A közügyek intézésében a kisebbségek nyelve is használható. A kisebbségek részt vesznek az állami irányításban (kormányban, Országos Népi Gyűlésben). A gazdasági fejlesztési politika megkülönböztetett figyelmet fordít az elsősorban kisebbségek által lakott visszamaradott térségek, például a nyugati tartományok felzárkóztatására. Másrészt, mindezzel párhuzamosan zajlik a különböző nemzetiségekhez tartozók beolvadása az egységes Kínába. Míg korábban, Mao idejében az erőszakos asszimiláció hatott a nemzeti elkülönülés visszaszorulására, az egységesülés irányába, a modernizáció időszakában az új életforma uniformizáló jellegének van ilyen hatása, mindenekelőtt a fiatalok körében.

Az általános tendencia alól két markáns kivétel van. Az autonóm területek közül az etnikailag leghomogénebb Tibet és Hszincsiang (Kelet-Turkesztán vagy Ujgur A. T.) etnikai és egyben vallási alapú társadalmi és politikai problémát jelent. Esetükben viszonylag jól behatárolható területi egységről van szó, nyelvi, kulturális és vallási alapokra épülő erős etnikai azonosságtudatról, viszonylag homogén lakosságeloszlásról. Földrajzi helyzetükkel együtt ezek megteremtik az elszakadás elvi lehetőségét, de a kínai fegyveres erők jelenléte ezt gyakorlatilag kizárja. Nemzetközi összefüggései miatt azonban mindkét eset külső támadási felületet jelent Kína számára. (Egyébként mindkét terület a XVIII. században került kínai fennhatóság alá: Tibet 1720-ban, Kelet-Turkesztán 1750-ben. A tibetiek főként tárgya-

lások útján igyekeztek helyzetükön változtatni, 1912-ben széleskörű autonómiát kaptak, míg az ujgurok gyakran folyamodtak fegyveres harchoz is.)

Tibet hagyományos politikai berendezkedése teokrácia, amelynek élén a Dalai Láva áll, aki egy személyben vallási és politikai vezető is. A jelenlegi Dalai Láva 1959 óta önkéntes száműzetésben él Indiában. Ez önmagában is konfliktust jelent, amit tovább mélyít a körülötte kialakult emigráció egy részének szélsőséges nacionalizmusa. Ez az irányzat elítéli a láva békülékenységét, belenyugvását a kínai fennhatóságba, készségét arra, hogy lemondjon világi hatalmáról és ezen az áron esetleg visszatérjen hazájába. Az állam az etnikai és vallási összefonódás miatt ezeken az érzékeny területeken a vallási tevékenységet különösen szigorúan ellenőrzi. 2007-ben olyan jogszabály lépett életbe, amely szerint az élő Buddhák reinkarnációjához állami hozzájárulás szükséges. Az a szabály, hogy a „kiválasztás folyamatát külföldről nem befolyásolhatja egyetlen személy vagy csoport sem”, egyértelműen a Dalai Láva hatáskörét korlátozza, és az emigráció szélsőségeinek a malmára hajtja a vizet. Reális veszélye van annak, hogy a Dalai Láva lemondása esetén napirenden lesznek a 2008 márciusihoz hasonló erőszakos cselekmények. A láva halála után pedig előállhat két reinkarnáció: az emigráció által megtalált, illetve – a Pancsen Láva esetéhez hasonlóan – az állami szervek által támogatott. A helyzet tehát tovább bonyolódhat.

Bonyolultabbá vált az ujgurokkal való viszony is. Az ugyan nem újdonság, hogy a tartomány török nyelvű muszlim többsége egységesen vallja, hogy Hszincsinag (az ő megnevezésükkel Kelet-Turkesztán) soha nem volt és nem is lesz Kína szerves része. Az ujgur szeparatizmus azonban az iszlám fundamentalizmus világméretű újraéledésével új dimenziót kapott. 2001. szeptember 11-e után Kína is

csatlakozott a terrorizmus elleni koalícióhoz, és ennek keretében kíván leszámolni az ujjur szeparatista szervezetekkel. A hat ország (Kína, Oroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán és Üzbegisztán) által létrehozott Shanghai Együtműködési Szervezet fő célja a kollektív biztonság és a gazdasági együttműködés megteremtése, de szerepel a törekvések között a terrorizmus, extrémizmus és a szeparatizmus elleni küzdelem is.

Az ujjurokkal fennálló konfliktus ellenére Kína nemcsak az említett közép-ázsiai orszá-

gokkal, hanem gyakorlatilag az egész iszlám világgal, beleértve az arab tömböt is, jó kapcsolatokat ápol. Ennek háttérében, egyebek mellett az energiabiztonságra való törekvés is felfedezhető. Emellett jelentős tényezőnek számít, hogy a Kínában élő mintegy 20 millió muszlimnak csak kisebb részét, kétötödét tesszik ki az ujjurok, s a muszlimok többségével gyakorlatilag problémamentes az együttélés.

Holka Gyula,

a KSH ny. főosztályvezetője

Folyóiratszemele

Módszertani ajánlás a kormányzat működésének mérésére, nemzetközi összehasonlítására

(Measuring Government Activity.) – *OECD*. 2009. 132 old.

A kiadvány letölthető: <http://www.iadb.org/intal/intalcdi/PE/2009/03403.pdf>

A kormányzatra vonatkozó statisztikai adat-sorok nagyon különböző szemléletűek, pedig növekvő igény van részletes, kellő időben elérhető, összehasonlítható mutatókra. Az OECD kiadványsorozatába tartozik a 2009 végén megjelent „Kormányzat egyetlen pillantásra” (*Government at a Glance*) című nemzetközi adatgyűjtemény, amelynek módszertani tanulmányai alapján állították össze az itt bemutatott ajánlásokat a kormányzati tevékenység összehasonlítható mértékeire, a standard csoportosításokra alapozott mérésére vonatkozóan.

A mérés megközelítése lehet „az egész-ből”, illetve a „részekből” kiinduló. Az előbbi a legszélesebb tartalmú nemzetgazdasági kategóriákkal a közszektor termelési folyamatait

mutatja be, az utóbbi a mélyreható esettanulmányok megállapításait terjeszti ki a vonatkozó körre (például a ráfordítások sajátos szerkezeteit mérve). Ahol a tevékenység mérései a különböző részfolyamatok speciális és az országok sajátos értékelési szempontjaiból indulnak ki, ott a nemzetközi összehasonlítás nem megbízható, hiszen még nem alakult ki egyetértés a „közfeladat”, a „közfeladatot ellátó egység”, az „input”, a „folyamat”, az „output”, valamint a folyamat „eredményei” statisztikai fogalmát tekintve.

Az OECD ajánlása abból indul ki, hogy sokféle egység teljesíthet közfeladatokat, amelyek termékeire, szolgáltatásaira a fedezetet a kormányzat bevételei, azaz a közpénzek teremtik meg. A nemzeti számlák rendszerének meghatározásai érvényesek azokra az egységekre, amelyek a kormányzat működő intézményei és a szektoron belül a központi kormányzat, a tartományi/állami kormányzat, a helyi önkormányzat, illetve a társadalmi biztonság alapjai funkcióit látják el. A közszektornak az olyan gazdasági egység is része,

Megjegyzés. A Folyóiratszemelet a KSH Könyvtár (*Orbán-Szirbucz Zsófia*) állítja össze.

amely többségi (végső) ellenőrzése a kormányzat intézményeihez rendelhető (például alapítóként, tulajdonosként).

A kormányzat tevékenységeinek mérése – a kormányzat, illetve a köztulajdonú gazdasági vállalkozásokon túlmenően – a magánszektorhoz tartozó termelőkre is vonatkozhat, ahol a bevétel nagyobb részét a közpénzek adják, bár az OECD meghatározása itt eltér a nemzeti számlák „közszektor” kategóriájától.

A közszektor intézményi, vezetési reformjának fontossága kétségtelen és széles körben elismert, de hatásainak megértése nemzetközi összehasonlításra alkalmas adatháttérrel igényel, amelyek kialakításához a tapasztalati információk egyeztetett szempontú rendezése ad támpontot. Ilyen konzisztens adatok nem érhetőek el jelenleg, pedig ezek birtokában lehetne megvilágítani, hogy

– hol van lehetőség a szakpolitikák nagyobb hatékonyságára,

– mi okozza a lényeges eltéréseket az egyes országokban, illetve időszakokban megvalósított hasonló rendeltetésű közfeladatok teljesítésében.

Az OECD a közszektor termelési folyamata alapján jelöli ki az osztályozás kereteit, és ezzel a közfeladatok gyakorlati irányítását összekapcsolhatóvá teszi a működési célként megadott eredmények mérhető adataival. Az általánosítás kellően magas szintjén a termelési folyamat négy logikai lépése határolható el: az *input*, a *folyamat*, az *output* és az *eredmény*.¹

Ehhez a négy alaptényezőhöz két további is társul:

– a kormányzat bevételei, amelyek az ösztönzőkkel és korlátokkal megalapozzák a termék, szolgáltatás termelésének módjaira vonatkozó döntéseket;

– a kormányzati hatékonysággal, eredményességgel összefüggő „előtörténet” és a korlátok.²

Az ajánlás szerint a közszektor termelésének itt említett hat változója, mint az elemzések összehasonlítható egységei, koherens osztályozási keretet adnak a mérésekhez. E változók tulajdonságaira világos meghatározások szükségesek. Alkalmas keretek között bemutathatók a kormányzati termelési folyamat összehasonlítható adatai. A vázolt szakaszolás nehézségekkel is járhat, ahol a tényezők egyszerű viszonyai nem azonosíthatók, bár egyszerűsített mérési kategóriák itt is ajánlhatók. A kormányzat termelési folyamatait ott nehéz felmérni, ahol a közszektor tevékenységei csak közvetve azonosíthatók, vagy az output nem mutatható ki.

Az első mérési tényező a közszektor *inputja*, ez a viszonyszámmutatók egyik adata. Itt a termelési folyamat inputja a közkiadás (az adófizetésekkel együtt). Az OECD-ajánlás az input olyan különféle fizikai ráfordításait mutatja be, mint a munkavégzés, a beszerzett termék és szolgáltatás, a tőkeberuházás. Ennek megfelelően az input adatai lehetnek pénzügyi mutatók (a közkiadás az adófizetésekkel együtt) és nem pénzügyi mutatók, mint például a létszám, a munkaerő összetétele.

Inputok alapján közelítő adat számítható a közszektor outputjaira. A közfeladat mérésének egyik alapkövetelménye, hogy azonosan

¹ Még nem alakult ki konszenzus azokról a társadalmi-gazdasági célokról, amelyek a szándékolt eredmények, kimenetek kiválasztására vezetnek. Az ilyen eredménycélok a normatív közgazdaság és a politikai értékrend tárgyai, tehát nem az adatok itt tárgyalt kezeléséhez tartoznak.

² Az osztályozás mélyebb bontásai bizonytalanok. Az angol nyelvben a „cél” megjelölése vonatkozhat a tevékenység végső eredményeire, a kimenetelre, a folyamat végső outputjára, valamint egyes fázisainak közbeni teljesítményeként mért outputjára.

csoportosítsák az input és az output adatait a vizsgált területek osztályozásaival. A módszerben a termelési mód szerinti pénzügyi inputadat előírt bontásai is lényegesek, és ez ott ad lehetőséget az elemzésekre, ahol többféle a felhasznált input. A nemzeti számlák szerint számolható el az alkalmazásban állók munkajövedelme, más munkavégzők díjazása, a folyó termelő felhasználás (termékek, szolgáltatások vásárlása), a bruttó eszközfelhalmozás (illetve az állóeszköz-felhasználás az időszakban), a természetben teljesített társadalmi ellátás, a folyó transzfer és a támogatás.

A közkiadás első három kategóriája szerepel a kormányzat számláin, a továbbiak viszont olyan kormányzaton kívüli (nem közösségi, hanem „magán-”) termeléshez kapcsolódnak, amelyet (teljesen vagy részben) kormányzati alapok finanszíroznak. Ezek alapján az is bemutatható, hogy a kormányzat milyen preferenciákkal oldja meg a közfeladatot (például az oktatás termelési folyamatát), milyen összetételű termék és szolgáltatás teljesítését igényli adott közkiadási összegben belül.

A termelési mód több szempont alapján végzett mérései alapot adnak a feltételezések ellenőrzésére, amelyek szerint

- a közszektor outputjai komplexek, nehezen mérhetők, és megbízhatóbb, ha közvetlenül a közszektor termelési folyamatából származnak;

- sok rutinfeladat esetén könnyebb a mérés, itt az output a közszektoron kívüli piaci termelőké, és azok hatékonyabbak lehetnek, ha nonprofit magánvállalat (és nem a közszektor) tevékenységéből származnak.

Az OECD-ajánlás kiinduló megállapítása, hogy a közszektor *folymatai* összetettek. A mérés sokféle struktúrában végzett tevékenységre irányul a vizsgált intézmények eltérő közfeladatai szerint. Ezek a tevékenységek a feltételei annak, hogy a felhasznált közösségi

erőforrásokból a közfeladatot jellemző érték keletkezzen. A közfeladat végzésének háttere az intézményrendszer, amely rendeltetése szerint a tevékenységeket lehetővé teszi, korlátozza. A megfigyelt működésmódra hatással van például a feladat típusa, a költségvetés természete, az elszámolási előírás, valamint a termelés módja. Itt lényeges szempont, hogy a kormányzat intézményei mit állítanak elő saját maguk, illetve milyen szállítási szerződéseket kötnek a magánszektor külső termelőivel.

Egyes kormányzati indikátorok átfogó mérésre alkalmasak, ott ahol egységes szabályok vonatkoznak például a költségvetés-készítés, -végrehajtás folyamatára, a beszámolók auditálására. Ilyen indikátor lehet az, ahogy az intézmények a humán erőforrást kezelik:

- milyen rendszer határozza meg a személyzet (a köztisztviselők) átcsoportosítási hajlandóságát, készségét a központi kormányzat be- és kilépéseiben,

- a szolgálati idővel és a pálya befejezésével összefüggő juttatási szabályok,

- az érdekütközés elkerülésére vonatkozó előírások és kötelezettségek.

A harmadik alapkategória a folyamatok *outputja*. Ezt a létrejött közösségi rendeltetésű termék, szolgáltatás alkotja. Az output pénzügyi adatai a teljes körre meghatározhatók, és egyes nem pénzügyi outputok volumenei is mérhetők. Még kialakulóban van a közszektor outputmérésének és -aggregálásának módszertana. Sokféle kormányzati gyakorlat létezik: a legtöbb ország a közszektor outputjának volumenindexeit az input volumene alapján számolja, mivel a nemzeti számlákban hiányoznak a szektor árai.³ A tagállamok legtöbbje

³ Az Európai Bizottság 2002/990 (2002 XII. 17.) döntése a kormányzat szolgáltatásainak ár- és volumen-mérésére világos elveket tartalmaz. Ez a jogszabály 2006-tól tiltja az olyan outputmutatókat, amelyek elsődlegesen a kormányzat inputmérésére alapozottak.

már megkezdte a kormányzati output volumenmérését az egészségügyi, az oktatási és más egyéni szolgáltatások körében, azonban csak kevés európai ország kezdte mérni a kormányzat közösségi szolgáltatásainak volumenét. Ilyen például a jogalkotás, az igazság-szolgáltatás.

Az OECD-ajánlás kiemeli, hogy az inputok, valamint a közszektor folyamatainak, és outputjainak adatgyűjtésében legyen azonos az osztályozás, így az adatok rendelkezésre állnak mind a kormányzati intézmények, mind a magánszektor termékeire, szolgáltatásaira vonatkozóan. A közfeladat outputjai más megközelítéssel is osztályozhatók (a tranzakciók, a fogyasztások, a különféle juttatások kategóriái szerint). További csoportosítási ismérv a mérés célja, például a tervezés, az elszámolás és az ellenőrzés igénye az outputadatokra. Az output bizonyos adatkörei a döntéshozattal szoros kapcsolatban vannak, és sok adat csak lazán fűződik a döntéshez.

A módszertani fejlesztés az outputadatok minőségének független mérését is célozza. Az output legjobb minőségi jellemzője, hogy milyen mértékben járul hozzá az eredménycél eléréséhez. Az output időszora kapcsolatba hozható az output minőségének független mértékeivel, valamint a minőségirányítás és -biztosítás fokozataival. Meghatározható, hogy a mérés eredményei, mértékei milyen gyakorisággal változnak.

Sajátos kormányzati feladat a szabályozó szolgáltatás, ennek outputja immateriális, ezért nem mérhető a hagyományos módon. Előfordulnak nagyon durva közelítő mutatók erre is, mint például az új szabályozások (rendeletek) száma, a jogszabályok terjedelme stb. Az OECD a szabályozó tevékenység mérésére annak vizsgálatát ajánlja, hogy milyen

– a szabályozás kialakításának, irányításának a folyamata;

– az eredménycél (a kimenetel) vagyis a szabályozás hatása a fontosabb gazdasági, társadalmi szektorokra.

A negyedik alapkategória az *eredménycél* (kimenetel). Az ajánlott sokféle indikátor a közfeladatok irányítására (a feladatvégzésre) összpontosítva állítható össze. A kimenetel ismert indikátorai: a népesség képzettsége, a várható élettartam, a levegő minősége. Az OECD ehhez mérten kevésbé támogatja a szakpolitikák más tényezők által is befolyásolt eredménycéljait. Az ajánlott eredménymutatók elsődlegesen a kormányzat szakmai irányító tevékenységeivel kapcsolatosak. A közfeladat irányítására jellemző eredmény sokféle tényező együttes hatásától függ, ilyen a közszektor említett szereplőinek tevékenysége és sok külső tényező is. Elterjedt eredménymutató: a közbizalom, az egyenlőség, a pénzügyi, gazdasági stabilitás.

Az intézmények eredményessége vizsgálatihoz konzisztens adatállományok szükségese, ezek azt mérik fel, hogy milyen reformokat igényel az intézmények struktúrája, korábbi folyamata. Eddig viszonylag kevés kutatás irányult olyan kapcsolatok megértésére, amelyek egyrészt az országok politikai tényezői, másrészt a közigazgatás inputjai, folyamatai, outputjai, eredménycéljai között mutatkoznak. A közigazgatásra vonatkozó elemzések lényegében a kormányzati mechanizmusokra összpontosítanak, és gyakran adottnak veszik a kormányzat politikai hátterét.

Az OECD ajánlása világos kapcsolatot jelez a külső hatásokkal, amelyek befolyásolják a jogszabályt, az intézményi viszonyokat és végső soron a közszektor hatékonyságát, eredményességét. (Ilyen például, hogy a kormányzat milyen nézetrendszer követ, miként hozzák a politikai döntéseket, kik és milyen módon irányítják, hajtják végre a programokat, reformokat stb.)

A kormányzat előtörténetét és korlátait érintő lényeges tényezők a következők: az ország választási rendszere, a koalíciós kormányzat működése, a közigazgatás jogalkotási, jogérvényesítési ereje, a közigazgatás felelősségi struktúrája, horizontális, illetve vertikális felépítése.

A közigazgatási és politikai viszonyrendszer mutatói segítik, hogy jobban értelmezhetőek legyenek az országok közötti különbségek. Az elemzés érintheti az államadósság tárgyidőszaki változását, illetve állományát. Ez utóbbi arról tájékoztat, hogy a jövőben milyen adóterhekkel jár az ország felhalmozott adósságainak kezelése (törlesztése).

Az OECD és annak szakmai bizottsága (Közkormányzási Bizottság – Public Governance Committee) elismert kompetenciával végzi az adatgyűjtést, a mértékadó indikátorok fejlesztését. A szervezet erre alapozva folyamatosan figyelemmel kíséri a kormányzati működést, a szektor outputját, eredménycélját. A közfeladat irányításának eddig gyűjtött adatai lényegében a közszektor folyamataira összpontosultak, az OECD történelmileg az intézményeket, azok irányítását figyelte meg.

Az OECD fontosabb adatköreibe azok az indikátorok tartoznak, amelyek bemutatják a kormányzat bevételeinek és kiadásainak szerkezetét, a közfeladattal kapcsolatos foglalkoztatást és munkajövedelmet, a költségvetési folyamatot, a humán erőforrás kormányzati gyakorlatát, a teljesítmények irányítását, az e-közigazgatást stb. Az elérhető adatsoportok folyamatos gyűjtése révén olyan alapvető idősorok állíthatók össze, amelyek alapot adhatnak a közszektor reformjának szélesebb hatás-elemzésére, általuk bemutatatható a fejlődés az irányítási folyamatokban.

Szükség van azokra a mutatószámokra, amelyek a közszektor folyamatainak minőségére vonatkoznak. Az OECD a közösségi szolgáltatás minőségének jellemzésére poten-

ciálisan az outputmérés három indikátorát figyeli meg: a szolgáltatások elérésének egyenlőségét, a lakosság elégedettségét arra vonatkozóan, ahogy a kormányzat az embereket kezeli, továbbá a közszolgáltatás-ellátottságról alkotott véleményeket.

Az OECD jelenleg nem gyűjt adatokat sem az outputra, sem az eredménycélra vonatkozóan, és csak szórványosan érhető el ilyen összehasonlítható információk, de ajánlja az áttekinthetőségre vonatkozó nemzetközi szabvány kialakítását, hogy a nyers adatok elérhetőek legyenek a nyilvánosság számára is.

Nádudvari Zoltán,

a KSH főtanácsosa

E-mail: zoltan.nadudvari@ksh.hu

Hohmeyer, K. – Kopf, E.:

Kiket céloz meg az ún. egyeurós állás program?

(Who is Targeted by One-Euro-Jobs? A Selectivity Analysis.) – *Schmollers Jahrbuch*. 2009. évi 129. évf. 4. sz. 597–636. old.

A szerzők az ún. „egyeurós állás” program hatását vizsgálták, amely a német munkanélküliségi ellátó rendszer 2005. évi reformjának egyik eleme volt. A vizsgálat alapvetően arra irányult, hogy melyek voltak a program által leginkább érintett csoportok nem, életkor, lakóhely, képzettség és családi állás szerint.

A 2005. évi munkanélküliségi ellátórendszer reformjának legfontosabb célja a munkanélküliek álláskeresési aktivitásának növelése volt. Ennek részeként került bevezetésre az új jövedelemfüggő támogatás, s az egyeurós állás nevű program, aminek már az első évben 600 ezer érintettje volt. A program – mely támogatott munkavégzésben történő részvételt jelent – fő erősségeként a kidolgozók azt jelölték meg,

hogy a munkán keresztül javítja a munkavállalói készségeket, emellett teszteli a munkavállalási szándék valódiságát. A program esetleges hátránya, hogy ez az addicionális jellegű tevékenység gátja lehet a normál, nem támogatott munka vállalásának.

Jellemzői, hogy a résztvevők díjazása a segélyen felül 1–2,5 euró óránként, amely után nem kell társadalombiztosítási hozzájárulást fizetniük. Tipikusnak a hathónapos időtartam és a heti 30 óránál rövidebb elfoglaltság számít, ami lehetővé teszi, hogy az érintettek aktív álláskeresést is tudjanak folytatni. A legtöbb egyeurós munkahely a közsférához, a környezetvédelem, az infrastruktúrafejlesztés, az oktatás, az ápolás területéhez tartozik.

Minden munkanélküli-segélyben részesülő jogosult a programban történő részvételre, de nem mindenki kötelezhető rá. Így nem tekinthetők a program címzettjeinek azok, akik gyermeket vagy erre rászoruló felnőtt családtagot gondoznak. A programnak nincs mereven definiált célcsoportja, kivéve azokat a fiatal munkanélkülieket, akik három hónapnál rövidebb ideje keresnek állást, de elsődlegesen azoknak szól, akik az átlagosnál nagyobb nehézség árán tudnának csak nem támogatott állásban elhelyezkedni (tartósan munkanélküliek, idősebb munkanélküliek, migránsok). A résztvevők között így a fiatalok munkanélkülieken belüli súlyukhoz képest felülreprezentáltak. Ez a munkavállalási lehetőség a keleti tartományokban élő nők körében népszerűbb, valamint a szakképzetlen férfiakat tekintve inkább, mint a szakképzetlen nőket. A házas családi állapot keleten inkább hajlamosít részvételre, mint a nyugati országokban.

A programba való bekapcsolódás a helyi munkaügyi központon keresztül történik. Ha valaki nem tartozik az egyeurós állás elfogadására nem kötelezhető közé, annál az állás visszautasítása a segélyből történő kizárással jár. Az, hogy kinek kerül ténylegesen felaján-

lásra, a személyi jellemzőktől függ. Így általában nehezebb bizonyos kvalifikációk esetén ilyen állást találni, viszont a képzettek elhelyezkedési esélyét inkább növeli az egyeurós programban való részvétel, mint a képzetlenekét. Előnyös lehet a programba történő bekapcsolódás a gyermeket nevelőknek is, akiknél éppen ez a körülmény nehezíti meg a „normál” állás megtalálását.

A program potenciális igénybevevői a regisztrált munkanélküliek, akikről a regisztrációs rendszer igen sokféle információt tárol. Az egyeurós munkaprogramban résztvevők állományának elemzéséhez a szerzők csak a vizsgálat szempontjából legrelevánsabbakat használták fel (például életkor, egészségügyi státus, nemzetiség, munkanélküliségi történet stb.). A vizsgálat arra irányult, hogy mik a programban történő részvétel szempontjából a legfontosabb ismérvek. A felhasznált modell rövid ismertetése a cikkben megtalálható. A tényezőelemzés eredménye, amely keleti és nyugati tartományok, illetve ezen belül a nők és férfiak bontásban készült el.

A program kedvezményezettjei, a várakozásoknak megfelelően, a valamilyen okból az átlagosnál nehezebben elhelyezkedők voltak. A részvételi arány kiugróan magas értéket mutatott a fiatalok esetében, mivel nekik munkanélkülivé válás esetén fél éven belül képzési helyet vagy munkát kell biztosítani. A munkanélkülieken belül a migránsok kisebb arányban részesültek a programnak. Kivételt csak a volt Szovjetunióból származó, korábban Kelet-Németországban élők jelentettek. A betegséggel, fogyatékkal élők az egyeurós állások esetében is éppen úgy hátrányban vannak, mint a normál munkahelyeken. A részvételi valószínűség és a munkanélküliként eltöltött összes idő között pozitív a kapcsolat. Kevésbé vonhatók be viszont a programba azok, akik valamilyen minimális munkával rendelkeznek. A keleti tartományban élő nők jóval aktívabbnak bizonyultak, mint a nyugatiak.

gatiakban élők, ami az oktatási és kulturális háttér különbségével magyarázható, és szerepet játszik benne a gyermekintézményi hálózat jobb kiépítettsége is. A legalább középfokú képzettséggel rendelkező nőket inkább elérte a program, mint a képzetleneket.

Összességében a kezdeményezés nem minden előzetesen megcélzott csoportot ért el kellő arányban, és a célok között is volt némi ütközés. Így azok, akik valamilyen (minimális) jövedelemszerző tevékenységet folytatnak nem igazán vonhatók be az egyeurós állás programba, amit a jövőben a feltételek megfogalmazásánál is célszerű lenne figyelembe venni. A vizsgálat nem támasztotta azonban alá azt a szélsőséges álláspontot, hogy a programban való részvétel egyáltalán nem képes javítani az elhelyezkedési esélyeket, sőt bizonyos munkavállalói csoportok számára az egyeurós állás testesíti meg a munkavégzés egyetlen lehetőségét.

Lakatos Judit

PhD, a KSH főosztályvezetője
E-mail: judit.lakatos@ksh.hu

Dobkin, C. – Shabani, R.:

A katonai szolgálat egészségre gyakorolt hatása, a vietnámi háborúba történő besorozások alapján

(The Health Effects of Military Service Evidence from the Vietnam Draft.) – *Economic Inquiry*. 2009. évi 1. sz. 69–80. old.)

A katonai hadműveletek kapcsán felmerülő kérdés, hogy a katonai szolgálat hogyan hat az egészségre. Az Egyesült Államok egészségügyi szakértői aggódnak amiatt, hogy az iraki és az afganisztáni veteránok jelentős részénél pszichológiai és fizikai egészségügyi problémák tapasztalhatók. A veteránok ügyeiért felelős mi-

nisztérium becslése szerint az Irakból visszatérő katonák 12–20 százaléka szenved ún. poszttraumás stressz zavar betegségben (PTDS), amely az orvosi szakirodalom szerint hosszú távon károsan hat az egészségre. 2005-ben a minisztérium 32 milliárd dollárt költött a veteránok egészségügyi gondozására, ami meglehetősen nagy teher az adófizetők számára. Éppen emiatt a katonai szolgálat egészségre gyakorolt hatásának megértése fontos mind a megfelelő kezelés meghatározásának szempontjából, mind pedig azért, hogy a két háború költségei pontosan megbecsülhetővé váljanak.

Hoge 2004-ben készült írásában rámutat, hogy az Irakból és Afganisztánból hazatért veteránok esetében gyakran figyelhetők meg mentális egészségügyi problémák. *Kang* és *Bullman* azt tapasztalta, hogy az öböl-háborús veteránoknál nőtt az autóbalesetben meghaltak száma. *McKinney* azt találta, hogy a veteránok nagyobb valószínűséggel dohányoznak, mint azok, akik nem teljesítettek katonai szolgálatot. Egy 1987-ben írt tanulmány arra mutat rá, hogy a vietnámi veteránokat gyakran gyötrik rémálmok, nem tudják kontrollálni viselkedésüket, elzárkóznak környezetüktől, szoronganak, depressziósak, álmatlanságban szenvednek. Ezek mind a poszttraumás stressz zavar tünetei lehetnek.

Ezek a vizsgálatok azonban figyelmen kívül hagytak néhány olyan változót, amelyek hatása módosíthat az eredményeken. Ezt próbálták kiküszöbölni *Hearst*, *Newmann* és *Hulley* 1986-os vizsgálatukban. Ők azt találták, hogy azon férfiak esetében, akik koruknál fogva alkalmasak lennének a katonai szolgálatra 4 százalékkal magasabb a halálozási ráta, 13 százalékkal nagyobb a valószínűsége annak, hogy öngyilkosságot követnek el, és 8 százalékkal nagyobb valószínűséggel halnak meg autóbalesetben.

A *Dobkin* és *Shabani* kutatása egy keresztmetszeti vizsgálattal kezdődött, amely

rámutatott, hogy a veteránok egészségi állapota lényegesen rosszabb a nemveteránokénál, és ez a különbség az idő előrehaladtával növekszik. Ez a becslés azonban valószínűleg túlértékelt a katonai szolgálat egészségre gyakorolt hatását, mivel a veteránok más jellemzőket tekintve is különböznek a nemveteránoktól, ilyen például a képzettség, amely magában is erős hatással van az egészségi állapotra. Ennek korrigálására a katonai szolgálat meghatározására a besorozási státust alkalmazták. Annak ellenére, hogy nagyon erős elsődleges kapcsolat mutatkozott a katonai alkalmasság és a behívás között, az elemzés azt mutatta, hogy a katonai szolgálat egészségre gyakorolt hatásának becslése meglehetősen pontatlan.

Ha összehasonlítjuk a veteránok egészségi állapotát a nemveteránokéval, elképzelhető, hogy nem kapunk hitelt érdemlő eredményt, ugyanis a látható jellemzők tekintetében a veteránok csoportján belül is találunk különbségeket. Más karakterjegyekkel rendelkeznek azok, akik önként jelentkeztek a seregbe, mint azok, akiket besoroztak. A tanulmány szerzői emiatt tartottak attól, hogy a vizsgálat eredményét befolyásolhatják a két csoport jellemzői között levő rejtett különbségek. Azért, hogy ezt kiküszöböljék, a katonai szolgálat meghatározásához a vietnámi háború alatti behívó parancsokat használták.

A tanulmány szerzői elfogulatlan elemzést kívántak készíteni arról, hogy milyen módon befolyásolja a katonai szolgálat az egészségi állapotot, az egészségügyi magatartást és a halálózást. A vizsgálatához az 1974 és 2004 között elvégzett Nemzeti Egészségügyi Felmérés (NHIS) bizalmas adatait használták fel. A szolgálatra behívott férfiak az 1944 és 1952 között születettek korcsoportjához tartoztak. A szerzők elemzésükhöz az 1950 és 1952 között születettekhez vonatkozó adatokat használták fel, mivel ebbe a kohorszba tartozott a legtöbb besorozott. A NHIS felmérése reprezentatív

volt, mely a demográfiai jellemzőkre, az általános egészségi állapotra és az egészségügyi körülményekre vonatkozó kérdéseket tartalmazott. A szerzők azért, hogy lássák az időbeli változásokat, a következő időszakokat elemezték: 1974–1981, 1982–1996 és 1997–2004. A katonai szolgálat meghatározásához a veterán státust alkalmazták, ám itt figyelembe vették, hogy a megkérdezett ténylegesen részt vett-e a háborúban, vagy csak katonai szolgálatot teljesített.

Az, hogy a megkérdezettet besorozták-e Vietnámba, a születési dátuma határozta meg. A sorozás négy körben történt: 1969 decemberében, 1970 júliusában, 1971 augusztusában, 1972 februárjában. Minden körben véletlenszerűen kiválasztottak egy dátumot január 1-je és december 31-e között. 1969-ben ez a kiválasztott speciális dátum szeptember 14-e volt. Szeptember 14-e kapta az 1-es sorszámot, majd a folytatásban az év minden napjához hozzárendeltek egy további sorszámot 1 és 365 között (szökőévben 1 és 366 között). Ezt követően a sorozóbizottság azokat a férfiakat hívta be szolgálatra, akiknek születésnapja megfelelt az aktuálisan kiválasztott sorszámoknak. Az 1969-es sorozás alkalmával 195 volt az utolsó besorozott sorszám, 1970-ben 125, míg 1971-ben 95.

A besorozás első körében aránytalanul magas volt azoknak a száma, akik az év utolsó néhány hónapjában születtek. E probléma kiküszöbölésére dummy változót vezettek be. Problémaként merült fel továbbá az is, hogy az alkalmassá minősítés függhet az illető személy sorszámának nagyságától. A szerzők arra gondoltak, ha itt is alkalmaznak dummy változót, talán erősíthetik a kapcsolatot a katonai alkalmasság és a veterán státus között. Azonban később kiderült, hogy ez csak minimális hatást gyakorolt az eredményekre.

A veteránok két fontos szempontból is különböznek a nemveteránoktól: a veteránoknak

részt kell venni egy pszichológiai vizsgálaton, mivel a hadseregbe való besorozásnak ez egy fontos feltétele; a magasan képzett, jó munkahellyel rendelkező egyének esetében kisebb a valószínűsége annak, hogy önként jelentkeznek katonai szolgálatra. Ha összehasonlítjuk az 1950 és 1952 között született veteránok és nemveteránok néhány jellemzőjét, akkor azt tapasztaljuk, hogy olyan változókat tekintve különböznek, amelyek egyenként is hatással vannak az egészségi állapotra. Ilyen például, hogy az egyén fehér vagy fekete, melyik etnikai csoporthoz tartozik, milyen a legmagasabb iskolai végzettsége. Számos elemző dokumentálta, hogy a sorozás, amellett, hogy nagymértékben valószínűsíti a katonai szolgálat lehetőségét, befolyással van a későbbi képzettség megszerzésére és a keresetek alakulására is.

A szerzők egy egész fejezetet szenteltek azon becsléseiknek, melyeket a katonai szolgálat egészségre gyakorolt hatásáról készítettek, valamint a veterán státus és a rossz egészségi állapot közötti kapcsolat vizsgálatának. A veteránok között nagy valószínűséggel fordulnak elő poszttraumatikus stresszben, depresszióban szenvedők, illetve körükben jellemzőbb a drogfogyasztás és a dohányzás. A káros szenvedélyek következménye lehet magas vérnyomás, illetve egyéb szív- és érrendszeri bántalmak, ezért összehasonlították, hogy ezek a betegségek milyen arányban fordulnak elő a veteránok és a nemveteránok között. A legkisebb négyzetek módszerével végzett becslések azt mutatták, hogy a veteránok között nagyobb arányban fordulnak elő a depresszió tünetei, és

ahogy öregszenek ez az arány egyre nő. A segédváltozók módszerével végzett becslések kisebb arányt mutattak, de ezek a becslések némileg pontatlanok. Mindkét eljárással vizsgálták, hogy van-e különbség a magas vérnyomás, a drogfogyasztás és az egyéb szívproblémák előfordulásának arányaiban a veteránok és a civilek között, de erre vonatkozóan nem találtak bizonyítékot.

A szerzők végezetül számba vették azt is, hogy a két csoporton belül milyen arányban képviseltetik magukat a dohányosok és az alkoholfogyasztók. A veteránok között magasabb a dohányzók és az alkoholfogyasztók aránya, valamint egészségi állapotuk is rosszabb, mint a civileké. Az azonban korántsem biztos, hogy ez a különbség teljes mértékben a katonai szolgálatnak tudható be. Sajnálatos módon azok a módszerek, melyek a vietnámi sorozást használták fel a katonai szolgálat meghatározására, eléggé pontatlanok. Ahhoz, hogy a két csoport közötti különbségek valóban láthatóvá váljanak, a harc okozta stressz hatását kellene vizsgálni. Azonban a vizsgálatokból kiderült, hogy a katonai alkalmasság nem feltétlenül garantálja, hogy az illetőt kivezénylik-e a harcmezőre. Ezért, ha a katonai szolgálat hatását azon keresztül szeretnék vizsgálni, hogy az egyén mennyire volt háborús stresszhelyzetben, a vietnámi behívóparancs nem alkalmas ennek meghatározására.

Kálmán Rita,

a KSH Könyvtár tájékoztató könyvtárosa
E-mail: rita.kov@gmail.com

Kiadók ajánlata

KENDALL, J. (szerk.) [2009]: *Handbook on Third Sector Policy in Europe*. (Az európai nonprofit-szabályozás kézikönyve). Edward Elgar. Cheltenham.

A kézikönyv nagy segítséget jelent mindazok számára, akik érdeklődnek a nonprofit-szabályozás európai környezete iránt. Széleskörű kutatási együttműködés terméke, melyben a szerkesztő kiválóan összekovácsolta az Európai Unió vezető kutatóinak szaktudását és ismereteit. Részletes, országokra lebontott, valamint átfogó szakpolitikai kérdésekről szóló fejezeteket is tartalmaz. *Kendall* a különböző szempontokat áttekintő fejezetekben egyesíti, amelyek feltárják és kifejtik az európai harmadik szektor fejlődő szabályozásának távlatait.

AVEN, T. [2010]: *Misconceptions of Risk*. (A kockázat téves értelmezése.) John Wiley. New York.

Az egyének, az üzleti vállalkozások, sőt maga a társadalom is kockázatokkal néz szembe. A kockázatmenedzselés tudománya gyorsan fejlődik, és a szervezetek hatalmas erőfeszítéseket tesznek a kockázatkezelési módszerek megvalósítása érdekében. Nagy a várakozás ezekkel az eszközökkel szemben, hogy megfelelő keretet biztosítsanak a magas teljesítményszint eléréséhez, és egyensúlyt teremtsenek különböző szempontok, például a biztonság és a költségek között.

A kockázat elemzése és kezelése nem egyszerű. Számos kihívással kell szembenéznünk. A kockázattal foglalkozó tudományág fiatal, és sok vele kapcsolatos elképzelés, nézet, eszme látott már napvilágot. Például számos elemző és kutató megfelelőnek tartja, hogy kockázatkezelési politikáját elvárt értékekre alapozza, ami alapvetően azt jelenti, hogy a lehetséges veszteségeket az azokhoz kapcsolódó követ-

kezmények megsokszorozzák. Az ilyen szakpolitika logikai alapja azonban megkérdőjelezhető.

A szerző a könyvben a kockázat fogalmával, érzékelésével, kezelésével, a bizonytalanságelemzésekkel, az elővigyázatosság elvével, illetve bizonytalan helyzetbeli döntéshozattal kapcsolatban számos általános kockázati koncepciót vizsgál. Kifejti e fogalmakat, bemutatja erősségeiket és gyengeségeiket, és azt a következtetést vonja le, hogy ezeket gyakran inkább a kockázat téves, mintsem helyes értelmezéseinek tekintik.

A mű fő jellemzői: 1. Általános kockázati fogalmakat tárgyal, melyeket példákkal is alátámaszt. 2. Kockázatelemzési és -kezelési javaslatokat, illetve útmutatót nyújt. 3. Minden alkalmazástípussal összefüggésben áll, beleértve a műszaki tudományt és az üzleti életet is. 4. Az ismertetett kérdésekkel összefüggésben a szerző saját átfogó következtetéseit is bemutatja.

Mindazoknak, akik kockázattal kapcsolatos problémákkal foglalkoznak, érteniük kell a téma alapvető elméleteit és fogalmait. Ezért a könyv e szakembereknek, kutatóknak és a posztgraduális képzésben részt vevő diákoknak is a javára válik. Emellett a döntéshozók és az üzletemberek is érdekesnek találják majd.

WATKINS, A. E. – SCHEAFFER, R. L. – COBB, G. W. [2010]: *Statistics: From Data to Decision, 2nd Edition*. (Statisztika: adatoktól a döntésig.) John Wiley. New York.

A könyv a statisztikát grafikus számológép és statisztikai szoftver használatát igénylő modern, adatelemző megközelítésben oktatja. Lehetővé teszi, hogy az olvasók nagyobb hangsúlyt fektessenek a statisztikai fogalmakra és

az adatelemzésre, mint a számítási képletek követésére. Ezáltal a könyv az olvasóknak a statisztika elméleti és gyakorlati alkalmazásainak valóságosabb megértését, a téma alaposabb megismerésének lehetőségét nyújtja.

MURCHISON, J. [2010]: *Ethnography Essentials: Designing, Conducting and Presenting Your Research*. (A néprajz lényege: kutatástervezés, -végrehajtás és -bemutatás.) John Wiley. New York.

A néprajzkutatás átfogó, gyakorlati útmutatójaként a könyv végigvezeti Önt a kutatás folyamatán, kezdve a témaválasztás és előterjesztés alapjaival, illetve a kutatási terv kiválasztásával. Bemutatja az adatgyűjtés (jegyzetelés; résztvevő megfigyelés; interjúkészítés; témák és kérdések azonosítása; néprajzi térképek, táblázatok és ábrák készítése; illetve hivatkozás a másodlagos forrásokra), valamint az elemző és a leíró néprajz módszereit (adatok rendezése és kódolása; kérdések megválaszolása; a bemutatás stílusának megválasztása és a néprajzi leírás összeállítása). Bár a tartalom az írásos elemzések készítését helyezi előtérbe, a tárgyalt alapelvek és módszerek a néprajzi bemutatók más formáira, többek között a néprajzi filmekre is vonatkoznak.

A könyv – elősegítve az olvasó gyakorlati tapasztalatszerzését a néprajzi kutatás átfogó

folyamatában – számos témát felölel, melynek köszönhetően a néprajzkutatásban nem jártas olvasók is sikeresen rálehetnek a terepkutatás szenvedélyére és kihívásaira.

MORENSTEIN, M. ET AL. [2010]: *Introduction to Meta-Analysis*. (Bevezetés a metaelemzésbe.) John Wiley. New York.

A könyv világos és átfogó bevezetést nyújt a metaelemzésbe, a különböző tudományágakból származó adatok szintézisének folyamatába. A metaelemzés olyan eltérő területeken vált rendkívül fontos eszközzé, mint az orvostudomány, a gyógyszerteran, a járványtan, az oktatás, a pszichológia, az üzleti élet és az ökológia. A könyv körvonalazza a metaelemzés kutatási folyamatban betöltött szerepét; bemutatja a hatásméret és a kezelési hatások számítási módját; kifejti az adat-előállítás állandó és véletlen hatásmodelljeit; tanulmányokon keresztül szemlélteti a hatásméretre vonatkozó variáció értékelési és értelmezési módját; képletekkel, illetve példák-
kal támogatott leírások és ábrák alkalmazásával tisztázza az alapelveket, magyarázza a metaelemzésben tapasztalt gyakori hibák elkerülésének lehetőségeit; és kifejti a téma el-
lentmondásait. A könyv honlaphivatkozást is tartalmaz, ahol további anyagok és gyakorlatok érhetők el.

Társfolyóiratok

A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYMI-
NISZTÉRIUM, VALAMINT
A STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 423. SZÁM

Coulangeon, P. – Lemel, Y.: Részvétel kul-
turális és sportrendezvényeken.

Dupray, A. – Recotillet, I.: Foglalkozási
mobilitás és életciklus.

Duboz, M. – Guillain, R. – Le Gallo, J.: Az
ipari koncentráció sémái az Európai Unióban.

A SVÉD KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 4. SZÁM

van Tuinen, H. K.: Innovatív statisztika a
valóságról alkotott fogalmunk tökéletesítésére.

Lehtonen, R. – Särndal, C.: K+F a hivatalos
statisztikákban és az egyetemekkel folytatott tu-
dományos együttműködés.

Barón, J. D. et al.: Különbözik-e a pénz-
ügyi ösztönzők válaszadási arányra gyakorolt
hatása a jövedelemtámogatási előzmények sze-
rint?

Toepel, V. – Das, M. – van Soest, A.: In-
ternetes kérdőívek szerkesztése – az elrende-
zés hatása az értékelési skálára.

Schmid, M.: Az egyetlen tengely megvá-
lasztásának hatása a lineáris regressziós bec-
slésre.

Young, J. – Graham, P. – Penny, R.:
Bayes-i hálózatok alkalmazása szintetikus ada-
tok esetén.

Liu, Y. K. – Kott, P. S.: Alternatív, egyol-
dalú megfigyelési intervallumok értékelése.

Drechsler, J. – Reiter, J. P.: Közzétételi
kockázat és adathasznosság szintetikus adatok
esetén.

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI 2. SZÁM

Raghavarao, D. – Wiley, J. B.: Egyesített
mérés tulajdonságszintekre vonatkozó korlá-
tokkal.

Reiter, J. P.: Többszörös imputálás titkos
mikroadatokat egyesítése és terjesztése során.

Ichim, D.: Üzleti mikroadatokat közzététel-
ének szabályozása.

Kamanzi-wa-Binyavanga: Többváltozós
Taylor-kiterjesztésű függvények kumulált ér-
tékeinek kiszámítása.

Congdon, P.: Várható élettartam kis terüle-
teken – Bayes-féle véletlenhatás-módszertan.

O'Neill, B.: Cserélhetőség, korreláció és
bayes-i hatás.

Kott, P. S. – Liu, Y. K.: Egyoldalú megfi-
gyelési intervallumok rétegzett egyszerű vélet-
len minták alapján, meghatározott arányok
esetén.

Tuyl, F. – Gerlach, R. – Mengersen, K.: A
hármasszabály és annak variánsai, kiterjesztései.

Fisher, N. I.: Homer Sarasohn és Amerika
szerepe a japán minőségbiztosítás 1945 és
1950 közötti megteremtésében.

Journal of the
Royal Statistical Society

AZ ANGOL KIRÁLYI STATISZTIKAI
TÁRSASÁG FOLYÓIRATA
(A SOROZAT)

2010. ÉVI I. SZÁM

Driffield, N. – Pal, S.: A tőkeösszetétel alakulása Kelet-Ázsiában – közös tehetetlenség vagy erőfeszítés?

Gregory, I. N. – Marti-Henneberg, J. – Tapiador, F. J.: A hosszú távú (1870 és 2000 közötti) páneurópai népességváltozás modellezése földrajzi információs rendszerek alkalmazásával.

Chipperfield, J. – Bell, P.: Beágyazott kísérletek ismételt és átfedő vizsgálatoknál.

Behncke, S. – Frölich, M. – Lechner, M.: Munkanélküliek és a velük foglalkozó szociális munkások – barátok vagy ellenségek?

Bourdon, J. – Frölich, M. – Michaelowa, K.: Tanárhiány, tanári szerződések és hatásuk az afrikai oktatásra.

Alho, J. – Keilman, N.: A jövő nemzedékének háztartásszerkezete.

Reboussin, B. A. – Ialongo, N. S.: Látens átmeneti modellek látens osztályváltozókkal – a figyelemhiányos hiperaktivitás altípusai és a középiskolások marihuánafogyasztása.

Piccarreta, R. – Lior, O.: Sorozatok feltárása – egy többdimenziós skálázáson alapuló grafikai eszköz.

Hudson, I. L. et al.: Ökológiai következtetési technikák – empirikus értékelés az 1893 és 1919 közötti új-zélandi választások nem és szavazószám szerinti adatainak felhasználásával.

O’Kelly, M. – Doyle, J. – Boland, P. J.: Hányféleképpen értelmezhető az arányosság? A Belfasti (Nagypénteki) Egyezmény utáni közösségen átnyúló szavazatátvitelek Észak-Írországból.

Lee, M.: Egy üzenetküldő Windowshoz kapcsolásának hatásai kezeléshatás-megközelítésben.

POPULATION

A FRANCIA DEMOGRÁFIAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

2009. ÉVI I. SZÁM

Attané, I. – Barbiéri, M.: Kelet- és Délkelet-Ázsia demográfiai helyzete az ötvenes évektől napjainkig. A változások összefoglalása és statisztikai értékelés.

Lambert, A.: Az októl a következményig. A válás, mint kutatási tárgy mélyreható vizsgálata, és a francia kutatások főbb irányai.

Esteve, A. – Cortina, C. – Cabré, A.: Hosszú távú tendenciák a házasságkötési kor homogám mintáiban 1922 és 2006 között Spanyolországban.

Dargent, C.: A hivatalos statisztika és a felekezeti hovatartozás – a protestáns felekezetek alulreprezentálása a 19. századi francia népszámlálásokban.

Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT
STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

2009. ÉVI 4. SZÁM

Markiewicz, A. – Trenkler, G.: Előszó a Tadeusz Caliński 80. születésnapjára rendezett, a lineáris statisztika irányvonalairól és jövőjéről szóló nemzetközi konferencia előadásaihoz (LINSTAT 2008).

Astveit, A. H. et al.: Egyéni kontrollkezelés osztott parcellás kísérletekben.

Alin, A.: A PLS-algoritmusok összehasonlítása, amikor a megfigyelt elemek száma jóval nagyobb a változók számánál.

Baksalary, O. M. – Trenkler, G.: A legjobb torzítatlan becslés projektkezői megközelítése.

Caliński, T. et al.: Többféle környezetben végrehajtott kísérletek eredményei közötti különbségek elemzése vegyes modellel.

Filipiak, K. – Markiewicz, A. – Szczepańska, A.: Optimális tervezés többváltozós lineáris modellek esetén, nem homogén kiegészítő paraméterek mellett.

Filipiak, K. – Różański, R.: Teljes blokkrendezések kapcsolata egy beavatkozási modellben.

Graczyk, M.: Megszokott A-optimum tervmátrixok $X = (x_{ij}), x_{ij} = -1, 0, 1$.

Hanusz, Z. – Krajewska, M.: Két készítmény relatív hatékonyságának becslése egymással összefüggő reakciók/válaszok mellett.

Kala, R.: A csoportos blokkrendezés geometriájáról.

Krzyško, M. – Skorzybut, M.: Többváltozós ismételt mérések adatainak diszkriminációelemzése Kronecker-féle kovarianciamátrixszorzattal.

Lacka, A. – Kozłowska, M. – Kozłowski, J.: Optimális blokkrendezések beágyazott sorokkal és oszlopokkal a meztelen csigák okozta károk csökkentését célzó alternatív módszerek kutatásában.

Markiewicz, A. – Puntanen, S.: Megengedhetőség és lineáris elégségesség lineáris modellekben, nem homogén paraméterek mellett.

Michalski, A.: Vegyes lineáris modellek szórásösszetevőire vonatkozó, lokálisan optimális invariánsú torzítatlan próbák.

Moreira, E. et al.: L-modellek és többváltozós regressziós vizsgálatok.

Niemiro, W. – Rejchel, W.: Rangkorrelációs becslő függvények.

Rodrigues, P. C. – Lima, A. T.: Egy európai uniós parlamenti választás vizsgálata főkomponens-elemzéssel.

Rasch, D. et al.: Additivitásvizsgálatok kevert és rögzített kétutas ANOVA-modellekben.

Szyan, G. P. H. – Boyer, C. – Chu, K. L.: Néhány, postai bélyegekkal és régi játékkártyákkal illusztrált megjegyzés a latin és a görög-latin négyzetekről.

Volaufova, J.: Heteroszkedasztikus ANOVA-vizsgálatok.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

2010. ÉVI 1. SZÁM

Dr. Konrad Pesendorfer, az Osztrák Statisztikai Hivatal új elnöke.

A népesség alakulása Ausztria egyes régióiban 2008-ban.

Tartós szegénységben élők Ausztriában 2004 és 2007 között.

Vadászati statisztika 2008/2009-ben.

Az újonnan bevezetett, külföldi leányvállalatokról szóló statisztika.

Külkereskedelem 2009. január és szeptember között – előzetes adatok.

A felmérések kognitív vizsgálata – az európai munkaerő-felmérés 2008. évi ad hoc modulja.